

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JANJA VUKAŠINOVIĆ

PROBLEMATIKA INDIJANSKEGA LJUDSTVA YANOMAMI

MAGISTRSKO DELO

LJUBLJANA, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

JANJA VUKAŠINOVIĆ

Mentor: doc. dr. Karmen ŠTERK

PROBLEMATIKA INDIJANSKEGA LJUDSTVA YANOMAMI

MAGISTRSKO DELO

LJUBLJANA, 2009

ZAHVALA

Zahvaljujem se družini za podporo v času študija. Obenem gre zahvala tudi bratu Dušanu za številne usluge in prijateljem, ki verjamejo vame.

Še posebej se zahvaljujem doc. dr. Karmen Šterk za mentorstvo in red. prof. dr. Bogomilu Ferfili za nasvete v času magistrskega študija. Za lektoriranje gre zahvala prijateljici Jani.

Luna je bivala v telesu velikega šamana. Ko je umrl, je lahko Luna prosto tavalala po vesolju, vendar se je raje vrnila na Zemljo, da poje njegove upepeljene kosti. Ko so šamanovi sorodniki odkrili to nezaslišano dejanje, so napadli Luno s puščicami, ki so neškodljivo padale nazaj na Zemljo. Luna se je skušala izogniti puščicam s skrivanjem v oblakih, a jo je zadela vsaj ena puščica in njena kri se je razlila na Zemljo. Iz kapljic njene krvi so bili rojeni Yanomami (Fundacion Cisneros 1999).

PROBLEMATIKA INDIJANSKEGA LJUDSTVA YANOMAMI

V magistrskem delu obravnavamo indijansko ljudstvo Yanomami, ki je tisočletja izolirano živelo na mejnem območju med Brazilijo in Venezuelo. Namen dela je prikazati njihovo tradicionalno življenje v amazonskem deževnem gozdu, predstaviti posledice stalnih stikov z vladnimi uradniki, misijonarji, antropologi, tržnim sistemom, rudarji in drugimi akterji na indijansko ljudstvo ter prikazati njihove ključne povezave s širšo družbo in preostalim svetom. Zunanji vdori, predvsem ilegalnih rudarjev, so na ozemlje Yanomamov prinesli bolezni, nasilje in smrti. Njihova kultura je bila resno ogrožena v času »zlate mrzlice« koncem 1980-ih let, ko so Yanomami postali mednarodno znani preko svojega dramatičnega in medijsko predstavljenega boja z brazilsko vlado in »civilizacijo«. V okviru razvoja pravic indijanskih ljudstev je predstavljen boj Yanomamov za zaščito tradicionalne kulture in zemlje, ki je vse bolj povezan s prizadevanji za okoljsko zaščito. Ozemlje Yanomamov, ki je bilo razmejeno leta 1992, je še vedno podvrženo zunanjim grožnjam, številnim težavam, vključno z okoljsko degradacijo in konflikti za naravne vire, pomanjkanju državne zaščite in spoštovanja mednarodnega prava (ILO Konvencije št. 169 in Deklaracije ZN o pravicah staroselskih ljudstev). Yanomami so tudi v središču antropološke polemike glede škodljivega terenskega dela med staroselskimi ljudstvi, ki se je razvnela ob izdaji dela *Darkness in El Dorado* leta 2000. Na začetku 21. stoletja se Yanomami borijo za ohranitev kulturne integritete in branijo svojo zemljo pred plenjenjem, zato je v prihodnosti potrebno nadaljnje prizadevanje širše družbe za njihovo preživetje, blaginjo in druge človekove pravice. Kot pomemben del širšega boja za kulturno in fizično preživetje, so postali simbol za številna indijanska ljudstva po svetu. Yanomami so prestali genocid in preživeli kot ljudstvo, vendar bomo videli ali jim bo uspelo ohraniti svojo identiteto in tradicionalni način življenja.

Ključne besede: Indijanci, Yanomami, antropologija, človekove pravice, varstvo okolja

PROBLEMATIC OF THE YANOMAMI (INDIGENOUS) PEOPLE

The master thesis represents indigenous people Yanomami who have lived isolated in the borderlands between Brazil and Venezuela for millennia. The purpose of the paper is to demonstrate their traditional life in the amazon rainforest, to present the effects of sustained contacts with the government officials, missionaries, anthropologists, the market system, miners, and other actors on the life of the indigenous people and to show their crucial connections to the surrounding society and the rest of the world. Outside intrusions, especially of illegal miners, brought disease, violence and deaths into the Yanomami territory. Their culture was severely endangered during the »Gold rush« in the late 1980s when the Yanomami became internationally known through their dramatic and highly publicised encounters with the Brazilian government and »civilisation«. Placing the Yanomami in the development of the indigenous people's human rights context, we examine their struggle for protection of traditional culture and land which is increasingly connected with aspirations for environmental protection. The Yanomami Area, which was demarcated in 1992, continues to face threats from outside interests, a range of problems, including environmental degradation and conflict over natural resources, a lack of governmental protection and respect for the international law (ILO Convention 169 and UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples). Yanomami are also in the centre of anthropological controversy which concerns the harmful practices of fieldwork among indigenous peoples and has raged since *Darkness in El Dorado* was published in 2000. In the early 21st century the Yanomami struggle to maintain cultural integrity and defend their land from depredation, for this reason further aspirations of wider society are needed in the future for their survival, welfare and other human rights. As an important part of a much larger struggle for cultural and physical survival, they have become a symbol for many other indigenous peoples throughout the world. The Yanomami have experienced genocide and survived as a people, but it remains to be seen if they will manage to preserve their identity and traditional way of life.

Key words: Indians, Yanomami, anthropology, human rights, environmental protection

VSEBINSKO KAZALO

1	UVOD	11
1.1	NAMEN IN CILJI MAGISTRSKEGA DELA.....	14
1.2	HIPOTEZE.....	15
1.3	METODOLOŠKI PRISTOP	15
1.4	OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV	16
2	ETNOGRAFSKI PREGLED ŽIVLJENJA YANOMAMOV	21
2.1	FIZIČNO OKOLJE IN TRADICIONALNO ŽIVLJENJE YANOMAMOV	22
2.1.1	Gospodarstvo in tehnologija pri Yanomamih	24
2.1.1.1	Obdelovanje vrtov in selilno poljedelstvo.....	25
2.1.1.2	Nabiralništvo	26
2.1.1.3	Lov in ribolov	27
2.1.2	Kozmološki pomen okolja in šamanizem	29
2.2	DRUŽBENA ORGANIZACIJA YANOMAMOV	30
2.2.1	Rodovna organizacija pri Yanomamih.....	31
2.2.2	Poročni sistemi	32
2.2.3	Medskupinski odnosi in družbena razdalja pri Yanomamih.....	34
2.3	POLITIČNA ORGANIZACIJA IN VOJSKOVANJE	37
3	ZGODOVINA IN POSLEDICE ZUNANJIH PRITISKOV ZA YANOMAME	42
3.1	VPLIV MISIJONARJEV NA ŽIVLJENJE VENEZUELSKIH YANOMAMOV..	44
3.1.1	Spremembe v poselitvi in koncentracija yanomamskih vasi	47
3.1.2	Vpliv političnih odločitev za akulturacijo venezuelskih Yanomamov	48
3.2	POSLEDICE ODPIRANJA AMAZONIJE ZA BRAZILSKE YANOMAME	50
3.2.1	»Zlata mrzlica« na ozemlju Yanomamov	53
3.2.1.1	Posledice zlate mrzlice za Yanomame	55
3.2.2	»Poboj pri Haximu«	58
3.2.3	Posledice vključevanja Amazonije v globalno ekonomijo za Yanomame	60
4	BOJ ZA ZAŠČITO YANOMAMOV V LUČI RAZVOJA PRAVIC INDIJANSKIH LJUDSTEV	63
4.1	MEDNARODNI STANDARDI PRIZNAVANJA INDIJANSKIH PRAVIC	63
4.2	RAZVOJ INDIJANSKEGA AKTIVIZMA.....	66
4.2.1	Kampanja za zaščito ozemlja brazilskih Yanomamov.....	69
4.2.1.1	Aktivizem indijanskega voditelja Davija Kopenawe	78
5	PRAVICE INDIJANSKIH LJUDSTEV IN VARSTVO OKOLJA	80

5.1	POVEZAVA MED PRAVICAMI INDIJANSKIH LJUDSTEV IN OKOLJEM V MEDNARODNEM PRAVU	82
5.2	POMEN YANOMAMOV ZA VARSTVO AMAZONKEGA OKOLJA.....	86
6	POLEMIKA O ANTROPOLOŠKEM RAZISKOVANJU MED YANOMAMI.....	91
6.1	SPORNOSTI GLEDE RAZISKOVANJA MED YANOMAMI.....	91
6.1.1	Tierneyeve obtožbe proti Jamesu Neelu	92
6.1.2	Tierneyeve obtožbe proti Napoleonu Chagnonu.....	92
6.2	DILEMA O YANOMAMIH ZNOTRAJ AMERIŠKE ANTROPOLOGIJE	95
6.2.1	Odgovor Združenja ameriških antropologov na <i>Darkness in El Dorado</i>	98
6.3	RAVNOTEŽJE MOČI V ANTROPOLOŠKEM RAZISKOVANJU	100
6.3.1	Antropologija, kolonializem in asimetrija moči.....	101
6.3.2	Vprašanje ravnotežja v moči pri raziskovanju med Yanomami	104
6.3.2.1	Pridobitev informirane privolitve.....	104
6.3.2.2	Upoštevanje načela »neškodovanja«.....	105
6.3.2.3	Ponudba pravičnega nadomestila.....	106
6.3.2.4	Raziskovanje v tujih državah	107
6.3.2.5	Profesionalna integriteta.....	108
7	SKLEP IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ.....	110
8	LITERATURA.....	117
8.1	Knjige.....	117
8.2	Članki v znanstvenih in strokovnih revijah.....	119
8.3	Internetni viri.....	119
9	PRILOGE.....	124
9.1	Priloga A: Kronologija pobojev Yanomamov	124
9.2	Priloga B: Organizacije, agencije in drugi akterji, ki so bili vključeni v problematiko glede zagotovitve zemljiških pravic za brazilske Yanomame.....	127

SEZNAM KART, SLIK, TABEL IN PRILOG

Karta 2.1: Območje poselitve Yanomamov

Slika 2.2: Krožna yanomamska vas

Slika 2.3. Notranjost *shabona*

Tabela 2.4: Razporeditev časa za samooskrbne dejavnosti pri dveh skupinah Yanomamov

Tabela 2.5: Lovska učinkovitost osmih yanomamskih lovcev iz vasi Toropo-teri

Slika 2.6: Šaman ob vdihovanju halucinogenega praška *yākōana*

Slika 2.7: Poročanje parov med rodovi

Slika 2.8: Družbena razdalja in medskupinski odnosi

Karta 3.1: *Calha Norte* in brazilska vojska v Amazoniji

Slika 3.2: Ilegalna pristajalna steza na ozemlju Yanomamov

Slika 3.3: Obseg ilegalnih rudarskih dejavnosti (črni kvadrati) na ozemlju Yanomamov leta 1998

Slika 3.4: Pomoč obolelemu za malarijo

Slika 3.5: Podhranjenost Yanomamov

Slika 4.1: Boj Yanomamov v okviru tekmovalnih transnacionalnih mrež (glej Prilogo 4.2.1)

Slika 4.2 : Obisk in pismo Davija Kopenawe v nemškem parlamentu

Karta 5.1: Širitev deforestacije (rdeča območja) zaradi živinoreje v regiji Arajani (2002-2007)

Priloga A: Kronologija pobojev Yanomamov

Priloga B: Organizacije, agencije in drugi akterji, ki so bili vključeni v problematiko glede zagotovitve zemljiških pravic za brazilske Yanomame

SEZNAM UPORABLJENIH KRATIC

AAA	<i>American Anthropological Association</i> (Ameriško antropološko združenje)
AFVI	<i>American Friends of the Brazilian Indians</i> (Ameriški prijatelji brazilskih Indijancev)
ALBA	<i>Alternativa Bolivariana par las Américas</i> (Bolivarjeva alternativa za Latinsko Ameriko)
CCPY	<i>Comissão Pró-Yanomami</i> (Komisija za Yanomame)
CIA	<i>Central Intelligence Agency</i> (Centralna obveščevalna agencija)
CIMI	<i>Conselho Indigenista Missionário</i> (Indijanski misijonarski svet)
CIR	<i>Conselho Indígena de Roraima</i> (Indijanski svet Roraime)
COAIB	<i>Coordination of the Indigenous Organizations of the Brazilian Amazon</i> (Zveza za sodelovanje indijanskih organizacij v brazilski Amazoniji)
DNPM	<i>Departamento Nacional de Pesquisas Minerais</i> (Nacionalni Oddelek za raziskovanje rud)
FTTA	<i>Free Trade Area of the Americas</i> (Prostotrgovinsko območje Amerik)
FUNAI	<i>Fundação Nacional do Índio</i> (Nacionalna fundacija za Indijance)
FUNDAFACI	<i>Foundation to Aid Peasant and Indigenous Families</i> (Sklad za pomoč kmečkim in indijanskim družinam)
IACHR	<i>Inter-American Commission on Human Rights</i> (Interameriška komisija za človekove pravice)
IBAMA	<i>Instituto Brasileiro do Meio Ambiente e dos Recursos Renováveis</i> (Brazilski inštitut za okolje in obnovljive vire)
ILO	<i>International Labour Organisation</i> (Mednarodna organizacija dela)
ILRC	<i>Indian Law Resource Center</i> (Center za indijanske pravne vire)
IWGIA	<i>International Work Group for Indigenous Affairs</i> (Mednarodna delovna skupina za staroselske zadeve)
NGO	Nevladna organizacija
OAS	<i>Organization of American States</i> (Organizacija ameriških držav)
OZN	Organizacija združenih narodov
PIN	<i>Programa de Integração Nacional</i> (Program za nacionalno integracijo)
SIVAM	<i>Serviço de Informação e Vigilância da Amazônia</i> (Služba za informacije in nadzor Amazonije)
SPI	<i>Serviço de Proteção ao Índio</i> (Služba za zaščito Indijancev)

SUYAO	<i>United Yanomami Communities of the Upper Orinoco</i> (Združenje yanomamskih skupnosti Zgornjega Orinoca)
UNHCHR	<i>United Nations High Commissioner for Human Rights</i> (Visoki komisariat ZN za človekove pravice)
UNHCR	<i>United Nations Commission on Human Rights</i> (Komisija ZN za človekove pravice)
UNPFII	<i>United Nation Permanent Forum of Indigenous Issues</i> (Stalni forum ZN za staroselske zadeve)
WGIP	<i>Working Group on Indigenous Populations</i> (Delovna skupina za staroselsko prebivalstvo)
ZDA	Združene države Amerike

1 UVOD

Na ozemlju Južne Amerike je pred prihodom evropskih kolonizatorjev živelo več sto indijanskih ljudstev, ki so jih označevale različna kultura, zgodovina, filozofija, duhovnost, ekonomska in politična organizacija ter življenjski prostori. V Amazonski kotlini se ocene števila indijanskega prebivalstva za pred-Kolumbovo obdobje gibljejo med 2 in 5 milijonov. S prodiranjem kolonizatorjev v notranjost amazonskega gozda, je bilo do konca 19. stoletja zaradi bolezni, zaslužnjevanja in nasilja indijansko prebivalstvo zdesetkano na le 10-15% prvotnega števila pred stiki z evropskimi kolonizatorji (Peters 1998, 21).

V 20. stoletju so južnoameriške države beležile hitro rast števila prebivalstva, ki se je v iskanju zemlje za preživetje selilo v notranjost Amazonije. Poleg priseljevanja so položaj amazonskih indijanskih ljudstev dodatno poslabšali pritiski razvojnih politik, korporacij in posameznikov, ki so začeli tržno izkoriščati bogate naravne vire v amazonskem gozdu. Pritiski zunanjega sveta so povzročili uničevanje amazonskega okolja in nadaljnje izumiranje indijanskih skupin. V Amazoniji se majhno število indijanskih ljudstev bori za tradicionalno preživetje, na primer okoli 40.000 neakulturiranih brazilskih Indijancev. Eno takšnih ljudstev predstavljajo Yanomami, ki živijo v Braziliji in Venezueli.

Predmet preučevanja magistrskega dela so Yanomami, ki so bili identificirani sredi 20. stoletja, ko je James Barker vzpostavil stike z njihovo skupnostjo v Venezueli (Peters 1998, 22). Yanomami so preko objav etnografskih monografij in dokumentarnih filmov antropologa Napoleona Chagnona postali ena najbolj znanih indijanskih skupin v Amazoniji. Chagnon je v svojih etnografijah o Yanomamih na eni strani prikazal življenje indijanskega ljudstva skozi zadnja štiri desetletja, opozoril na njihov slab položaj in skušal spodbuditi mednarodno skupnost k ukrepanju, na drugi pa jih predstavil pogosto preprosto in neustrezno. Borofsky (2005) navaja, da so Yanomami v mnogih delih upodobljeni kot ena od zadnjih preostalih primitivnih skupin na svetu. Poleg Chagnona so o Yanomamih pisali uveljavljeni strokovnjaki kot so Bruce Albert, Marcus Colchester, Ray Hames, Kim Hill, Jacques Lizot, Alcida Ramos, Linda Rabben in Ken Taylor. V zadnjih desetletjih, ko je antropologija postala vse bolj razdeljena in antropologi preučujejo vrsto različnih družb, se Yanomami pogosto navajajo v istem raziskovalnem okviru kot ljudstva iz Trobriandskih otokov, Navaji in Nueri.

Yanomami so do pred nekaj desetletji živeli izolirano od zunanje družbe, zato so v veliki meri ohranili svojo prvobitnost in kulturo. Za uvodno predstavitev obravnavane tematike so v drugem poglavju predstavljene demografske značilnosti in kulturno-ekološke prilagoditve Yanomamov na amazonsko okolje z variabilnimi viri. Po opisu vpliva okoljskih razmer na demografske dinamike indijanskega ljudstva sledi pregled družbene organizacije, političnih odnosov in vojskovanja pri Yanomamih. Po navedbah Rabbenove (1998, 11) »so Yanomami, ki so nekoč veljali za ponosne divjake, postali nemočne žrtve pohlepa belega človeka«. Od 1960-ih let je ljudstvo podvrženo stalnim stikom z brazilsko in venezuelsko vlado, ilegalnimi rudarji (*garimpeiros*) in drugimi ekonomskimi akterji, misijonarji, novinarji in antropologi, ki so pomembno ogrozili njihovo preživetje. Stiki z zunanjim svetom so prinesli pomembne spremembe in posledice za Yanomame, ki so opisane v tretjem poglavju.

“Civilizacija” je med indijanskim prebivalstvom razširila pogubne bolezni in povzročila nasilne smrti, ki jih nekateri strokovnjaki označujejo za genocid. Število Yanomamov je močno upadlo konec 1980-ih let, ko je bilo njihovo ozemlje podvrženo množičnim vdorom ilegalnih rudarjev in drugih prišlekov. Poročanje o pritiskih zunanjega sveta, številnih smrtih in boju za razmejitev ozemlja Yanomamov je pritegnilo pozornost mednarodne javnosti. V tem obdobju so Yanomami postali simbol za številna plemenska ljudstva širom sveta, katerih kulturno in fizično preživetje je resno ogroženo zaradi stikov s »civilizacijo«. Za razumevanje zakaj so Yanomami pridobili svetovno pozornost, bomo umestili njihovo problematiko v širši zgodovinski, politični in ekonomski okvir dogajanja v brazilski in venezuelski Amazoniji.

Globalizacija je povečala tveganja in grožnje za indijanska ljudstva na ozemljih, kjer se nahajajo strateški viri za tržno izkoriščanje: voda, gozd, rude in biotska raznovrstnost. Na celotnem območju Amazonije indijansko prebivalstvo izgublja ekonomske in socialne temelje ter nadzor nad svojimi ozemlji. Številni strokovnjaki in indijanske organizacije dokazujejo, da tržno vodeni globalni procesi povečujejo okoljsko degradacijo in revščino indijanskih skupin, ki zavirata možnosti za trajnostno preživetje indijanskih skupnosti (Bell in Houghton 2004). V odgovor na nove pritiske so yanomamski voditelji ob podpori indijanskih in ne-indijanskih organizacij začeli predstavljati interese svojega ljudstva v mednarodnem okolju. V četrtem poglavju obravnavamo boj Yanomamov za zaščito njihovega območja tradicionalne poselitve v luči razvoja človekovih pravic indijanskih ljudstev in indijanskega aktivizma.

Zadnja desetletja so bili sprejeti različni mednarodni dokumenti in nacionalna zakonodaja za zaščito človekovih pravic indijanskih skupnosti. Kljub pravni zaščiti, so indijanske skupine še vedno podvržene sistematičnemu izključevanju, podjarmljanju in razseljevanju s strani države in dominantne družbe. Njihove življenjske razmere je dodatno poslabšalo globalno ekonomsko povezovanje in pogodbe med državami, korporacijami in finančnimi institucijami, ki ne upoštevajo pravic prizadetih indijanskih ljudstev. Podobno se nacionalne vlade pogajajo o trgovanju z naravnimi viri na svetovnih trgih brez oziranja na lego virov znotraj indijanskih rezervatov. V opisanem okviru indijanska ljudstva dojemajo globalizacijo kot odraz druge kolonizacije (Bell in Houghton 2004).

Prevladujoč antropocentričen razvoj in krčenje amazonskega deževnega gozda ne povzročata le uničevanje amazonskega okolja in prispevata k podnebnim spremembam, ampak resno ogrožata tudi preživetje tamkajšnjih indijanskih skupin. Posledično se gibanja in organizacije za pravice staroselskih ljudstev čedalje bolj zavzemajo za zaščito okolja, bogatega indijanskega znanja o okolju in tradicionalnih življenjskih načinov indijanskih skupnosti. Indijanska ljudstva so tisočletja živela v ravnovesju z okoljem, zato se jim priznava vse večja vloga pri varstvu okolja in uresničevanju trajnostnega razvoja. V petem poglavju je v okviru povezave pravic indijanskih ljudstev in varstva okolja predstavljen pomen Yanomamov za okoljsko zaščito v brazilski Amazoniji.

Številni antropologi in drugi strokovnjaki so posvetili svoje kariere preučevanju indijanskih skupin kot so Yanomami. Izsledki strokovnih študij so razkrili številne težave, ki bremenijo staroselska ljudstva, in pomembno prispevali k zavzemanju mednarodne skupnosti v boju za njihovo preživetje. Čeprav večina antropologov pri svojem delu po najboljših močeh poskrbi za preučevana ljudstva, se pogosto ujamejo v širše strukture moči, ki zadržujejo antropologijo od preseganja preteklih kolonialnih postopkov. Ohranjanje takšnih praks vključuje tudi polemiko o ustreznosti raziskovanja med Yanomami, ki jo preučujemo v šestem poglavju.

Leta 2000 je raziskovalni novinar Patrick Tierney v knjigi *Darkness in El Dorado* predstavil dileme glede terenskega dela med Yanomami, ki se v prvi vrsti nanašajo na obtožbe proti genetiku Jamesu Neelu in antropologu Napoleonu Chagnonu. Razprava glede raziskovanja med Yanomami izpostavlja tudi širša vprašanja, ki so v osredju sodobne antropologije: o informirani privolitvi preučevanega ljudstva, ponudbi pravičnega nadomestila, raziskovanju v tujih državah, upoštevanju načela »neškodovanja« in profesionalne integritete. Z drugimi

besedami, kako antropologija preseže kolonialne prakse, ki so jih antropologi postavili v času raziskovanja podjarmljenih kolonialnih ljudstev? Po obravnavi kršitev pravic Yanomamov v okviru antropološkega raziskovanja, so v sklepnem poglavju podani glavni zaključki o obravnavani problematiki indijanskega ljudstva Yanomami.

1.1 NAMEN IN CILJI MAGISTRSKEGA DELA

Z magistrskim delom želimo prispevati k boljšemu poznavanju problematike indijanskega ljudstva Yanomami, ki je redko obravnavana v slovenski literaturi. Namen dela je predstaviti tradicionalno življenje Yanomamov, grožnje njihovemu preživetju skozi zgodovino do danes in boj različnih družbenih akterjev za zaščito ozemlja Yanomamov, ki je predstavljen v okviru mednarodne pravne zaščite človekovih pravic indijanskih ljudstev in povezave le-teh z zaščito okolja. V zadnjih letih je bilo odprto veliko spornih vprašanj glede raziskovanja med Yanomami, vključno s širitvijo bolezni in nasilja ter vlogo antropologov pri kršitvi pravic indijanskih ljudstev. Obravnava polemike o terenskem delu med Yanomami je namenjena predstavitvi širše problematike antropološkega raziskovanja med staroselskimi ljudstvi.

Glavni vsebinski cilji magistrskega dela so:

- povzeti osnovne etnografske značilnosti Yanomamov, vključno z njihovimi kulturno-ekološkimi prilagoditvami na amazonsko okolje, družbeno in politično organizacijo ter razlagami za vojskovanje;
- preučiti zgodovinsko ozadje stikov Yanomamov s civilizacijo, s poudarkom o vplivu ekonomskega in političnega razvoja po letu 1960 na življenje indijanskega ljudstva;
- povzeti razvoj zaščite človekovih pravic indijanskih ljudstev v mednarodnem pravu in indijanskega aktivizma ter analizirati boj Yanomamov in družbenih akterjev za zaščito njihovih pravic in tradicionalnega ozemlja v okviru transnacionalnih mrež;
- predstaviti razvoj povezave med pravicami indijanskih ljudstev in varstvom okolja ter vlogo Yanomamov pri ohranjanju biotske raznovrstnosti in amazonskega okolja;
- predstaviti dileme glede antropološkega raziskovanja med Yanomami;
- povzeti glavno problematiko zunanjih pritiskov za Yanomame in možnosti za njihovo tradicionalno preživetje v prihodnosti.

1.2 HIPOTEZE

H1: Pritiski zunanjega sveta so prinesli velike spremembe in uničujoče posledice za Yanomame, kar je pomembno načelo tradicionalne načine preživljanja indijanskega ljudstva.

H2: Razvoj mednarodnega prava na področju zaščite pravic indijanskih ljudstev in povezava teh z varstvom okolja sta prinesla pozitivne premike pri zagotavljanju pravic Yanomamom.

H2: Dilema glede raziskovanja med Yanomami je pritegnila pozornost širše javnosti in spodbudila ukrepe antropologov, vendar ni v ospredje postavila potreb Yanomamov.

1.3 METODOLOŠKI PRISTOP

Magistrsko delo je nastalo na osnovi teoretičnih metod raziskovanja, predvsem analize in interpretacije sekundarne literature. Najprej smo na osnovi metode zbiranja in analize pisnih virov dobili splošen vpogled v problematiko indijanske skupine Yanomamov. Pri nadaljnji izdelavi magistrske dela so uporabljene sledeče metode:

- *Metoda analize in interpretacije sekundarnih virov* za etnografski pregled življenja Yanomamov, ki temelji na delih antropologov Napoleona Chagnona, Raymonda Hamesa, Bruca Alberta in Briana Schimmerja. Po etnografijah naštetih antropologov in delu Linde Rabben *Unnatural selection the Yanomami, the Kayapo and the Onslaught of Civilisation* so predstavljene posledice zunanjih pritiskov za Yanomame, kampanja za zaščito ozemlja brazilskih Yanomamov pa je povzeta po delu Gregorya Maneya o tekmovalnih transnacionalnih mrežah in indijanskih pravicah. V poglavju o antropološkem raziskovanju izhajamo iz dela Roberta Borofskyega, *Yanomami: the fierce controversy and what we can learn from it*, v katerem je obširno predstavil dilemo o znanstvenem raziskovanju med Yanomami. Omenjeno delo povzemajo na spletnih straneh številne fakultete in antropološka združenja, saj je Borofsky predstavil polemiko o terenskem delu med Yanomami, ki je razdelila antropologe, objektivno.
- *Metoda deskripcije* je uporabljena za podrobnejšo predstavitev gospodarstva in družbene organizacije Yanomamov. S pomočjo opisne metode so v nadaljevanju dela

predstavljene posledice misijonarskih dejavnosti in političnih odločitev za venezuelske Yanomame ter zlate mrzlice na ozemlju brazilskih Yanomamov. Z deskripcijo so povzeti tudi mednarodni dokumenti, ki zagotavljajo pravice indijanskim ljudstvom, povezuje indijanske pravice z varstvom okolja, pomen indijanskih skupnosti za ohranjanje amazonskega okolja, Tierneye obtožbe glede terenskega dela med Yanomami in splošni problemi neetičnega ravnanja pri antropološkem raziskovanju.

- *Z zgodovinsko metodo* je narejen pregled vplivov zunanjih akterjev in dejavnosti na Yanomame ter kampanje za zaščito ozemlja brazilskih Yanomamov, ki je postavljena v širši politični in ekonomski kontekst dogajanja v Amazoniji. V zgodovinskem okviru je predstavljen tudi razvoj mednarodnih standardov na področju pravic indijanskih ljudstev in postopno vključevanje teh v okoljevarstveno zakonodajo.
- *Primerjalna metoda* je uporabljena pri predstavitvi vzrokov za vojskovanje med Yanomami, v kateri primerjamo razlage antropologov Raymonda Hamesa, Napoleona Chagnona in Marvinina Harrisa. V okviru kritike obravnavanja informantov v antropološkem raziskovanju primerjamo ravnanje Napoleona Chagnona pri zbiranju podatkov med Yanomami z raziskovanjem britanskega antropologa Evans-Pritcharda med nilotskim ljudstvom Nuer.

1.4 OPREDELITEV KLJUČNIH POJMOV

- **Indijanska ljudstva**

V mednarodnem pravu in strokovni literaturi ni sprejete univerzalne in standardne definicije staroselskih ljudstev (*indigenous peoples*). Po splošni opredelitvi so staroselska ljudstva tista, ki so pred kolonizacijo ali nastankom nacionalne države poseljevala določeno regijo ali državo in imajo različne, pogosto edinstvene, kulturne, jezikovne, tradicionalne in druge značilnosti od dominantne kulture v isti regiji ali državi (UNPFII 2008). Najpogosteje uporabljena opredelitev staroselskih ljudstev je delovna definicija Jose Martinez Coba, posebnega poročevalca Podkomisije za preprečevanje diskriminacije in varstvo manjšin pri OZN. Leta 1986 je Martinez Cobo (v IWGIA 2008) v študiji Problemi diskriminacije staroselskih ljudstev podal sledečo delovno definicijo:

Staroselske skupnosti, ljudstva in narodi so tisti, ki imajo zgodovinsko kontinuiteto z družbami, ki so naseljevale neko ozemlje pred vdorom in kolonizacijo ter se sami pojmujejo za različne od drugih delov družbe, ki danes prevladuje na tem ozemlju ali delih le-tega. Trenutno predstavljajo nedominantne dele družb in so odločeni ohranjati, razvijati in predati ozemlja svojih prednikov ter svojo etnično identiteto prihodnjim generacijam kot osnovo za nadaljevanje svojega obstoja kot ljudstvo, v skladu s svojimi kulturnimi vzorci, družbenimi organizacijami in pravnim sistemom.

Martinez Cobo (1986, v IWGIA 2008) je navedel še druge dejavnike, ki so pomembni za opredelitev staroselskih ljudstev in njihove zgodovinske kontinuitete: naselitev ozemelj prednikov ali njihovih delov; skupno predništvo s prvotnimi naseljenci teh ozemelj; kulturo v splošnem ali njene posebne manifestacije; jezik ipd. Kot temeljni element definicije je navedel tudi samoopredelitev. Na individualni ravni je staroselec tisti, ki pripada tem staroselskim ljudstvom na osnovi samoopredelitve kot staroselec (skupinska zavest) ter je priznan in sprejet s strani teh skupnosti kot eden od njihovih članov (sprejetje skupine). Slednje ohranja tem skupnostim suvereno pravico in moč odločitve kdo jim pripada, brez zunanjega vmešavanja.

V angleških in ameriških virih se izraz *indigenous* največkrat povezuje s staroselskimi ljudstvi, ki so jih mestoma poimenovali tudi z izrazi Aborigini (*Aborigines*), domorodna ljudstva (*native peoples*), prva ljudstva (*first peoples*), prvi narodi/nacije (*first nations*), ali avtohtoni. Na območju Amerik so bili stoletja znani kot Indijanci (*Indians*) (Janko Spreizer 2006, 241-242). Indijanci je poimenovanje za prvotne domačine, narode in plemena, ki so živela na območju Amerik pred odkritjem Novega sveta, in njihove čistokrvne potomce (Maybury-Lewis 2006, 19). Slednja opredelitev vključuje tudi Yanomame, ki že tisočletja poseljujejo obsežno območje na brazilsko-venezuelski meji, zato je v magistrskem delu najpogostejše uporabljen izraz indijanska ljudstva (skupnosti).

- **Yanomami**

Yanomami predstavljajo eno izmed največjih indijanskih ljudstev v južnoameriški Amazoniji. Poimenovanje Yanomami izvira iz besede *yano*, ki označuje začasno bivališče Indijancev med selitvami. Etonim so sprejeli antropologi na osnovi besede *yanōmami*, ki v izrazu *yanōmami thēpē* označuje človeška bitja in se uporablja za opis kulture in ljudstva

Yanomami¹ (Albert 1999). Čeprav so antropologi med Yanomami opravili številne študije, so demografski podatki o ljudstvu še vedno pomanjkljivi in se med seboj razlikujejo. Albert (1999) navaja, da je leta 1999 v brazilskih državah Amazonas in Roraima živel 11.700 Yanomamov, v Venezueli pa je bilo njihovo število leta 1992 ocenjeno na 15.193. Po ocenah Chagnona (1997, 3) so Yanomami konec 20. stoletja šteli med 20.000 in 26.000 Indijancev.

Prvi uradni stiki z Yanomami so bili navezani šele leta 1929, vendar je ostala njihova kultura v veliki meri nespremenjena do sredine 20. stoletja. V zadnjih štirih desetletjih so posegi zunanjega sveta na ozemlje Yanomamov prinesli pomembne družbene spremembe, ki so vplivale na zdravstveno stanje, družbeno strukturo in kulturne značilnosti yanomamskih skupnosti (Early in Peters 2000, 4). S širitvijo razvoja so bili Yanomami prisilno vključeni v globalno ekonomijo, a po mnenju nekaterih strokovnjakov še vedno predstavljajo eno zadnjih izoliranih indijanskih ljudstev (Eriksen 2001, 295).

- **Kultura in akulturacija**

Po Bastianu (v Kuper 1999) so vse družbe kulturno mešane oziroma heterogene. Homogenih kultur v sodobnih družbah ni, razen pri določenih predindustrijskih družbah, ki se reproducirajo po endogamnem principu, to pomeni, da se poročajo znotraj svoje etnične skupine in živijo v geografsko oddaljenih predelih. Bastian opozarja, da so vse kulture multikulturne, nastale pa so kot proces sposojanj ter spajanj. Sposojanja in spajanja pa so prisotna že v začetku formiranja določene kulture.

Kultura je bila v antropologiji vedno eden izmed temeljnih konceptov že v času Tylorjeve (v Moore 1997, 17) opredelitve v evolucionizmu, po kateri je »kultura kompleksna celota, ki vključuje znanje, verovanje, umetnost, moralo, pravo in ostale sposobnosti in navade, ki jih usvoji človek kot član družbe«. Tylorjeva opredelitev je med antropologi še vedno med najbolj citiranimi, čeprav so mnogi zavrnili konceptualizacijo kulture kot celote.

¹ V literaturi se za Yanomame najpogosteje uporabljajo tri različna poimenovanja - Yanomami, Yanomamö in Yanomama - ki se nanašajo na isto skupino ljudi. Izraz Yanomamö je za celotno indijansko skupino prvi uporabil Chagnon in ga uporabljajo podporniki njegovih del. Preostala izraza sta bolj nevtralna in ju rabijo nasprotniki Chagnona (Borofsky 2005). Nekateri avtorji uporabljajo tudi poimenovanja Ianomami, Yanoama, Yanomam, Sanuma in Xiriana, a je v delu zaradi večinske rabe in nevtralnosti uporabljen izraz Yanomami.

Po Barnardu in Spencerju (1996, v Plavšić 2002) je akulturacija »proces pridobivanja kulturnih značilnosti, ki so posledica stika kultur«. Proces akulturacije poteka v zaporednih fazah, v katerih med različnimi skupinami prihaja do stika, komunikacije, določanja vrednosti ali ocenjevanja, celotnega ali delnega prilagajanja (ali odbijanja). V primeru, ko je rezultat ovrednotenja pozitiven, sledi faza integracije in usklajevanja začetnih dispozicij, akulturacija pa se lahko konča s fazo asimilacije, ki predstavlja popolno sprejetje dominantne kulture in opustitev prvotne kulture. Omenjeni termin akulturacije se v zadnjih letih manj uporablja. Eden od razlogov za vedno manjšo uporabo koncepta akulturacije je v njegovi nedodelanosti, kar gre med drugim pripisati tudi dejstvu, da je koncept nastal v času asimilacijskih teorij. Zaradi tega je koncept integracije zlasti v zadnjem desetletju začel izpodrivati koncept akulturacije predvsem zato, ker so se razvile integracijske teorije, ki nadomeščajo asimilacijske in ker je koncept integracije bolj razvit kot koncept akulturacije. Uporaba koncepta akulturacije je redka tudi zaradi tega, ker je nastala v času, ko so kulture razumeli še kot statične in niso poudarjali procesualne narave kulturnih procesov (kar poudarjajo sodobne opredelitve kulture). Termin integracije je ustrežnejši, ker integracijski teoretski pristopi poudarjajo spremenljivost kultur in družbenih procesov (Plavšić 2002).

- **Človekove pravice indijanskih ljudstev**

Skozi zgodovino so se indijanska ljudstva zaradi pritiskov ne-indijanskega prebivalstva borila za svoje preživetje in ohranjanje tradicionalnih kultur. Kolonizacija je prinesla pritiske za kulturno asimilacijo indijanskih ljudstev in predvsem prisvajanje njihove zemlje in naravnih bogastev, ki je skoraj vedno potekalo nasilno. Kolonialno obdobje so označevali poboji indijanskega prebivalstva, njihovo zaslužnjevanje, razseljevanje in pregon z njihove zemlje, ropanje njihovega bogastva ter smrti zaradi novih bolezni, ki so jih prinesli kolonizatorji. Nasilje nad Indijanci in prisvajanje njihovih dobrin se je v imenu razvoja nadaljevalo tudi po koncu kolonializma. Dekolonizacijo je vodila nova elita, ki je bila evropskega izvora, zato odnosa do indijanskega prebivalstva ni spremenila. V zadnjih desetletjih so sledila še nova ideološka, politična in gospodarska gibanja, katerih posledica je bila nadaljnja marginalizacija avtohtonih ljudstev, ki so podvržena pritiskom širitve razvoja in neoliberalističnega načina proizvodnje. Pod naštetimi pritiski so se pojavile potrebe po zaščiti pravic indijanskih ljudstev (Eversole in McNeish 2005).

Človekove pravice indijanskih ljudstev so (bile) priznane in opredeljene v mednarodni skupnosti kot rezultat njihovih posebnih kulturnih, jezikovnih, ekonomskih in verskih razmer, družbeno-politične organizacije in na osnovi ranljivih razmer in resnih groženj, s katerimi se soočajo indijanska ljudstva. Zaradi naštetih značilnosti se indijanska ljudstva razlikujejo od preostalega prebivalstva v svojih družbah, zato jim je potrebno priznati posebno pravno zaščito v mednarodnem pravu in posameznih nacionalnih zakonodajah (Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries 2001).

V mednarodnem pravu so pravice indijanskim ljudstvom priznane v Konvencijah ILO št. 107 in št. 169 ter Deklaraciji ZN o pravicah staroselskih ljudstev. Pravice indijanskih ljudstev so obravnavane kot kolektivne pravice (pravica do zemlje, pravica do samoodločbe), ki jim pripadajo kot ljudstvom in kolektivnim subjektom, ter zgodovinske (izvirne) pravice izpred obdobja nacionalnih držav, ki so potrebne za zagotovitev preživetja indijanskih ljudstev. Našteti mednarodni pravni dokumenti obvezujejo države, ki so ratificirale dokumente, da opredelijo indijanska ozemlja in zaščitijo njihove pravice: zagotovijo priznanje kulturnih in družbenih praks indijanskih ljudstev, spoštovanje njihovih navad in običajev, zaščito njihove zemlje in naravnih virov. Nekateri strokovnjaki poudarjajo, da priznavanje pravic indijanskim ljudstvom implicira na temeljito spremembo v političnem in kulturnem pogledu nacionalnih držav in je osnovano na pravnem redu raznolikosti (*legal order of diversity*), s katerim nacionalne države priznavajo svoj multi-etnični in multi-kulturni značaj² (Shah 2007).

Kljub sprejeti mednarodni in nacionalni zakonodaji, so pravice indijanskih ljudstev še vedno pogosto kršene. Nacionalne vlade skušajo integrirati indijanska ljudstva v okvire dominantne družbe in kulture ter državne, družbene, politične in ekonomske modele, ki so pogosto načrtovani na tradicionalnih ozemljih indijanskih skupnosti. Po napovedih strokovnjakov se bo v prihodnje odnos med nacionalnimi državami ter indijanskimi skupnostmi nadalje zaostrial, zato je potrebno razviti politične in kulturne strukture, po katerih se lahko družbe preoblikujejo in vključijo raznoliko sestavo (Shah 2007).

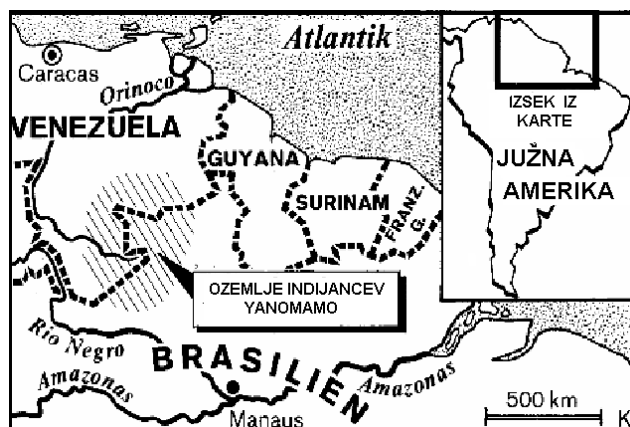
² V Deklaraciji iz Srečanja kontinentalnih indijanskih voditeljev in oblasti, ki je potekalo leta 1996 v Quitu, so indijanske organizacije zahtevale pravico indijanskih skupnosti, da obstajajo kot ljudstva. Indijanski voditelji so sprejeli več nacionalnih in mednarodnih pobud za priznavanje kolektivnih pravic, ki krepijo njihovo samospoštovanje kot ljudstva in multinacionalni, multietnični in multikulturni značaj nacionalnih držav. Po mnenju indijanskih organizacij morajo biti pravice indijanskih ljudstev obravnavane v okviru procesa gradnje nacionalnih držav, ki večinoma težijo h homogeni družbi in zanikajo pravice drugih družbenih pravic.

2 ETNOGRAFSKI PREGLED ŽIVLJENJA YANOMAMOV

Yanomami so poseljevali današnje ozemlje na brazilsko-venezuelski meji pred okoli 24.000 leti, po mnenju nekaterih strokovnjakov pa že pred 40.000 leti, ob prihodu prvih ljudstev v Južno Ameriko. Po izsledkih različnih raziskav Yanomami nimajo genetskih, antropoloških in jezikovnih sorodnosti s sosednjimi indijanskimi skupinami, zato jih predstavljajo kot potomce indijanske skupine, ki je živela izolirano dolgo časovno obdobje. Kot enotna jezikovna skupina so pred 1000 leti poseljevali povirje reke Orinoko in vznožje gorovja Parima, nato pa se je pred 700 leti začel proces notranje diferenciacije in postopen razvoj v današnje jezikovne podskupine³ (Albert 1999).

Po ustnem izročilu in zgodnjih dokumentih leži zgodovinsko središče poselitve Yanomamov ob gorski verigi Parima, zgornjem toku Orinoka in desnimi pritoki reke Branco. To območje je tudi danes najgostejše poseljeno (Albert 1999). Yanomami živijo na območju med 0-5° severne geografske širine in 62-65° zahodne geografske dolžine, ki obsega severno območje Brazilije in južni del Venezuele (glej Karto 2.1). Ozemlje brazilskih Yanomamov se razteza na površini 9,6 milijona hektarjev, venezuelski Yanomami pa živijo v 8,2 milijona hektarjev velikem rezervatu *Casiquiare Biosphere*. Skupno ozemlje Yanomamov predstavlja največje indijansko območje v tropskem deževnem gozdu na svetu (Survival International 2008a).

Karta 2.1: Območje poselitve Yanomamov

Vir: Indigenous Peoples of the World (2005).

³ Jezik Yanomamov se deli na štiri ali pet jezikovnih podskupin. Hames (v World Culture Encyclopedia 2007) ločuje jezikovne podskupine: Sanema (3.262 govorcev), Yanomam (5.331) in Yanomami (11.752). Zadnji dve jezikovni podskupini imata 81% vseh govorcev, katerih člani se medsebojno razumejo, medtem ko je komunikacija med člani preostalih jezikovnih podskupin zaradi različnih narečij pogosto otežena.

2.1 FIZIČNO OKOLJE IN TRADICIONALNO ŽIVLJENJE YANOMAMOV

Yanomami poseljujejo območja v amazonskem gozdu na nadmorskih višinah med 250 in 1200 metri. Pomemben dejavnik, ki vpliva na poselitvene vzorce Yanomamov, so geografske razlike med nižinskim, hribovitim in goratim površjem. Med antropologi, ki so preučevali reliefne razlike tudi na drugih območjih in med drugimi ljudstvi v Amazoniji, obstaja splošno strinjanje, da obstajajo kulturno-ekološke razlike med ljudstvi na obrežjih amazonskih rek in skupnostmi, ki živijo na območjih med rekami v Amazonski kotlini (Chagnon 1997). Po navedbah Chagnona (1992) se Yanomami izogibajo življenju ob velikih rekah, ob katerih so v deževnem obdobju poplavljene rečne ravnine. Živijo na območjih med amazonskimi rekami in spadajo v kategorijo indijanskih ljudstev v tropskem gozdu, kjer so za preživetje sprejeli »višinske« in »nižinske« prilagoditve.

Podobno kot Chagnon tudi Hames (1995) navaja, da obstajajo temeljne razlike v okoljskih značilnostih med skupnostmi Yanomamov, ki poseljujejo visoke in nizke nadmorske višine. Hames opredeli za višinsko prebivalstvo tiste Yanomame, ki živijo v vaseh nad 500-750 metrov nadmorske višine in poseljujejo razčlenjeno in hribovito površje z deročimi potoki ter zaplatami savane. Nižinsko okolje je bolj uravnano ter preprejeno z večjimi vodotoki. Razlike med višinskim in nižinskim svetom vplivajo na ključne ekonomske dejavnosti - nabiralništvo, poljedelstvo, lov in ribolov.

V brazilski in venezuelski Amazoniji živijo Yanomami v 363 razpršenih vaseh, ki štejejo med 40 in 300 prebivalcev. Po Chagnonu (1997, 46) se razdalje med vasmi razlikujejo od nekaj ur do 10 dni hoje in so odvisne od političnih odnosov med skupnostmi. Prijateljske vasi ležijo na manjših medsebojnih razdaljah in se redno obiskujejo. Chagnon je podal tudi dokaze, da je vojskovanje močno povezano z velikostjo vasi. Na območjih intenzivnega vojskovanja so se skupnosti prisiljene povezovati za odvrnitev napadalcev in zagotovitev zadostne moči za učinkovit protinapad v večje vasi. Gostota poselitve je med 6.7 in 33.5 ljudi/ km².

Yanomamske vasi so nestalne v času, prostoru in po številu članov. Tipična yanomamska vas - *shabono* (imenovana tudi *shapono*, *xapono*, *yano* ali *maloca*) ima pri vzhodnih in zahodnih Yanomamih stožčasto obliko ali obliko prisekanega stožca (glej Sliko 2.2), na severu in severovzhodu indijanskega ozemlja pa pravokotno obliko (Albert 1999). Zaradi pogostih selitev so vasi zgrajene preprosto. Vsaka hiša ali stanovanjski del vasi ima streho in zadnje

stene, medtem ko je s sprednja stran odprta (glej Sliko 2.3). Posamezne družine so združene v krogu, v središču katerega je odprto dvorišče, kjer obeležujejo praznike in obrede. Bolj stalne vasi so obdane z lesenimi palisadami, ki jih obvarujejo pred možnimi napadi. Opisana struktura vasi je začasna. Po nekaj letih začne bivališče gniti in trohneti, zato se Yanomami preselijo v novo vas, ki jo največkrat postavijo v bližini stare (Hames 1995).

Slika 2.2: Krožna yanomamska vas

Slika 2.3. Notranjost *shabona*

Vir: Wausau School District (2008).

Yanomami iz ekonomskih in političnih razlogov selijo svoje vasi približno vsakih pet let. Za selilno poljedelstvo uporabljajo obsežna gozdna območja, saj se zemlja po 2-3 letih obdelave izčrpa in je opuščena zaraščanju z gozdom. Po preteku določenega časa in selitvah postane rodovitna zemlja preveč oddaljena od vasi, zato Yanomami preselijo vas v bližino novih zemljišč za obdelovanje. Vojskovanje in ponavljajoči se napadi močnega sovražnika predstavljajo politični vzrok za selitve vasi. Takšne selitve so namenjene povečanju razdalje med vasjo in sovražnikom in lahko med indijanskim prebivalstvom povzročijo pomanjkanje hrane, zaradi izgube lahko dostopne produktivne zemlje (Chagnon, 1974).

Ekonomske dejavnosti posameznih vasi potekajo znotraj domačega okolja oziroma območja, ki ga Indijanci redno izkoriščajo za pridobivanje naravnih virov. Obseg domačega okolja se med vasmi razlikuje in ni varovan, vendar ga izkorišča le ena skupnost. Izključna raba posameznega območja je določena na osnovi preprostega ekonomskega izračuna, da so pomembni prehrabeni viri enakomerno porazdeljeni v amazonskem gozdu. Yanomami pri ustanovitvi nove vasi intenzivno izrabljajo naravne vire v bližnji okolici, zato morajo po določenem obdobju za hrano premagovati daljše razdalje. Ko dosežejo območja v bližini sosednjih vasi, kjer so viri pogosto že izčrpani, iščejo nova območja z naravnimi bogastvi.

Domača okolja se občasno prekrivajo in so jasnejše razmejena na območjih pogostih bojev, še posebej v primeru sovražnosti sosednjih vasi. Poleg tega lahko na obseg domačih okolij vpliva gostota naravnih virov ali razporeditev vasi (Hames 1995).

Gozdni prostor, ki ga uporabljajo indijanske vasi, je mogoče ponazoriti z nizom koncentričnih krogov, ki razmejujejo območja z različnim načinom in intenziteto rabe. Prvi krog obsega območje 5 km radija okoli vasi in ga skupnost neposredno izkorišča za nabiralništvo, ribolov, občasne kratke lovske odprave in kmetijstvo. Drugi krog se širi v radiju 5 do 10 km okoli vasi in predstavlja območje individualnega lova ter vsakdanjega nabiranja hrane. Tretji krog, na razdalji 10 do 20 km od vasi, pa Yanomami izkoriščajo za 1-2 tedenske lovske odprave, ki potekajo pred pogrebnimi rituali, in dolge večdružinske odprave (3-6 tednov) v obdobju zorenja nove letine. Yanomami v bližini produktivnih območij občasno postavijo tabore za pospravljanje pridelka in lov okoliške divjadi. V preteklosti so Yanomami preživeli tretjino do polovico leta v začasnih bivališčih na različnih lokacijah v amazonskem gozdu. Selitve in življenje v začasnih bivališčih so se večinoma prenehale po vzpostavitvi stalnih stikov z belci, ko so Yanomami postali odvisni od njihove oskrbe z zdravili in trgovanja (Albert 1999).

2.1.1 Gospodarstvo in tehnologija pri Yanomamih

Z gospodarskega vidika so Yanomami, skupaj z večino indijanskih skupin v tropskem pasu, opredeljeni za selilne poljedelce, vendar 70-80% kalorij v njihovi prehrani izvira iz hortikulture. Poleg obdelovanja vrtov namenijo več kot 60% svojega časa dejavnostim povezanim z iskanjem hrane, ki vključujejo nabiralništvo, lov in ribolov (glej Tabelo 2.4). Pri naštetih dejavnostih Yanomami uporabljajo starodavne in preproste tehnike rabe naravnih virov, ki so prilagojene okolju in ne povzročajo večjih okoljskih sprememb in posegov (kot na primer kmetijstvo). Njihova predanost lovu in nabiralništvu je veliko večja kot pri ostalih amazonskih skupnostih, ki se preživljajo pretežno s selilnim poljedelstvom s požiganjem (Hames 1990: 90; Hames 1995).

Tabela 2.4: Razporeditev časa za samooskrbne dejavnosti pri dveh skupinah Yanomamov

Obseg posameznih dejavnosti (v minutah na dan)							
Skupina	Lov	Nabiralništvo	Ribolov	Poljedelstvo	Priprava hrane	Ostalo	Skupaj
1	38	40	45	38	54	136	357
2	61	56	55	43	41	104	359

Vir: prirejeno po Lizot in Hames, v Hames (1990, 90).

Do sredine 1950-ih let so Yanomami pri proizvodnji uporabljali »kamenodobno« orodje, ki je bilo izdelano iz lokalnih nekovinskih virov. V zadnjega pol stoletja so zamenjali večino svoje tradicionalne tehnologije z jeklenimi orodji (mačete in sekire), aluminijastimi lonci in drugimi industrijskimi izdelki, ki so jih dobili ali izmenjali z misijonarji. Glavni vpliv vpeljave novih orodij in izdelkov je bilo zmanjšanje časa dela in povečanje odvisnosti Yanomamov od zunanjega sveta. V številnih primerih so izgubili veščine za izdelavo ali rabo tradicionalnih tehnologij (Hames 1995). Sledi opis posameznih samooskrbnih dejavnosti in lokalnih dejavnikov, ki določajo različne tehnike pridobivanja hrane.

2.1.1.1 Obdelovanje vrtov in selilno poljedelstvo

Yanomami pridobijo skoraj tri četrtine hrane z obdelavo vrtov, kjer pridelujejo več kot 40 vrst rastlin. V sušnem obdobju krčijo gozdno zemljo, pri čimer prekopljejo gozdna tla in le redko izsekavajo drevesa. Podrto drevje in grmičevje pustijo trohneti in kasneje sežgejo. S požigom se rastlinska odeja spremeni v s hranili bogaten pepel, ki je z dežjem spran v gozdna tla. Gozdna tla so slabo rodovitna in dež hitro izpira iz prsti hranilne snovi iz pogorele biomase, zato Yanomami po koncu deževne dobe izkrčeno zemljo zasadijo z rastlinskimi semeni in gomolji. Na vrtovih pridelujejo maniok, krušne banane, jam, sladkorni trs in druge rastline kot sta bombaž in tobak. Po 2-3 letih obdelovanja se gozdna tla z obdelovanjem izčrpajo in vrtove opuščajo naravnemu zaraščanju, medtem pa krčijo novo gozdno zemljo za obdelovanje. Po okoli 50-ih letih nekdanje vrtove v celoti zaraste sekundarni gozd, čeprav je za obnovo celotnega spektra rastlinstva in živalstva potrebno tudi do 100 let. Že obdelano zemljo pustijo v ledini ali jo ponovno obdelujejo po preteku vsaj 50-ih let (Early in Peters 2000, 40).

Med yanomamskimi vasmi obstajajo velike razlike v količini obdelovane zemlje. V višinskih vaseh znaša količina obdelovane zemlje na prebivalca 2419 m² (±1247), medtem ko v nižinskih vaseh le 558 m² (±81) oziroma petkrat manj. Za razlike v količini obdelovane zemlje na prebivalca obstajajo možne okoljske in ekonomske razlage. Na vrtovih na višjih nadmorskim višinah je manj rodovitna prst in osnovne poljščine imajo težje rastne pogoje zaradi nižjih temperatur. Posledično morajo Yanomami na višjih območjih obdelovati večje vrtove, da pridelajo enako količino pridelka kot tisti v nižavju (Hames 1995).

Podobno obstajajo nekatere razlike med skupnostmi Yanomamov v višinskem in nižinskem svetu, glede pridelave prehrabnih rastlin. Za skupnosti v nižinskem svetu so osnovni pridelek banane, medtem ko je prehrana višinskih skupin odvisna od manioka, ki je za 40% bolj učinkovit vir kalorij od banan. Po mnenju nekaterih antropologov so Yanomami prevzeli pridelavo manioka od sosednjih indijanskih skupin v sodobnem času. Druga skupina antropologov pa navaja, da je bil maniok prvotna prehrana Yanomamov in so ga zamenjale banane, ki imajo višjo kalorično vrednost, vendar v prid tej trditvi ne obstajajo zadostni kvantitativni dokazi (Chagnon 1997, 63).

Pridelovanje hrane na vrtovih ima pomembno vlogo v gospodarstvu Yanomamov zaradi zanesljivosti in predvidljivosti pridelka. Prebivalci tropskega deževnega gozda so odvisni od vsakoletnega pridelka, medtem ko ljudje v zmernih zemljepisnih širinah pridelek shranijo in porabijo v času slabih letin. Nasprotno pridelovalci v tropskem pasu gojijo pridelek skozi vso leto in ga poberejo, ko potrebujejo hrano. Maniok lahko na primer poberejo po 6, 12 ali 18 mesecih po posaditvi, kar omogoča fleksibilnost v zagotavljanju stalnega pridelka. Celoletno pridelavo hrane ovirajo okoljski dejavniki: sušna obdobja pospešijo zorenje pridelka, medtem ko deževje in nevihte z močnimi vetrovi zorenje zavirajo. Prehranska odvisnost nižinskih skupnosti Yanomamov od banan, ki so veliko manj zanesljiv pridelek od manioka, vpliva tudi na njihovo večjo predanost nabiralništvu, s katerim dopolnjujejo svojo prehrano (Hames 1995).

2.1.1.2 Nabiralništvo

Yanomami izkoriščajo naravne vire v skladu z značilnostmi tropskega deževnega gozda, zato jih nekateri strokovnjaki opredeljujejo tudi za nabiralniške poljedelce. V Amazoniji se v letnem podnebnem ciklu izmenjata deževno obdobje, ko je poplavljen nižinski gozd in oteženo potovanje, ter sušno obdobje, ki označuje čas obiskov sosednjih vasi za praznovanja, trgovanje in politične dogovore z zavezniki (Chagnon 1997, 7). Odprave in taborjenje v amazonskem gozdu prevladujejo v sušnem obdobju, ko so izdatni gozdni produkti. Glavna razloga za yanomamske odprave sta pomanjkanje pridelka in stalno ogrožanje močnih sovražnikov, pri katerem je taborjenje oblika bega ali skrivanja. Nabiralniške odprave trajajo od enega tedna do več kot mesec dni in ponavadi vključujejo vse vaške člane (Hames 1995).

Nabiralništvo tradicionalno opravljajo družine ali skupine družin, ki nabirajo gozdne produkte kot so divji med, gomolji, sadeži palm, brazilski oreh, sestavni del prehrane pa so tudi užitni insekti in ličinke, črvi, žabe in manjše živali. Med sadnim drevjem je pomembna breskova palma, ki jo zasadijo na vrtovih in začne roditi šele po nekaj letih. Spori za lastništvo sadežev na že opuščenih vrtovih so redki, saj med Yanomami pripada drevo tistim, ki so ga zasadili. Z izjemo breskove palme Yanomami redko gojijo sadno drevje ali trajno obirajo sadje na istem območju. Nabiralništvo je osredotočeno na manjša drevesa, saj veliko drevje kot je brazilski oreh zahteva veliko količino vloženega dela. Glede na vloženo delo je nabiralništvo v nižjih predelih dvakrat bolj učinkovito kot v višjem svetu (Hames 1995).

Po navedbah Organizacije ZN za hrano in kmetijstvo (Food and Agriculture Organization of the United Nations 1999) »Yanomami v prehrani redno uporabljajo 20 vrst divjih rastlin in nadaljnjih 20 vrst v času pomanjkanja hrane«. Splošne okoljske raziskave ponujajo dokaze, da sta rastlinska raznolikost in gozdna biomasa negativno povezani z nadmorsko višino. Lizot (v Hames 1995) je v svoji etnobotanični študiji prikazal, da imajo yanomamske skupnosti v nižinskem svetu skozi celo leto na razpolago bolj raznolike rastline za prehrano. Manjšo produktivnost višjih območij za nabiralništvo je dokazoval Colchester (v Hames 1995) v študiji Yanomamov iz višinskih predelov, od katerih je 7 od 8 skupin preživel manj časa pri nabiranju hrane kot nižinske skupine. Tudi druge študije delno dokazujejo upadanje prehrambenih rastlin z naraščanjem nadmorske višine, vendar v splošnem ni mogoče sklepati, da je nabiralništvo produktivnejše v nižinskih območjih, saj se rastline zelo razlikujejo glede na prehrabno vrednost, proizvodne stroške, gostoto rasti in sezonsko razpoložljivost. Na osnovi opravljenih študij med Yanomami je mogoče sklepati, da je izkupiček nabiranja divjih gozdnih virov veliko večji v nižinskem kot višinskem svetu (Hames 1995).

2.1.1.3 Lov in ribolov

Pri Yanomamih je lov v domeni moških in ima pomembno družbeno ter obredno funkcijo. Glavno lovsko orožje sta lok in puščice, ki so ponavadi dolge 2 m in so natančne na dosegu 30 m. Čeprav lov zagotavlja glavni vir beljakovin v prehrani Yanomamov, je najbolj tvegana dejavnost pridobivanja hrane, zaradi nihanj v količini ulova. Za večino lovcev obstaja 55-60% verjetnost, da se z lova vrnejo s hrano. Velike razlike v uspešnosti lova so posledica lova različnih živali, in sicer vse od majhnih ptičev, merjascev do več kot sto kilogramov težkih

tapirjev. Sposobnost odkrivanja in zasledovanja plena na kratke razdalje je glavna značilnost, ki ločuje dobre in slabe lovce (Chagnon 1997). Hames (1990, 93) je preučeval učinkovitost lova (216 dni) osmih yanomamskih lovcev iz vasi Toropo-teri (glej Tabelo 2.5). Med njimi sta dva zelo slaba in dva zelo dobra lovca, ki sta edina ubila tapirje. Če bi iz ulova najuspešnejših dveh lovcev odstranili tapirje, bi se njuna lovska učinkovitost zmanjšala za 43% oziroma 48%. V splošnem je lov velikih živali, ki tehtajo več kot 17 kg, bolj tvegan od lova manjšega plena. Med lovci v vasi Toropo-teri so velike živali predstavljale 13% skupnega ulova in 72% teže celotnega plena.

Tabela 2.5: Lovska učinkovitost osmih yanomamskih lovcev iz vasi Toropo-teri

Lovec	Čas lova (minute/dan)	Skupen ulov (kg)	Učinkovitost (kg/uro)
1	66,8	402	2,02
2	66,0	327	1,50
3	149,6	291	0,67
4	130,2	290	0,66
5	165,0	248	0,42
6	185,1	247	0,40
7	146,0	67	0,14
8	161,1	17	0,07

Vir: Hames (1990, 93).

Lov poteka večinoma posamično ali v parih, skupinski lov pa je organiziran ob dveh priložnostih. Posebnost je lov beloustih merjascev, pri katerih odrasla žival tehta med 22 in 34 kg. Ko lovec odkrije čredo beloustih merjascev (tudi več kot 50 živali), najprej skrbno označi njeno lokacijo in nato obvesti ostale lovce v svoji vasi, ki se vrnejo in skupaj lovijo čredo. Če bi se lovec sam vrnil z ubitim beloustim merjascem, bi ga ostali lovci obdolžili odгона črede in oviranja delitve plena (Hames 1990, 93). Lovske odprave na dolge razdalje so organizirane tudi za pripravo različnih praznovanj. Skupinski lov traja približno en teden in je namenjen pridobivanju večjih količin hrane za pripravo kakovostnih jedi za zaveznike. Med takšnimi skupinskimi odpravami moški lovijo predvsem merjasce, večje ptice in opice (Hames 1995).

Ribolov je pomemben za okoli 5% Yanomamov, ki stalno poseljujejo območja vzdolž velikih rek in se preživljajo z ulovom rib ter menjavo dobrin (kanujev, trnkov ipd.) s sosednjimi vasmimi (Crystalinks.com 2007). V sušnem obdobju prevladuje skupinski ribolov v plitvih vodotokih in mlakah s stoječo vodo, kjer ribe omamijo z rastlinskimi strupi in lovijo z rokami. Kljub poznavanju vodotokov, se ulov rib močno razlikuje med posameznimi odpravami.

Slednje velja predvsem za oddaljene ribolovne lokacije, kjer razpoložljivost rib ne spremlja med lovom in nabiralništvom. Manjše razlike v ulovu so pri posamičnem ribolovu, ko ribe lovijo s palicami in trnki v večjih vodotokih (Hames 1990, 92).

2.1.2 Kozmološki pomen okolja in šamanizem

Tradicije Yanomamov je oblikovalo prepričanje, da sta naravni in duhovni svet združeni sili. Za Yanomame gozdna zemlja (*urihi*) ne predstavlja le prostor za ekonomsko rabo, ampak je živa entiteta in del kompleksnih kozmoloških izmenjav med ljudmi in nečloveškim. Po njihovem prepričanju živijo globoko v gozdu, hribovjih in rekah številna škodljiva bitja, ki so ranila in pobijala Yanomame, širila bolezni in smrt. V globini rek živijo duhovi *yawarioma*, katerih sestre zapeljujejo mlade lovce in jim omogočajo šamansko kariero, na vrhu gora pa prebivajo pomožni duhovi šamanov - *xapiripë*, ki skrbijo za ljudstvo (Albert 1999).

Moški Yanomami postanejo šamani preko obredov očiščenja in postitve. Posvetitev šamanov poteka pod nadzorom starejših šamanov in vključuje več dni vdihovanja halucinogenega praška *yākōana* - smole ali lubja virole (glej Sliko 2.6), pri čimer se učijo »videti in prepoznati« pomožne duhove *xapiripë* ter odgovarjati na njihove klice (Albert 1999).

Slika 2.6: Šaman ob vdihovanju halucinogenega praška *yākōana*

Vir: Albert (1999).

Po posvetitvi šamani pod vplivom halucinogenega praška vstopijo v stanje vizionarnega transa, v katerem pozivajo k sebi različne pomožne duhove in se z njimi identificirajo, oponašajo njihove koreografije in pesmi (šamani so označeni kot »duhovi ljudi«, šamanizem pa »delovati kot duh«). Šamani vidijo *xapiripë* v obliki majhnih ljudi, ki jih krasi barvito okrasje, njihov predstavitveni ples pa primerjajo z glasnim in živahnim prihodom bogato okrašenih skupnosti na praznovanje obreda *reahu*⁴. Pomožni duhovi so šamanove prisposode za gozdne živali in rastline, vesoljska telesa in pojave (Luno, Sonce, nevihto, strele) ter mitološka bitja, obstajajo pa tudi ponižni hišni duhovi in duhovi belcev, ki so aktivni preko homeopatskega zdravljenja bolezni. Medtem ko njihove oči »umrejo«, šamani pridobijo moč in vizijo, ki je nasprotna navideznemu dojemanju povprečnih ljudi in jim daje dostop izvornih pojavov in posledično sposobnost spreminjanja njihovih potekov (Albert 1999).

Zaradi moči znanja, vidljivosti in komuniciranja s svetom »življenjskih podob in bistva« so šamani stebri družbe Yanomamov. Predstavljajo zaščito pred škodljivimi močmi, ki izvirajo iz človeških in drugih groženj njihovi skupnosti, zato so šamani tudi neutrudljivi pogajalci in bojovníki z nevidnim ter krotijo bitja in sile, ki premikajo kozmološki red. Šamani nadzirajo pobesnelo grmenje in vetrove, ki jih prinašajo nevihte, stalnost izmenjave dneva in noči, sušne in deževne dobe, obilje divjadi in rodovitnost zemlje. Poleg naštetega šamani odganjajo tudi nadnaravne gozdne plenilce, odgovarjajo na napade nasilnih duhov sovražnih šamanov in zdravijo obbolele, žrtve človeške magije in drugega zla (Albert 1999).

2.2 DRUŽBENA ORGANIZACIJA YANOMAMOV

Družbeno življenje je pri Yanomamih organizirano okoli enakih načel, ki veljalo tudi za ostala staroselska ljudstva: sorodstvenih odnosih in potomstvu, izmenjavi žensk med rodovi in karizmi vodij, ki skušajo obdržati red v vasi in so odgovorni za določitev vaških odnosov s

⁴ *Reahu* predstavlja obred ob smrti. Po smrti pripadnika Yanomami truplo umrlega sežgejo in preostanek kosti zdrobijo v prah. Enkrat letno priredijo slovesnost za umrle, kjer posmrtno ostanke umrlih pomešajo z bananino kašo, nastalo mešanico pa pojedjo sorodniki umrlih. Preko opisanega obreda se po prepričanju Yanomamov osvobodi duša umrlega, ki lahko tako vstopi v onstranstvo. Drugače grozi zaradi duhov smrti nevarnost katastrof in bolezni. Pri obredu žalovanja izbrani člani skupnosti en mesec z jokom žalujejo, člani prijateljskih vasi pa se občasno odpravijo na 3-4 dnevna potovanja, da obiščejo in so v podporo žalujoči skupini (Chagnon 1997).

sosestnjimi vasi. Položaj voditeljev temelji na sorodstvu in poročnih sistemih, in sicer prihajajo iz največje rodovne skupine v vasi. Voditelji so v veliki meri enakovredni ostalim Yanomamom, saj zagotavljajo hrano za svoje družine in se vojskujejo (Chagnon 1997, 7).

2.2.1 Rodovna organizacija pri Yanomamih

Sorodstveni sistem zagotavlja razlago za družbeno strukturo yanomamskih vasi, ker opredeljuje sorodstvene vezi in s tem družbene odnose med posameznimi člani vasi. Glavno načelo klasifikacije sorodstvenega sistema je biološko potomstvo, deloma pa tudi poročni sistem in občasne spremembe sorodstvenih odnosov (Early in Peters 2000, 41). Yanomami so organizirani v t.i. lokalne rodovne razvrstitve na osnovi patrilinearanih rodov, ki temeljijo na sorodstvu po očetu (agnatski sorodniki). Rod sestavljajo vsi vaščani, ki so potomci istega skupnega moškega prednika. Sorodstvo po očetu vključuje ženske in moške, vendar so le moške vezi uporabljene pri vključevanju zaporednih generacij (Schwimmer 2003).

Rodovi, osnovani na temelju priznanih potomskih linij, se razlikujejo glede na generacijski obseg, ki sega od majhnih rodov do obsežnih sistemov z zgodovino več ducatov generacij in več 1000 člani. Pri Yanomamih so rodovne skupine majhne in redko presegajo tri odrasle generacije ali več kot 100 članov. Generacijska globina in velikost skupine sta omejena s pogosto segmentacijo, preko katere se velike enote v rodovih z veliko generacijsko globino delijo na manjše skupine (Schwimmer 2003). Do delitve znotraj rodov pride ponavadi zaradi sporov med bratranci za ženske, ki so se dolžne poročiti v njihovo skupino. Spori med potomci vodijo v notranje nasilje, delitve na segmente (navadno skupine bratov) in selitve na nova območja. Na novo oblikovan rod hčera ne obdrži vezi s sorodniki, ki so smatrani za sovražnike. Rodovne povezave so v sledečih generacijah pozabljene, saj se zaradi tradicije prepovedi uporabe imen umrlih ne ohranijo vezi s predniki (Chagnon 1983).

Rodovi pri Yanomamih delujejo kot teritorialne enote: živijo v skupnih bivališčih, spodbujajo medsebojno sodelovanje in podporo med člani, ki je pogosto osredotočeno na oblikovanje zvez in boje v lokalnih vojnah. Njihova osrednja aktivnost je posredovanje in uresničevanje pripisane vloge v sistemu poročnih menjav. Za rodove je značilna eksogamija, njihovi člani pa se skupno posvetujejo glede izbire zakonskih partnerjev za svoje sinove in hčere v mreži poročnih menjav s sorodnimi rodovnimi skupinami (Schwimmer 2003). V poročnem sistemu

prevladujejo poroke med križnimi bratranci in sestričnami, kar pomeni, da se mora mlada ženska poročiti z moškim, ki je sin materinega brata ali očetove sestre. Pri Yanomamih je sorodstvena terminologija klasifikatorična, saj uporabljajo sorodstvene izraze za opis celih kategorij ljudi, s katerimi niso nujno v biološkem sorodstvu. Preko skupnih pravic do poročanja svojih žensk in zahtev po ženah v sistemu poročnih menjav imajo, rodovi omejeno združevalno funkcijo, vendar s porokami med članoma dveh rodov ne pride do upravljanja skupnega premoženja, kar je pogosto v drugih enorodovnih družbah (Eriksen 2001, 70).

2.2.2 Poročni sistemi

Yanomami na ravni vasi dajejo prednost porokam znotraj skupnosti sorodnikov, kar ohranja čvrste vaške skupnosti in močne sorodstvene vezi (Albert 1999). Ženske se tradicionalno hitro poročajo po prvi menstruaciji z moškimi, ki so stari okoli 20 let. Čeprav se ženske poročajo k moževi družini, mora mož prvih nekaj let živeti z ženinimi starši in opravljati njena dela. Moški in ženske imajo v življenju v povprečju 3 zakonske partnerje, okoli 75% vseh zakonov pa se konča zaradi ločitve ali smrti enega od partnerjev (Melancon 1982, v Hames 1995).

Vzorci poročanja pri Yanomamih so strukturirani na osnovi štirih glavnih regulacijskih pravil sklepanja zakonskih zvez:

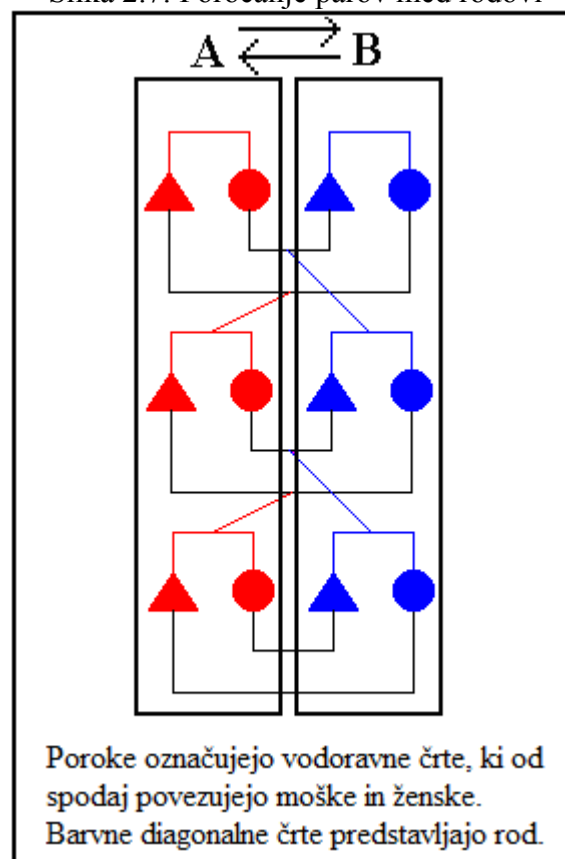
1) Rodovna eksogamija je na plemenskih običajih temelječa oblika sklepanja zakonskih zvez zunaj lastne krvne sorodstvene skupine. Eksogamija in povezan incest tabu sta osnovni značilnosti vseh zakonskih sistemov. Pri razlagi splošnih zakonitosti naštetih prepovedi so antropologi naklonjeni sociološki razlagi, v kateri imajo spolne omejitve vlogo reguliranja zakonov, pred biološkimi in psihološkimi teorijami, ki so osredotočene na sam tabu incesta. Pri Yanomamih so prepovedane poroke med člani istega rodu na omejenem lokalnem ozemlju. Prepoved eksogamije in incesta med agnatskimi sorodniki označuje rodove za pomembne enote v menjavah zakonskih partnerjev in sklepanju zavezništov (Schwimmer 2003).

2) Bilateralne poroke med križnimi bratranci in sestričnami temeljijo na dveh načelih: neposredni menjavi začetnih vzorcev porok, kjer se dva moška poročita z dvema sestrama ter trajnih menjavah in zavezništvih med dvema rodovoma preko medsebojnega sklepanja

zakonskih zvez poznejših otrok, ki so v daljnem sorodstvu po materi in očetu. Yanomamske skupnosti, ki se medsebojno poročajo, živijo skupaj in sestavljajo jedro vaških naselbin, kar vodi v sistem polovic (*moiety system*). V vasi lahko živijo in se poročajo tudi člani drugih rodov, vendar dve polovici, ki se medsebojno poročata, ponavadi številčno in družbeno prevladujeta v poselitvi. Delitev rodov in selitve najpogosteje vključujejo bližnje sorodnike, kar omogoča obnavljanje polovične strukture (Lizot 1971, v Schwimmer 2003).

Bilateralne poroke med križnimi bratranci in sestričnami so običajno namenjene sklepanju trajnih zavezništev med dvema rodovoma (A in B), pri čimer se poročita moški iz rodu A in ženska iz rodu B ter obratno (glej Sliko 2.7). Takšne dogovorjene poroke podpirajo dvodelno organizacijo ali polovični sistem, v katerem sestavljajo osnovne družbene enote skupine parov, ki jih povezujejo poročna razmerja. Osnovna družbena enota Yanomamov je vas z okoli 50-200 prebivalci. Vsako vas sestavljata dva rodova na omejenem lokalnem območju ali rodovni polovici. Rodovi so tesno povezani v poenoten družbeni red, kjer se ohranjajo medsebojne poroke preko vsiljevanja običaja bilateralnih porok med križnimi bratranci in sestričnami (Schwimmer 2003).

Slika 2.7: Poročanje parov med rodovi

Vir: Schwimmer (2003).

3) *Vaška endogamija* zahteva sklepanje zakonskih zvez znotraj lastne družbene skupine ali rodu, kar poudari identiteto, edinstvenost in status skupnosti nasproti sosednjim skupinam, s katerimi skušajo preprečiti poroke. Manjše skupine znotraj velike skupnosti uporabljajo endogamijo za ohranjanje in okrepitev omejenega dostopa do lastnine, svoje moči in položaja. Vzorec vaške endogamije vpeljujejo bilateralne poroke med križnimi bratranci in sestričnami ter skupno bivanje rodov, ki se medsebojno poročajo (Schwimmer 2003).

Pri Yanomamih se vzorec vaške endogamije spreminja, saj vojskovanje povečuje potrebe po sklepanju zakonskih zvez izven iste ali bližnjih vasi. Stopnja endogamije se spreminja z

velikostjo in močjo vasi. Velike vasi imajo manjše potrebe po zunanjih zvezah in lahko ohranjajo visoke stopnje endogamije, medtem ko morajo manjše in šibkejške skupine omejevati notranje poroke, da zagotovijo zavezništva in vojaško podporo sosednjih (Schwimmer 2003). Chagnon (1983) prikaže takšen vzorec v dveh vaseh: vasi Patanowa-teri, ki ima 212 prebivalcev in 85% stopnjo endogamije v porokah ter vasi Lower Bisaasi-teri z 51 prebivalci in 50% stopnjo endogamije.

4) *Poliginija* vključuje med 10-20% vseh yanomamskih moških (Melancon 1982, v Hames 1995). Yanomami sledijo običaju mnogoženstva zaradi pridobivanja koristi in družbenega statusa. Običajna razlaga poliginije takšne vrste je posledica demografskih nesorazmerij med moškimi in ženskami, vendar je med Yanomami veliko večje število moških kot žensk zaradi pobijanja deklic ob rojstvu. V takšnih razmerah je poliginija mogoča v primeru, ko se moški ne poročajo ali pogosteje, če se poročajo veliko starejši od žensk (Schwimmer 2003).

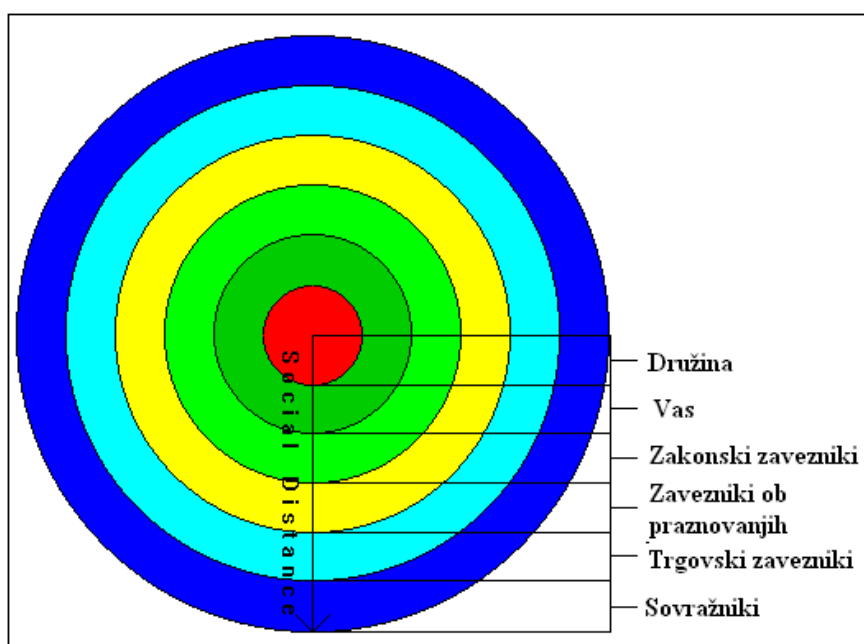
2.2.3 Medskupinski odnosi in družbena razdalja pri Yanomamih

Pri Yanomamih vse lokalne skupnosti vzdržujejo mrežo stikov ter poročnih, obrednih in ekonomskih menjav s sosednjimi skupinami, ki jih smatrajo tudi za zaveznike v boju. Skupine Yanomamov se delno prekrivajo in tvorijo kompleksno družbeno-politično zvezo, ki povezuje vse hiše in vasi na celotnem ozemlju Yanomamov. Družbeni prostor nad skupnostno hišo ali vasjo je obravnavan kot enota bližnjih sorodnikov in hkrati kot nevaren prostor »drugih«, vključno z obiskovalci in sovražniki ter belci (Albert 1999).

Družbeni procesi so pri Yanomamih osredotočeni na posamezne skupnosti ter njihovo upravljanje odnosov preko zavezništev in vojskovanja. Obe dejavnosti sta odvisni od menjave žensk med vključenimi skupinami. Osrednji instituciji – poroko in vojne – je najbolj opisati kot obstoječ položaj na nasprotnih koncih kontinuuma družbene razdalje, ki se razteza od tesnih zavezništev na eni strani do močnih konfliktov na drugi.

Po Schwimmerju (2003) je medskupinske odnose pri Yanomamih mogoče najboljše razumeti z vidika stopnjevanja družbene razdalje od najbližjih oblik povezovanj do najbolj oddaljenih, znotraj obeh skrajnih polov pa potekajo posredniške oblike praznovanj in trgovanja (glej Sliko 2.8):

Slika 2.8: Družbena razdalja in medskupinski odnosi

Vir: prirejeno po Schwimmer (2003).

1. Lokalizirana patrilinearna polovica: skupina, ki jo sestavljajo člani majhnega rodu in redko presega obseg dveh generacij. Člani istega rodu so smatrani za bližnje sorodnike in se identificirajo za brate in sestre. Posledično je za rodove na omejenem lokalnem območju značilna eksogamija, zato so spolni odnosi med člani opredeljeni kot incest. Znotraj rodov obstaja stopnjevanje družbene razdalje, zato se lahko med daljnimi »brati« razvijejo sovražni odnosi in tekmovanje za ženske. Takšne sovražnosti lahko povzročijo delitev vasi, pri kateri se člani posameznega rodu odselijo in oblikujejo nove naselbine.

2. Vaška naselbina: jedrno naselbino sestavljajo pari rodov, ki se medsebojno poročajo na osnovi ustaljenega polovičnega sistema. Člani enega rodu oziroma polovice so posamično in skupinsko povezani s člani nasprotne polovice preko sorodstvenih in matriarhalnih vezi. Člani različnih polovic se smatrajo za sorodnike po moževi ali ženini strani, kar označuje poročni par ter križne bratrance in sestrične. Odnosi med sorodniki po moževi strani so pogosto bolj čvrsti kot odnosi med »brati« v rodu, saj jih njihova omožitev v druge polovice izključuje iz tekmovanja za ženske. Ko se vasi razdelijo in oblikujejo nove naselbine v sodelovanju z bližnjimi sorodniki, se znotraj novih naselbin nadaljuje tradicija medsebojnih porok.

3. Poročna zavezništva: z menjavo zakonskih partnerjev med pari rodov znotraj iste vasi se ohranja vzorec lokalne endogamije. Glavni razlog za poroke med pripadniki dveh različnih

yanomamskih vasi je potreba po vojaških zaveznikih. Manjše skupine so pogosto ogrožene in prisiljene v predajo žensk tekmečem za pridobitev vojaške podpore. Pri tem so manjše skupine ponavadi oškodovane, saj močnejše skupine redko držijo svoje obljube.

4. Zavezništva ob praznovanjih: naselbine, ki niso povezane preko porok in so deljene zaradi spopadov, si pogosto prizadevajo za ohranitev mirnih odnosov, zato se medsebojno vabijo na praznovanja. Zavezniki, ki skupaj proslavljajo praznike in izmenjujejo darila, se vzdržujejo medsebojnih spopadov in združeno nastopijo proti sovražnikom. Njihov odnos se lahko razvije v poročne menjave, ki lahko vodijo v nove sovražnosti.

5. Trgovska zavezništva: šibkejša oblika zavezništva se izoblikuje med skupinami, ki so v mirnih odnosih in redno izmenjujejo ročne izdelke z vami, ki so specializirane v proizvodnji določenih izdelkov. Odnosi so osredotočeni zgolj na trgovanje in zato ne vključujejo skupnih praznovanj ali medsebojnih porok. Yanomami so razvili specializirano proizvodnjo izdelkov, ki so v prvi vrsti namenjeni za menjavo in zadrževanje sovražnosti preko spodbujanja medsebojnega trgovanja in ne za pridobitev ekonomskih koristi, saj bi lahko vasi z malo dodatnega napora vzdrževale samozadostnost proizvodnje.

6. Sovražniki: ynomamske skupine, katere ne povezujejo stalni trgovski odnosi, skupna praznovanja in zakonska zavezništva, so v neprestanem in nasilnem vojnem stanju ponavadi povezane preko medsebojnega ugrabljanja žensk. Vojne so lahko usmerjene k porokam ali negativnemu sistemu menjave žensk med eksogamnimi skupinami.

Opisan odnos med družbeno razdaljo in družbenimi stiki je kompleksen. Do neke mere vzpostavljena stopnja razdalje določa načine, s katerimi skupine obravnavajo svoje sosede in postavi razmere za trajne odnose. Na primer od sorodnikov je pričakovano, da se bodo dogovorili za poroke svojih otrok, le-ti pa da bodo ohranjali obstoječa zavezništva za prihodnje generacije. Vendar je stabilnost odnosov pogosto izzvana s prekinitvami in spremembami obstoječih zavezništev. Ne glede ali menjave potekajo v sovražnem okolju ali v obliki zavezništev, njihove značilnosti določajo obseg družbene razdalje. Celotni odnosi med skupnostmi prehajajo skozi obdobja sovražnosti, občasnega trgovanja, skupnih praznovanj, zakonskih izmenjav in skupnih selitev. Do preobrata v naštetem zaporedju lahko pride na katerikoli točki, kar postavi obe strani nazaj na pot vojnega stanja (Schwimmer 2003).

2.3 POLITIČNA ORGANIZACIJA IN VOJSKOVANJE

Pri Yanomamih ne obstaja družbena struktura, kot je zveza ali konfederacija, ki bi povezovala vse vasi. Vsaka yanomamska vas je avtonomna politična enota, vendar imajo vasi tudi sorodstvene in poročne vezi z drugimi yanomamskimi skupnostmi. V skupnih razpravah o gradnji novega *shabona*, krčenju gozda za vrtove, organizaciji praznovanj ali napadu na sovražne vasi imajo ključno vlogo voditelji skupnosti, ki morajo za izvajanje skupnih ukrepov dobiti soglasje odraslih moških iz vasi (Early in Peters 2000). Vaški »politični« voditelj prihaja iz največjega lokalnega rodu, v primeru velike vasi ali dveh približno enako velikih rodov pa ima vas več voditeljev. Voditelj mora posedovati sposobnosti reševanja sporov, predstavljati mora interese svojega rodu ter učinkovito postopati z zavezniki in sovražniki. Načini vodenja se razlikujejo, saj je vodenje nekaterih osredotočeno na uporabo verbalnih spretnosti, drugi pa uporabljajo bolj nasilne oblike (Hames 1995).

Yanomamske skupnosti se posamično in svobodno odločajo glede vojskovanja ali sklepanja zavezništev z ostalimi vasmi, ki so večinoma šibka in kratkotrajna. Čeprav Yanomami zagovarjajo enakopravnost znotraj skupnosti, imajo starost, spol in osebni dosežki pomembno vlogo pri statusu diferenciacije. Moški Yanomami pridobijo visok status z bojevanjem, govorniškimi dosežki in šamanizmom. Visok status ne more biti podedovan, ampak mora biti prislužen. Odrasli moški imajo vodilne vloge v političnem odločanju, lokalni rodovi pa igrajo pomembno vlogo v poročnih sistemih in spravah v sporih med vasmi (Hames 1995).

Spori med Yanomami nastanejo zaradi različnih vzrokov, vključno z obtožbami prešuštva, pomanjkanjem žensk za poroko, osebnih žalitev, skopuštva ali kraje pridelkov, kot sta tobak in breskova palma. Pri moških se spori začnejo z medsebojnim glasnim kričanjem in se lahko končajo kot »uradni« dvoboji. V primeru resne zaostritve sporov občasno posreduje spoštovan moški iz vasi, da umiri napetost in prepreči vmešavanje drugih članov. Dvoboji se ponavadi končajo s prekinitvijo, kar omogoča obema sodelujočima, da ohranita dostojanstvo (Chagnon 1997). Poleg bojev znotraj skupnosti je za Yanomame značilno tudi vojskovanje med rodovi, ki je najpogostejše posledica pomanjkanja učinkovitih ukrepov za preprečevanje maščevanja v že obstoječih sporih. Pri maščevanju ima osrednjo vlogo rod, ki ima podporo ostalih (nesorodnih) sovaščanov. Večina bojev je skrivno načrtovana in obsegajo nenaden napad, s čimer skušajo hitro poraziti sovražnika in ugrabiti ženske za ženitev (Hames 1995).

Vojskovanje pri Yanomamih je tipičen model »primitivne« vojne. Pri njih gre za močno povezanost med vojskovanjem in tradicionalnim načinov življenja. Svojo agresivnost izražajo znotraj skupine, do zunanjega okolja pa so zelo zaprti. Yanomami naj bi bili po naravi zelo etnocentrični in sami sebe imenujejo za strastne ljudi (Kvaternik 1999). Po mnenju Chagnona (1997) je nasilje močno zaznamovalo življenje Yanomamov. Okoli 25% odraslih moških je umrlo zaradi bojevanja in z njim povezanih vzrokov. Nasilje se razlikuje vse od izmenjave medsebojnih udarcev po oprsju, skupinskega bojevanja, uporov s poboji, ugrabitve žensk do vse splošnega vojskovanja. Chagnon kot glavni vzrok za vojskovanje pri Yanomamih navede pomanjkanje žensk, zato napadajo sosednje vasi in ugrabljajo tamkajšnje ženske. Po mnenju Hamesa (1995) obstajata glede Chagnonove razlage bojevanja dva glavna problema:

- 1) Čeprav številni moški padejo v boju, med Yanomami primanjkujejo ženske. Vzrok je v selektivnem pobijanju novorojenčkov, saj mnogo deklic takoj po rojstvu umorijo. Za Yanomame je Chagnon (1967, v Kvarternik 1999) ugotovil, da imajo več žena tisti moške v plemenu, ki so večkrat ubijali. Med Yanomami je agresivnost zaželjena, v njen prid pa deluje tudi naravna selekcija. Moške, ki so nagnjeni k agresivnosti in jo v različnih oblikah tudi izkazujejo, imajo torej več možnosti za preživetje svojih genov in njihov prenos na naslednje generacije.
- 2) Za pridobitev žensk Yanomami nikoli ne napadejo vasi, s katerimi niso že predhodno v spopadih. Posledično ni mogoče razložiti, zakaj so te vasi že v medsebojnih spopadih, ki vodijo nato v spopade za ženske.

Za razlage vojskovanja pri Yanomamih obstajajo med strokovnjaki različna mnenja. Ameriški antropolog Marvin Harris je eden najbolj znanih in kontroverznih zagovornikov kulturne ekologije⁵, ki jo imenuje kulturni materializem. Sporna je Harrisova oznaka, da kulturna ekologija meji na okoljski determinizem: kulturo številnih družb določajo ali v celoti preoblikujejo materialni okoljski dejavniki (Eriksen 2001, 45). Po mnenju Harrisa (1978, v Hames 1995) se je bojevanje pri Yanomamih razvilo v mehanizem za nadzor prebivalstva. Po Harrisu je vzrok za bojevanje pri Yanomamih prevlada števila moških nad ženskami v vasi ter

⁵ Začetki antropološkega raziskovanja med Yanomami časovno sovpadajo z razvojem teorije kulturne ekologije. Ekološke zamisli so uporabili antropologi za razvoj teoretičnega pristopa za razumevanje, kako ljudje vzajemno delujejo z okoljem. Takšen pristop je poimenovan kulturna ekologija, ki odraža prisotnost materialnih stvari v človekovem življenju in zadovoljevanje osnovnih fizičnih potreb po hrani in reprodukciji (Eriksen 2001, 45).

večja želja po rojstvu fantkov. Slednje se kaže v selektivnem pobijanju deklic, saj manjše število žensk zmanjšuje število rojstev in posledično stopnjo rasti prebivalstva.

Harrisovo razlago spodbijajo Chagnonovi (1997) podatki, po katerih se prebivalstvena rast pri Yanomamih ni upočasnila ali bila nadzorovana: v preučevanih vaseh je leta 1900 živelo okoli 200 ljudi, leta 1970 pa okoli 2000. Tako Chagnonu kot Harissu ne uspe razložiti specifičen razvoj bojevanja. Stopnja bojevanja med vasmi je zelo različna. Po navedbah Chagnona nekatere vasi niso bile več kot pet let udeležene v spopade, medtem ko so se druge bojevale več kot 25-krat v enem letu. Podobno se med različnimi vasmi razlikuje stopnja detomorov deklic, saj je v nekaterih vaseh razmerje med moškimi in ženskami za otroke mlajše od 12 let omejeno na razmerje 157 proti 100, medtem ko pri drugih na 121 proti 100.

Po mnenju Harrisa (1978, v *Ecological approaches in anthropology* 2008) sta kulturni instituciji medvaškega vojskovanja in pobijanja deklic pri venezuelskih Yanomamih del sistemskih poskusov za ohranjanje razpršene poselitve in preprečitev prevelike prebivalstvene rasti. Harris za svoj argument uvede tudi omejitveni dejavnik pomanjkanja živalskih beljakovin v prehrani Yanomamov. Pomanjkanje lovskega plena na dosegu posameznih skupnosti pogosto povzroči spore med vasmi, ki lahko vodijo do delitve in odselitve dela vasi. Prerazporeditev ljudi iz ene velike vasi na več manjših vasi ima nadaljnje posledice za razpoložljivost beljakovin. Velike vasi motijo plen in zato porabijo več časa za lov, medtem ko delitev vasi na manjše enote prispeva k izboljšanju lovskih razmer. Po Harrisu bi Yanomami brez opisanih prilagoditev presegli nosilno zmogljivost življenjskega okolja in s tem otežili svoje preživetje.

Vse od objave svojih razlag v 1970-ih letih je bil Harris tarča številnih kritik. Napoleon Chagnon mu je očital, da je zelo selektivno uporabil njegove podatke in jih priredil za potrebe svoje teorije. Slednje ponazarja uporaba podatkov o predlaganem pomanjkanju beljakovin med Yanomami. Harris je postal znan s trditvijo, da bi moral vsak Yanomam dnevno pojesti enakovreden obrok Big Mac hamburgerju (30 gramov živalskih beljakovin), da bi se izognil pomanjkanju beljakovin v prehrani. Chagnon je opravil test in ugotovil, da Yanomami zaužijejo več beljakovin kot jih vsebuje hamburger. Harris je nasprotoval Chagnonovi trditvi, ki naj bi dokazovala prilagodljivost vojskovanja. Po Harrisu so se Yanomami izogibali pomanjkanju beljakovin zaradi njihovih kulturnih institucij, ki obravnavajo beljakovine kot potencialni omejitveni dejavnik (*Ecological approaches in anthropology* 2008).

Poleg »velike proteinske debate« (ali »Big Mac debate«) je Chagnon kritiziral tudi druge vidike Harrisovega dela. Po mnenju Chagnona naj bi uporabljal zastarelo znanost, saj moderno razmišljanje v biologiji daje poudarek na individualnih prilagoditvah in tako ne podpira Harrisovo zamisel o skupinski adaptaciji, ki izpostavlja sodelovanje ljudi za doseg skupnih prednosti. Chagnon izpostavi pomembnost individualnih izvorov in motivacij tudi pri razlagi vojskovanja med Yanomami, ki naj bi bilo posledica boja za ženske in želje moških po reprodukciji. S Chagnonovim pogledom na vojskovanje se strinjajo tudi sami Yanomami, katerim je Harrisova ekološka razlaga nerazumljiva (Ecological approaches in anthropology 2008).

Schwimmer (1995, v Hames 1995) poda tretjo različico razlage bojevanja pri Yanomamih, ki jo začne z domnevo, da rast prebivalstva vodi v povečano tekmovalnost za vire med sosednjimi skupnostmi. Z rastjo števila prebivalstva postane otežena pridobitev zadostne količine hrane z lovom, kar povečuje ugled dobrih lovcev. Povečana tekmovalnost vodi v večje spore med sosednjimi vasi in daje prednost rojstvu fantkov v vasi. Rast prebivalstva vodi k povečanju intenzivnosti pridobivanja hrane, kar se kaže v patrilokalnem bivanju in patrilenealnem potomstvu. V takšnih primerih postane smiselno pomanjkanje žensk v vaseh, ki je posledica detomorov deklic in poliginije, s katero lahko vplivni moški preko porok sklenejo več zavezništov z drugimi družinami. Schwimmer navaja, da so vasi z gostejšo poselitvijo sočasno tiste vasi, ki imajo najvišje stopnje umorov deklic in so najpogostejše vpletene v vojskovanje. Po njegovem modelu naj bi osrednje vasi najbolj aktivno sodelovale v bojevanju, pogostejše pobijale deklice in imele največje nesorazmerje med številom moških in žensk. Podobno navaja tudi Chagnon (1997), da so vasi v osrednjem delu ozemlja Yanomamov dvakrat večje (50-250 v primerjavi z 25-100 ljudi) in ležijo na manjših medsebojnih razdaljah kot vasi na obrobni delih indijanskega ozemlja.

Vojskovanje med Yanomami pomembno vpliva na vodenje, velikost in lego vasi. Vsaka vas potrebuje vsaj eno zavezniško vas, ki ji lahko pomaga premagati močnejšega nasprotnika, velikost in razdalje med vasi pa še naraščajo sočasno s povečevanjem intenzitete konflikta. Sprava med vasi se lahko doseže, ko spor miruje daljše obdobje ali v primeru obojestranske potrebe po zavezništvu, za boj proti skupnemu sovražniku. Sprava se začne z obiskovanjem obrednih praznikov, ki se lahko razvije v sodelovanje pri napadih in medsebojno sklepanje poročnih zvez ter s tem močno osnovo za zavezništvo (Hames 1995).

Poleg različnih razlag vzrokov za vojskovanje obstajajo med antropologi nesoglasja tudi o vplivih zunanjega sveta na vojskovanje med Yanomami. Hames (1995) navaja, da ima bližina misijonov in vladnih agencij le malo vplivov na vojskovanje. Na drugi strani Ferguson (1995, v Rabben 1998) meni, da so prišleki med Yanomami povzročili konflikte. Po Fergusonu je bilo pred prihodom antropologov in drugih prišlekov za Yanomame značilno malo bojevanja, s prisotnostjo zunanjega prebivalstva pa so se povečali spori za njihove dobrine. Yanomami naj bi imeli preko trgovanja s sosednjimi indijanskimi skupinami in med svojimi vasmi že od 18. stoletja dalje dostop do mačet, loncev in drugih dobrin iz zunanjega sveta. Sredi 20. stoletja so po prihodu zunanjih prišlekov želje Yanomamov po novih dobrinah le narasle, kar potrjujejo pritožbe antropologov in misijonarjev nad izsiljevanjem in zahtevami Yanomamov po njihovih stvareh. Po odhodu tujcev se je prenehal stalni dotok dobrin, zato so med vasmi izbruhnile vojne. Ne glede na deljena mnenja glede vojskovanja med Yanomami, so stiki z zunanjim svetom pomembno vplivali na potek vsakdanjega življenja yanomamskih skupnosti.

3 ZGODOVINA IN POSLEDICE ZUNANJIH PRITISKOV ZA YANOMAME

Osvajanje Amazonije se je začelo v 16. stoletju, ko so se španski in portugalski osvajalci sprva naselili na obalnih območjih, od koder so v želji po surovinah začeli prodirati po reki Amazonki globoko v amazonski gozd. Za prvega osvajalca notranjosti Amazonije velja Španec Francisco de Orellana, katerega odprava je leta 1541 vzdolž toka Amazonke iskala “*El dorado*” in leta 1542 dosegla ustje reke ob atlantski obali. Glavni cilj Orellane in drugih španskih osvajalcev (Teixeira, Pinzon) je bilo raziskovanje plovnih poti. Po letu 1616 so začeli z obalnih območij Brazilije v notranjost Amazonije prodirati tudi misijonarji, ki so ob večjih rekah ustanavljali naselbine (Junk in Furch 1985, v Vukašinović 2007).

Zgodnji evropski osvajalci in raziskovalci so bili presenečeni nad gostoto in raznolikostjo indijanskega prebivalstva v Amazoniji, ki je odražala različne oblike prostorske organizacije in poselitvenih vzorcev zaradi prilagoditev na specifične okoljske razmere. Velika gostota poselitve indijanskega prebivalstva je bila značilna za poplavne ravnine ob amazonskih rekah (*varzea*), kjer jim je okolje omogočalo preživljanje s selilnim poljedelstvom na rodovitnih obrečnih prsteh in ribolovom. Obrežna ljudstva so bila notranje stratificirana in organizirana v velike vasi, med katerimi so potekale menjave dobrin. Njihova organizacija je bila veliko bolj kompleksna od majhnih indijanskih skupnosti v notranjosti amazonskega gozda, katerih preživetje je temeljilo na nabiralništvu in lovu (Carneiro da Cunha in Wright 1999).

V procesu notranje kolonizacije Amazonije so poleg Portugalcev in Špancev sodelovali tudi Nizozemci, Francozi in Britanci. Portugalska je za zaščito političnih in gospodarskih interesov na svojem delu Amazonije začela postavljati majhna naselja na strateško pomembnih točkah, ki so postala središča trgovanja z začimbami, lesom in gozdnimi produkti, v njihovi okolici pa se je razvilo kmetijstvo (Kohlhepp 1986, v Vukašinović 2007). Prodiranje osvajalcev, iskalcev začimb, lovcev na sužnje in misijonarjev vzdolž amazonskih rek je povzročilo razseljevanje, zaslužnjevanje in epidemije ter s tem zmanjšanje števila indijanskih skupin na rečnih ravninah. Indijanci so pred osvajalci bežali globoko v notranjost amazonskega gozda, kjer so prevzeli nove oblike družbene in politične organizacije. Nekatere skupnosti so se za zaščito pred osvajalci umaknile v misijonarske postojanke, kjer so bile podvržene poskusom pokristjanjevanja, boleznim in medsebojnemu bojevanju. Prvi stiki s kolonizatorji niso

dosegli Yanomamov, ki so poseljevali območje višavja Parima in težko dostopne predele ob zgornjih tokih manjših rek (Carneiro da Cunha in Wright 1999, 350).

V Amazoniji so prva tri stoletja kolonialnih osvajanj prevladovali nasilni stiki osvajalcev in trgovcev z Indijanci na obrežjih velikih rek, notranjost regije pa je ostala skoraj nedotaknjena. Kljub poskusom razvoja kmetijstva, je amazonsko gospodarstvo stagniralo do sredine 19. stoletja, ko se je začelo točenje in izvoz kavčuka⁶. Za potrebe kavčukove proizvodnje so se začele v brazilsko Amazonijo seliti množice revnih ljudi s sušami prizadetega Severovzhoda države, ki so se zaposlovali kot točilci kavčuka. Na prehodu iz 19. v 20. stoletje sta gospodarski razvoj in priseljevanje v regiji pospešila tudi gradnja železnice Madeira-Mamore in širitev živinoreje. V tem obdobju so bili za brazilsko Amazonijo značilni vse bolj množični vdori in pritiski na indijansko zemljo. V treh stoletjih stikov s kolonizatorji je bilo do začetka 20. stoletja kulturno raznoliko indijansko prebivalstvo v brazilski Amazoniji zdesetkano na le okoli 300000 Indijancev (Carneiro da Cunha in Wright 1999, 294).

Depopulacija indijanskega prebivalstva je vodila v razpad medskupinskih odnosov zaradi selitev in ozemelske širitve indijanskih skupnosti. Selitve Yanomamov iz hribovja Parima na nižinska območja so se začele v prvi polovici 19. stoletja, po kolonialnem prodiranju vzdolž rek Orinoko in Negro. Geografsko širitev ozemlja Yanomamov je omogočila tudi velika demografska rast ljudstva v 19. in začetku 20. stoletja, katero številni antropologi pripisujejo ekonomskim spremembam, ki jih je povzročila uporaba novih rastlinskih vrst v kmetijstvu in železnih orodij. Yanomami so nove dobrine dobili v menjavah in bojevanju s sosednjimi indijanskimi skupinami, ki so imele neposredne stike s kolonialnim obrobjem (Albert 1999).

Stiki Yanomamov z zunanjim svetom so bili zaradi odmaknjene poselitve in geografskih ovir za kolonialna osvajanja še pred stoletjem omejeni na sosednje indijanske skupine - karibska ljudstva na severovzhodu in Arawaki na jugozahodu. Prvi neposredni stiki Yanomamov z nabiralniško populacijo, vojaki, delavci SPI in tujimi popotniki segajo v obdobje med leti 1910 in 1940. Do sredine 1960-ih let so bile na ozemlju Yanomamov odprte postojanke SPI

⁶ Razvoj kavčukovega gospodarstva sta omogočila uvedba parne plovbe in tehnološki razvoj. S parno plovbo se je povečal izvoz kavčuka in oskrba z delovno silo za točenje kavčuka. Gospodarski pomen je kavčuk pridobil leta 1839, ko je Charles Goodyear izpopolnil postopek pridobivanja gumija z vulkanizacijo. Leta 1888 je nato John Dunlop izumil avtomobilski plašč z zračnico, kar je močno povečalo povpraševanje po kavčuku na svetovnem trgu in proizvodnjo kavčuka v Amazoniji (Južna Amerika in Mali Antili 1992, v Vukašinović 2007).

ter misijoni, ki so predstavljali prve točke stalnih stikov. Začetki Zahodne akulturacije so vezani na misijonarske postojanke, ki so obsegale mrežo bivališč, vire različnih izdelkov in omejeno zdravstveno oskrbo (Albert 1999).

V 1960-ih letih je nove spremembe za Yanomame prineslo delovanje antropologov, ki pripovedujejo o življenju ljudstva različne zgodbe. Ferguson (1995, v Rabben 1998, 85) na primer trdi, da je vojskovanje pri Yanomamih že več kot stoletje povezano z vdori zunanjih prišlekov in njihovih dobrin, medtem ko drugi strokovnjaki poimenujejo Yanomame za »največjo relativno izolirano staroselsko skupino na Zahodni hemisferi«. Po mnenju Alberta (1991, v Rabben 1998, 84) se je tradicionalno življenje Yanomamov začelo spreminjati zaradi velikih pritiskov zadnjih štirideset let. Ne glede na različne časovne opredelitve prvih zunanjih stikov obstaja med antropologi strinjanje, da so bili Yanomami zelo slabo seznanjeni z zunanjim svetom vse do 1950-ih let, ko so med njimi začeli delovati misijonarji.

3.1 VPLIV MISIJONARJEV NA ŽIVLJENJE VENEZUELSKIH YANOMAMOV

V Venezueli in Braziliji živi večina indijanskih skupnosti na odmaknjenih območjih v Amazoniji, zato imajo indijanske zadeve marginalno vlogo v nacionalnem življenju. Za razliko od Brazilije, kjer so bile od sredine 20. stoletja za državni razvoj in nadzor indijanskega prebivalstva zadolžene vladne agencije in vojska, je bila v Venezueli do začetka 1990-ih let civilna oblast nad indijanskimi ozemlji dodeljena misijonom (Maybury-Lewis 1999, 935).

Po navedbah Chagnona (1992, 190) so misijonarji, ki so delovali v imenu napredka, prinesli prve spremembe v kulturo Yanomamov. Brazilska in venezuelska zakonodaja dovoljujeta na ozemlju Yanomamov delovanje katoliških Salezijancev ter nekaterih skupin protestantskih in evangeličanskih misijonarjev. Do nedavnega je bila vključitev venezuelskih Yanomamov v nacionalno kulturo prepuščena skoraj v celoti misijonarjem, ki so za dosego akulturacije uporabljali različna sredstva. Glavni cilj misijonarjev je bila pokristjanjenje Yanomamov in odrešitev njihovih duš, vendar so nekateri misijonarji uporabljali tudi bolj humane načine pri pripravi indijanskega prebivalstva za vstop v Zahodno kulturo, kot je poučevanje španskega in portugalskega jezika, branja, pisanja in štetja, razlago tržnih načel in uporabe denarja itd.

Dejavnosti misijonarjev, antropologov in drugih prišlekov so na ozemlje Yanomamov prinesle nove nevarnosti, predvsem zdravstvena tveganja. Chagnon (1992, 198) je leta 1967 v okviru biomedicinske študije v izbranih yanomamskih vaseh zbiral krvne vzorce. Na osnovi odvzete krvi je ugotovil, da Yanomami še niso bili izpostavljeni ošpicam in zato niso razvili protiteles za to nalezljivo bolezen, ki ob razširitvi v staroselskih ljudstvih povzroči visoke stopnje smrtnosti. Posledično se je Chagnon leta 1968 vrnil med Yanomame s 3000 odmerki cepiva za preventivno cepljenje. Teden dni pred njegovim prihodom je v misijonarski postojanki Platanal izbruhnila epidemija ošpic, ki se je z begom Yanomamov pred boleznijo hitro širila v oddaljene vasi. Čeprav je Chagnonova ekipa skušala s cepljenjem zajeziiti epidemijo, niso uspeli doseči odmaknjenih vasi, kjer je stopnja smrtnosti narasla na 20-30%.

V Venezueli je Zakon o misijonih iz leta 1915 pooblašchal katoliške misijone za »privabitev in zreduciranje« Indijancev na misijonske postojanke; podobne politike so označevale špansko kolonizacijo Novega sveta. Velike kulturne spremembe je za venezuelske Yanomame prineslo delovanje salezijanskih misijonarjev, ki so preko odposlancev skušali prepričati yanomamske skupnosti v preselitev ob plovne reke ali v postojanke. Dejavnosti Salezijancev so bile osredotočene na glavne postojanke Ocama, Mavaca in Platanal, od koder so širili svoj vpliv na oddaljene yanomamske skupnosti. Misijonarji so v yanomamskih vaseh ustanavljali šole in ekonomske »zadruge« ter odpošiljali učitelje kot agente akulturacije, zato so številne vasi postale odvisne od misijonarskih postojank (Chagnon 1997, 228).

Strategije delovanja katoliških in večinoma ameriških evangeličanskih misijonarjev med Yanomami so se močno razlikovale. Medtem ko so protestantski misijonarji skušali prinesti odrešenje vsem in s tem napadli celotno kulturo Yanomamov, so katoliški misijonarji svoje delovanje usmerili na otroke. Že leta 1967 so Salezijanci poslali nekaj yanomamskih otrok v osnovno šolo pri Puerto Ayacuchu in nekaj fantov v trgovsko šolo v Caracas. V letih 1972 in 1973 so Salezijanci nato ustanovili internat, kamor so za nekaj mesecev pošiljali 6-7 letne yanomamske otroke. Starši niso imeli dostopa do šole in so v »zameno« za odvzem otrok dobili darila, njihove zahteve po vrnitvi otrok pa so ostale pogosto neuslišane. Podobne prakse kot so jih uporabljali Salezijanci za vključitev Yanomamov v nacionalno družbo, so poznale že starodavne dominantne kulture, na primer inkovski kralji, pri podjarmljanju etničnih manjšin. Pri tem se izpostavlja vprašanje moralnosti državnih organizacij, ki so dovolile odvzem otrok družinam za šolanje v novem kulturnem okolju, saj lahko le-to povzroči resne

motnje v razvoju in čustvene težave otrok, krizo identitete in motnje osebnosti (Chagnon 1997, 211).

Misijoni so v prvih letih ustanovili stalne postojanke v 15-ih od okoli 300 yanomamskih vasi, vendar so se vplivi njihovega delovanja iz leta v leto povečevali. Sčasoma je naraslo tekmovanje med katoliškimi in protestantskimi misijoni za vzpostavitev stikov s čim večjim številom yanomamskih skupnosti. Protestantski misijonarji so z zračno podporo ustanavljali postojanke v središču nedotaknjenih območij, kamor so poslali svojega člana skupaj z yanomamskim vodičem. Na neraziskanih območjih poselitve Yanomamov so misijonarji najprej čistili gozd za letalske steze in pomoč lokalnim skupnostim, kmalu zatem pa so postavili postojanke, kamor so zahajali bogati Venezuelci preživljat počitnice in opazovat »eksotično« ljudstvo. Nekateri lokalni misijonarji so sicer nasprotovali obiskom prišlekov, a so se prihodi turistov sprevrgli v dobičkonosno dejavnost za misijonarje (Chagnon 1992).

Turistične dejavnosti na ozemlju Yanomamov so podpirali tudi katoliški misijonarji. Leta 1971 je venezuelska vlada v Projektu za zasedbo Juga (*CODESUR*) zgradila veliko letalsko stezo, v bližini katere je španski salezijanski duhovnik tržil turizem. V sodelovanju s turističnim agentom iz Caracasa je španski duhovnik v misijonu na ozemlju Yanomamov postavil počitniške hišice. V letu 1973 je oglaševal neposredne letalske lete iz Münchna in drugih evropskih mest do Caracasa in nato do yanomamske vasi Mahekodo-teri oziroma v »kameno dobo«. Poleg obiskov evropskih turistov se je v bližino misijona preselilo tudi okoli 40 Brazilcev, ki so z ilegalnim lovom, ribolovom in sečnjo lesa plenili gozdne vire za oskrbo turistične vasi. Po mnenju španskega duhovnika je bil projekt skladen s cilji Venezuelske indijanske komisije za čim hitrejšo integracijo indijanskega prebivalstva v nacionalno družbo. Yanomami naj bi s pogostimi stiki z zunanjim prebivalstvom hitreje prevzeli Zahodne življenjske načine. Zaradi nestrinjanja s projekti so Yanomami zapustili svojo vas in se preselili na drugo stran reke Orinoko, stran od turistov (Chagnon 1992, 201-202).

Pri delovanju misijonarjev med Yanomami je bila nenazadnje sporna tudi uvedba strelnega orožja. Po navedbah Chagnona (1992, 202) je več misijonarjev s tržnimi menjavami oskrbovalo skupnosti z orožjem in svetilkami, s čimer so skušali preko odvisnosti od nabojev in baterij obdržati Yanomame v bližini misijonarskih postojank. Yanomami so začeli strelno orožje uporabljati v spopadih in za lov živali. Strelno orožje je bilo veliko bolj razširjeno med Yanomami v Braziliji, kjer je orožje lažje dostopno in veliko cenejše kot v Venezueli.

3.1.1 Spremembe v poselitvi in koncentracija yanomamskih vasi

V Venezueli je hitro naraščalo število yanomamskih vasi, ki imajo neposredne stike z misijonarji, nekatere že več kot 40 let. Politika Salezijancev za »zmanjšanje« čim večjega števila razpršenih yanomamskih vasi je povzročila preseljevanje celih ali delov skupnosti v bližino misijonov. Sredi 1990-ih let je živelo okoli 500 Yanomamov pri ali v salezijanskem misijonu Mavaca, preko 600 Yanomamov pri ali v misijonu Nova plemena (*New Tribes Mission*) in okoli 400 Yanomamov v Dowsonovem misijonu pri reki Padamo. Podoben trend je značilen tudi na brazilskem ozemlju Yanomamov, kjer živi v 6-7 misijonskih postojankah preko 500 Yanomamov. Takšna velika gostota poselitve je povzročila plenjenje lokalnih virov in težave pri samooskrbi, zato je življenje Yanomamov postalo vse bolj odvisno od zunanje oskrbe s hrano in gradbenimi materiali. Sočasno s trendom koncentracije poselitve je postopoma upadlo skupno število yanomamskih vasi (Chagnon 1997, 229). Pomemben delež Yanomamov ne živi več v tradicionalnih vaških skupnostih, ampak v naselbinah 2-3 hiš, kjer skupaj prebiva nekaj družin (Hames 1995).

V bližini misijonarskih postojank v Venezueli so yanomamski otroci vključeni v trimesečno izobraževanje in indijansko prebivalstvo ima dostop do zdravstvene oskrbe, trgovanja s hrano in ročnimi izdelki ter omejene možnosti za zaposlitev. Z naraščanjem razdalje indijanskih vasi od misijonarskih postojank in plovnih rek se zmanjšuje pogostost in intenzivnost stikov med obema skupinama (Peters 1998, 26). Chagnon (1997, 230) je po stopnji stikov z zunanjim svetom razdelil yanomamske vasi v Venezueli v štiri skupine: tri ravni stikov so povezane z dejavnostmi misijonarjev, četrta pa označuje redke oddaljene skupnosti Yanomamov, ki jim je uspelo ohraniti tradicionalno življenje v osamljenosti, brez ali z redkimi zunanjimi stiki (območja vzhodno od reke Siapa in severno od porečja Orinoka). Podoben vzorec sprememb je obstajal v Braziliji vse do izvajanja državnih razvojnih projektov in obdobja zlate mrzlice.

Glede na opisano delitev je težko posploševanje glede kulturnih sprememb Yanomamov, z izjemo sklepa, da je rast stikov z zunanjim svetom povzročila resne zdravstvene težave za vse skupnosti. Chagnon (1997, 244) je v letih 1987 in 1991 opravil popis prebivalstva v 17-ih yanomamskih vaseh, ki so imele stike s Salezijanci. Leta 1987 je v 17-ih vaseh živelo 1047 Yanomamov, povprečna stopnja smrtnosti za štiriletno obdobje med obema popisoma pa je znašala okoli 15%. Glede na stopnjo stika z misijonarji se je izkazalo, da je nizka štiriletna stopnja smrtnosti značilna za yanomamske skupnosti v misijonih (okoli 5%) in oddaljenih

vaseh (6,5%). Nizka stopnja smrtnosti za prve skupnosti je posledica neposrednega dostopa do zdravstvene oskrbe, v oddaljenih vaseh pa odsotnosti stikov z zunanjim svetom. Skoraj 20% stopnjo smrtnosti so beležile yanomamske vasi z občasnimi stiki z misijonarji, zaradi katerih so Yanomami na eni strani podvrženi novim boleznim, na drugi strani pa pogosto preveč oddaljeni od misijonov za pravočasno zdravstveno oskrbo.

3.1.2 Vpliv političnih odločitev za akulturacijo venezuelskih Yanomamov

Do pred nekaj desetletji venezuelska država in družba nista imeli večjih interesov za območje Amazonije. Venezuelsko gospodarstvo temelji na črpanju nafte in naftni industriji na obalnih območjih, kjer živi večina prebivalstva. Yanomami poseljujejo ozemlje v regiji Zgornji Orinoco, ki zaradi oddaljenosti in težke dostopnosti ni bilo prioriteto območje za ekonomsko izkoriščanje. Zanemarjanje regije je imelo negativne posledice za zdravstveno stanje indijanskega prebivalstva, a prednosti v primerjavi z amazonskimi območji v drugih južnoameriških državah, kjer je amazonski deževni gozd predstavljal »varnostni ventil« za priseljevanje množic revnega prebivalstva brez zemlje (Centeno in Elliot 1993, 100).

Razprava o zaščiti ozemlja Yanomamov se je začela šele konec 1970-ih let, ko je venezuelska vlada pod vodstvom predsednika Campinsa izdala prve odloke za izkoriščanje lesa in rud na njihovem ozemlju. Slednje je povzročilo burne razprave o okoljskih in družbenih posledicah ekonomskih dejavnosti. Vladni motivi za rudarske koncesije so bili strokovnjakom nerazumljivi zaradi neekonomičnosti izkoriščanja naravnih virov in prometne odmaknjenosti regije ter uničujočih okoljskih posegov v največje venezuelsko porečje. Na osnovi množičnih kritik je bila leta 1978 opuščena komercialna sečnja in leta 1989 rudarstvo. Istega leta je Ministrstvo za okolje in naravne vire ustanovilo posebni oddelek SADA-AMAZONAS, ki ima vodilno vlogo pri zaščiti in razvoju venezuelske Amazonije (Centeno in Elliot 1993, 100).

Po mnenju Chagnona (1992, 259) sta pravica do zemlje in zdravstva oskrba ključna dejavnika za kulturno preživetje in prihodnjo blaginjo indijanskih ljudstev. Leta 1991 je venezuelski predsednik Perez izdal odlok za zaščito ozemlja Yanomamov v obliki posebnega biosferskega rezervata in podprl zasebne programe organizacij FUNDAFACI in AFVI, ki so bili namenjeni za zagotovitev trajne zdravstvene oskrbe za Yanomame in sosednja indijanska ljudstva. Centeno in Elliot (1993, 101-102) navajata, da temelji zaščita rezervata na izključnih

ozemeljskih pravicah za Yanomame in prepovedi ekonomskega razvoja na indijanski zemlji. Nadzor nad yanomamskim rezervatom ima SADA-AMAZONAS, ki je zadolžen tudi za pospeševanje »samo-razvoja« v regiji in »etnorazvoja« indijanskih skupnosti v rezervatu.

Zadnja leta je položaj venezuelskih Yanomamov otežil spor med venezuelsko državo in katoliško Cerkvijo. Ozemlje venezuelskih Yanomamov je spadalo do leta 1992 pod zvezni teritorij Amazonas, na katerem je Zakon o misijonih iz leta 1915 katoliški Cerkvi zagotavljal veliko moč in oblast. Na splošno so na območju venezuelske Amazonije veljala posebna pravna pravila in politike za upravljanje pravnih in družbenih razmer indijanskih ljudstev. Za vstop na ozemlje Yanomamov je bilo potrebno pridobiti posebna dovoljenja, njihovo zemljo pa so strogo nadzorovali Salezijanski misijonarji. Leta 1992 so venezuelske oblasti razglasile zvezni teritorij Amazonas za novo venezuelsko državo. Sprememba političnega statusa regije je bila sprejeta vzporedno s procesom decentralizacije nacionalne vlade, s katerim so dobile zvezne države večji nadzor nad lokalnim dogajanjem. Oblast v državi Amazonas je prešla v roke izvoljenih državnih uradnikov, ki se zavzemajo za zmanjšanje moči katoliških misijonov. Na drugi strani imajo salezijanski misijonarji še vedno tradicionalni nadzor nad indijanskimi ljudstvi, vključno z zdravstveno oskrbo in izobraževanjem (Chagnon 1997, 259).

V okviru opisanih nasprotij so leta 2005 venezuelske oblasti v Amazoniji prepovedale delovanje ameriškega misijona Nova plemena, za izključitev katerega se je že v začetku 1980-ih let zavzemal venezuelski Odbor za nacionalno identiteto. Predsednik Chavez je obtožil misijon Nova plemena izkoriščanja pomembnih strateških informacij ter rudnih in bioloških virov na ozemlju Venezuele, vendar so tamkajšnje indijanske skupine podprle misijon. Posledično je bilo za izključitev misijona potrebno sprejeti interdisciplinarni delovni načrt, ki bi zmanjšal negativne posledice za Indijance. Venezuelka vlada je na indijanska ozemlja na jugu države poslala veliko število vojakov, ki s svojo prisotnostjo resno ogrožajo pravice indijanskih skupin. Med drugim so se vrstile pritožbe o avtoritarnem obnašanju vojakov in ilegalnih zasegih prehrabnih izdelkov, s katerimi se preživlja indijansko prebivalstvo. Čeprav takšen odnos vojske ni del državnih politik, bi se morale oblasti zavedati, da vojska ni dovolj strokovno usposobljena za delo z indijanskim prebivalstvom (IWGIA 2006, 144).

Povečano sekularizacijo Amazonije je spremljala porast zanimanja venezuelske države za razvoj rudarstva in ekoturizma v regiji. Ekonomsko stanje države Amazonas je v veliki meri odvisno od lokalnih dohodkov, zato so prisotne težnje po ekonomskem razvoju in tržnem

izkoriščanju naravnih virov tudi na zaščitenem ozemlju Yanomamov (Chagnon 1997). Amazonas označuje velika kulturna in biološka pestrost, ki poleg indijanskih ljudstev Yanomami in Yekuana obsega raznolike habitate kot so tropski gorski gozd in izolirani peščeni vrhovi. Višinska območja v osrčju yanomamskega ozemlja predstavljajo naravno mejo med Brazilijo in Venezuelo ter ločujejo obsežni porečji Orinoka in Amazonke. V luči političnih in drugih sporov v Venezueli je SADA-AMAZONAS izrazil zaskrbljenost glede sposobnosti za dolgoročno zaščito yanomamskega ozemlja (Centeno in Elliot 1993, 102).

3.2 POSLEDICE ODPIRANJA AMAZONIJE ZA BRAZILSKE YANOMAME⁷

Amazonija je do sredine 20. stoletja predstavljala robno, gospodarsko slabo razvito in redko poseljeno območje v Braziliji. Varnostne grožnje na mejnih območjih in bogastvo neizkoriščenih naravnih virov so v Amazonijo pritegnili pozornost brazilske vlade, ki je začela izvajati velike regionalne razvojne programe. Med leti 1964 in 1984 so Brazilijo vodile zaporedne vojaške vlade, ki so za pospešitev industrializacije odprle državo mednarodnemu kapitalu. V središču razvojnih politik za Amazonijo je bila gradnja cest, ki so bile načrtovane za povezovanje regije z ostalo državo, povečanje dostopnosti do naravnih virov in s tem pospešitev gospodarskega razvoja. Sočasno z gradnjo infrastrukture je potekala načrtna kolonizacija in državne investicije v gospodarstvo. Brazilska država je za financiranje razvoja najemala tudi visoka posojila pri mednarodnih monetarnih institucijah ter zagotavljala finančne spodbude in davčne olajšave za pritegnitev privatnih investicij brazilskih in tujih podjetij v amazonsko gospodarstvo (Carvalho et al. 2002, v Vukašinović 2007).

Brazilski državni razvojni programi so povzročili kulturne in ozemeljske izgube za indijanska ljudstva v notranjosti Amazonije. Največji pritisk na ozemlje Yanomamov je bil na zahodu države Roraima, kjer je potekala gradnja cest, organizirano naseljevanje, širitev kmetijstva, sečnje lesa in rudarjenja (Albert 1999). Leta 1973 se je v Roraimi v okviru PIN⁸ začela

⁷ Glej Prilogo A.: pregled kronologije iztrebljanja Yanomamov.

⁸ V središču PIN je bila gradnja cestnih osi, načrtno priseljevanje revnih brazilskih prebivalcev in razvoj majhnih kmetij. Glavna razvojna os je bila transamazonska cesta, vzdolž katere so naseljevali revne prebivalce z brazilskega Severovzhoda v organizirane kmečke naselbine. PIN predstavlja začetek pospešenega čiščenja amazonskega gozda in sečnje lesa. Sredi 1970-ih let se je v regiji začela tudi gradnja velikih jezov, izvajanje rudarskih projektov in spiranje zlata zasebnih rudarjev (Clüsener-Godt in Sachs 1995, v Vukašinović 2007).

gradnja ceste *Perimetral Norte*, ki je povzročila prvi množični vdor revnih prebivalcev na ozemlje Yanomamov. Gradbene ekipe so prinesle nove bolezni, ki so ob izbruhu epidemij influence, malarije, ošpic in tuberkuloze med indijanskim prebivalstvom povzročile številne smrti. Yanomamske skupnosti sta na območjih gradnje ceste zajeli lakota in družbena degradacija. Gradbena dela in hrup so pregnala lovski plen in Indijanci so namesto obdelovanja vrtov prosjačili za hrano. Sočasno so naraščali zunanji pritiski na Yanomame, da naj opustijo tradicionalno življenje in se asimilirajo v brazilsko družbo. Posledično so Yanomami želeli pridobiti zunanje materialne dobrine in s tem dokazati, da so »civilizirani« in ne »divji« Indijanci (Saffirio in Hames 1983, v Rabben 1998, 86).

Leta 1976 je bila gradnja ceste zaradi pomanjkanja finančnih sredstev opuščena. Čeprav je bilo zgrajenih le 250 km od predlaganih 1500 km ceste, je dokončanih 200 km potekalo skozi ozemlje Yanomamov. Cesta *Perimetral Norte* in načrti vojaških oblasti za razvoj Amazonije so spodbudili ilegalno naseljevanje in vdore revnega prebivalstva z brazilskega Severovzhoda in prenaseljenih velemest na indijansko ozemlje. Poleg revnih priseljencev brez zemlje je naraslo zanimanje za Amazonijo tudi med številnimi drugimi ljudmi, vključno z antropologi, novinarji, misijonarji, predstavniki ekonomskih interesov in avanturisti (Rabben 1998, 87).

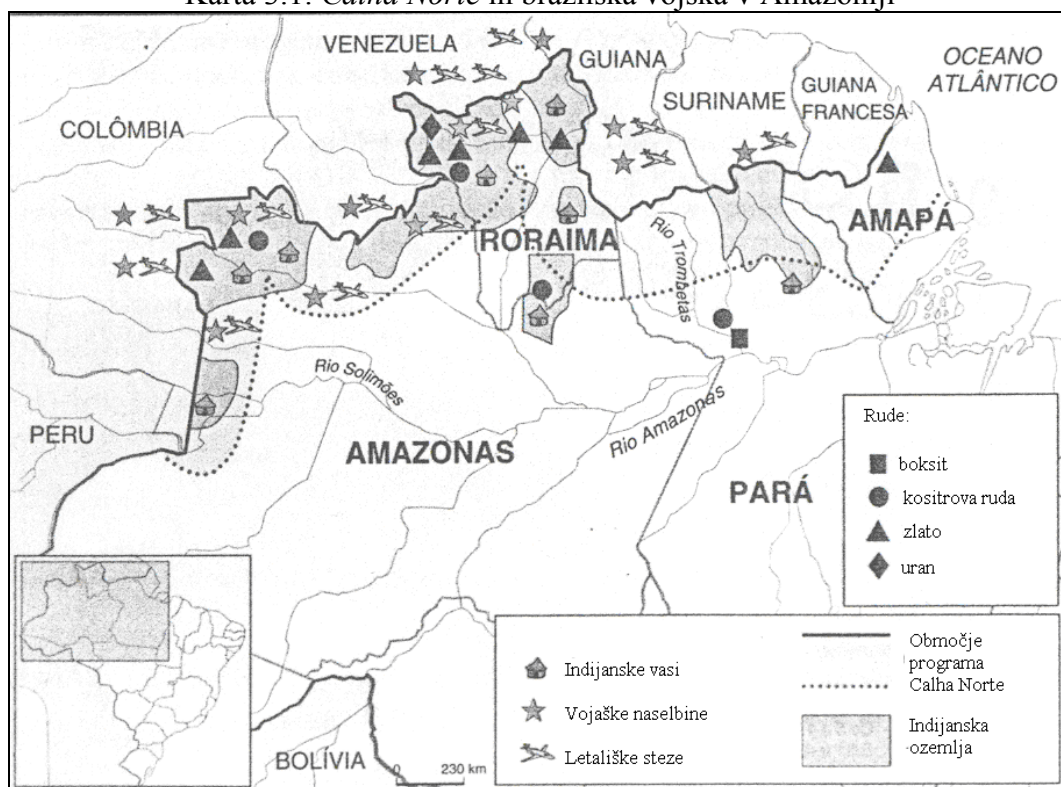
V istem obdobju so bile v okviru projekta RADAM odkrite velike granitne formacije v hribovju Surucucus in zaloge zlata v državi Roraima. Ključni problem je bila lega rudnih bogastev v osrčju ozemlja Yanomamov, kamor so pritegnile interese *garimpeirov* (zasebnih rudarjev) in rudarskih podjetij. Pred objavo rezultatov RADAM so rudarska podjetja pokazala majhno zanimanje za ozemlje Yanomamov zaradi odmaknjene lege in negotovosti investicij v raziskovanje. Omenjena tveganja je dodatno zapletlo dejstvo, da so morala podjetja svoje zahteve za rudarske koncesije na indijanskih ozemljih registrirati pri DNPM in za izkoriščanje rud pridobiti predhodno privolitev od FUNAI in prizadete indijanske skupine (MacMillan 1995). Zaradi naštetih omejitev so rude v Roraimi začeli izkoriščati *garimpeiri*.

Med leti 1970 in 1980 se je cena zlata na mednarodnem trgu povečala za 17-krat in je konec 1980-ih let dosegla 850 US\$ za unčo, kar je dodatno pritegnilo zanimanje *garimpeirov*. Leta 1981 je na ozemlje Yanomamov vdrlo 2000 iskalcev zlata, ki so prinesli nove bolezni in spore z Indijanci. Brazilska vlada je pod mednarodnimi pritiski občasno skušala obvladovati ilegalno rudarjenje na indijanski zemlji, na drugi strani pa je pod pritiski *garimpeirov* večkrat prepovedala delovanje misijonarjev in antropologov med Yanomami. Sočasno je brazilska

vlada sprejela nekatere politike, ki so bile v nasprotju s politikami za zaščito indijanskega prebivalstva. Na primer sredi 1980-ih let je vladna agencija FUNAI podpisala pogodbo, ki je dovoljevala rudarskim podjetjem izkoriščanje rud znotraj indijanskih rezervatov. Tudi v času izvajanja vladnih razvojnih projektov so zvezne agencije spodbujale vdore revnih kmetov, *garimpeirov*, sekačev lesa in drugih zunanjih akterjev na indijanska ozemlja, ki so jih zvezna sodišča sčasoma razglasila za nezakonite (Rabben 1998, 87-88).

V času prehoda z vojaške na civilno oblast so bile v Amazoniji prisotne varnostne težnje po zaščiti severne državne meje in zasedbi regije. Brazilska vlada je leta 1986 v okviru priprav na vojaški projekt *Calha Norte* na ozemlju Yanomamov povečala letalsko stezo pri Paapiu, ki je postala glavna vstopna točka za tisoče *garimpeirov*. *Calha Norte* je predstavila kot ključni projekt za zaščito brazilske suverenosti pred poskusi internacionalizacije Amazonije. Po trditvah brazilskih oblasti naj bi skrajni levičarji, CIA in drugi mednarodni akterji skušali pridobiti naravna bogastva v regiji preko nagovarjanja Yanomamov k ustanovitvi neodvisne države na brazilsko-venezuelski meji. Za nevtralizacijo mednarodnih varnostnih groženj je brazilska država postavila vojaške postojanke severno od rek Solimoes in Amazonka (glej Karto 3.1) ter spodbujala naseljevanje Brazilcev na »prazna« mejna območja (Rabben 1998).

Karta 3.1: *Calha Norte* in brazilska vojska v Amazoniji

Vir: Fonte, v Meirelles Filho (2004).

Po mnenju Meirelles Filha (2004, 152) je bil vnos varnostnih vprašanj v indijansko politiko namenjen izkoriščanju Indijancev kot živega ščita za uresničitev brazilskih varnostnih interesov⁹. Poleg tega je brazilska vlada na mejnih območjih podpirala delovanje *garimpeirov*, kar je prispevalo k izbruhu zlate mrzlice na ozemlju Yanomamov.

3.2.1 »Zlata mrzlica« na ozemlju Yanomamov

V letu 1987 sta se na ozemlju Yanomamov močno povečala obseg ilegalnega rudarjenja in število vdorov *garimpeirov*. Prvi incident se je zgodil avgusta, ko je skupina *garimpeirov* v bližini območja Paapiu ubila štiri Yanomame. Do decembra leta 1987 je na ozemlju Yanomamov delovalo 2500 *garimpeirov*, le mesec dni kasneje pa že 10.000 (Rabben 1998, 90). V nekaj mesecih je bilo znotraj ozemlja Yanomamov na gozdnih krčevinah postavljenih preko sto letalskih stez za podporo rudarskih dejavnosti in kampov. *Garimpeiri* so se v soočanjih z Yanomami pogosto zatekali k nasilju, vključno s posiljevanjem yanomamskih žensk ter streljanjem na njihove može in otroke. Takšne dogodke opisuje dnevnik brazilskega *garimpeira*, ki je bil leta 1990 delno objavljen v venezuelskih časopisih (Chagnon 1997, 232).

Novice o zlati mrzlici na ozemlju Yanomamov so hitro prišle v brazilsko in mednarodno javnost, ki se je zavzela za njihovo zaščito. Na primer Severo Gomes, senator brazilske države Sao Paulo, se je javno zavzel za ustanovitev yanomamskega rezervata, ki bi obsegal 36% države Roraima. Leta 1988 je 197 italijanskih parlamentarcev zahtevalo nujno pomoč za Yanomame, za pravice svojega ljudstva pa se je na mednarodni ravni začel zavzemati tudi yanomamski voditelj Davi Kopenawa. Kljub mednarodnim dejavnostim, je leta 1988 dnevno zaradi bolezni umrl en Yanomam (Rabben 1998, 89).

Številni brazilski uradniki in predsednik Sarney so pred pravice indijanskega prebivalstva postavili rudarske in ekonomske interese, kar je potrdil predlog za zmanjšanje in razdelitev ozemlja Yanomamov na 19 »ločenih otokov«. Proti predlaganemu načrtu je nastopila NGO

⁹ Po vojaškem udaru leta 1964 je varnost Amazonije postala geostrateška prioriteta državnih oblasti, nacionalna varnost pa se je ohranila kot pomemben cilj civilnih oblasti po letu 1985. Poleg projekta *Calha Norte* je brazilska vlada pod vodstvom predsednika Sarneya tudi v okoljskem programu *Nossa Natureza* (Naša narava) jasno izpostavila mednarodni skupnosti, da je upravljanje Amazonije izključno brazilska odgovornost. Od sredine 1990-ih let so varnostni interesi razvidni v programu SIVAM, s katerim brazilska vlada v sodelovanju z vojsko nadzoruje zračni promet v Amazoniji, izkoriščanje rud, deforestacijo in druge ilegalne dejavnosti.

Survival International, ki je organizirala tedenske demonstracije pred 20-imi brazilskimi veleposlaništvami po svetu. Leta 1989 je generalni sekretar ZN prejel peticijo z 250.000 podpisi, ki so obsojali genocid nad Yanomami. Ne glede na proteste je predsednik Sarney istega leta ratificiral načrt za razdelitev ozemlja Yanomamov na ločena območja in dva nacionalna gozda, okoli katerih so imeli *garimpeiri* prost dostop do rudnih bogastev. Poleg zmanjšanja ozemlja Yanomamov za okoli 70%, vladni načrt ni upošteval njihovih tradicionalnih načinov preživljanja, trgovskih mrež in razpršene rabe naravnih virov (Rabben 1998, 87-88).

V tem obdobju so brazilski *garimpeiri* svoje dejavnosti razširili tudi na ozemlje Yanomamov v Venezueli, od koder jih je pregnala venezuelska nacionalna garda. V Braziliji je guverner Roraima, Romero Juca, javno izražal podporo delovanju *garimpeirov* in na ozemlju Yanomamov predlagal ustanovitev rudarskih rezervatov, asfaltiranje cest in druge razvojne projekte za pospešitev izvoza rud. Ekonomske dejavnosti je podpiral tudi guverner države Amazonas, Gilberto Mestrinho, ki je investirал v rudarski projekt na ozemlju Yanomamov. Število *garimpeirov* je leta 1989 naraslo na 50.000, na letališču v Boa Visti pa je bilo za oskrbo rudarjev na razpolago 400 lahkih letal, ki so dnevno izvršila do 15.000 poletov. Zaradi zaskrbljenosti za preživetje indijanskega prebivalstva je zvezni sodnik razsodil pregon *garimpeirov* in zaprtje yanomamskega ozemlja za tujce. Sočasno je zvezna agencija IBAMA razglasila načrte za razvoj majhnih industrijskih območij za rudarstvo in sečnjo lesa v dveh nacionalnih gozdovih, FUNAI pa je primanjkovalo sredstev za pregon rudarjev (Rabben 1998).

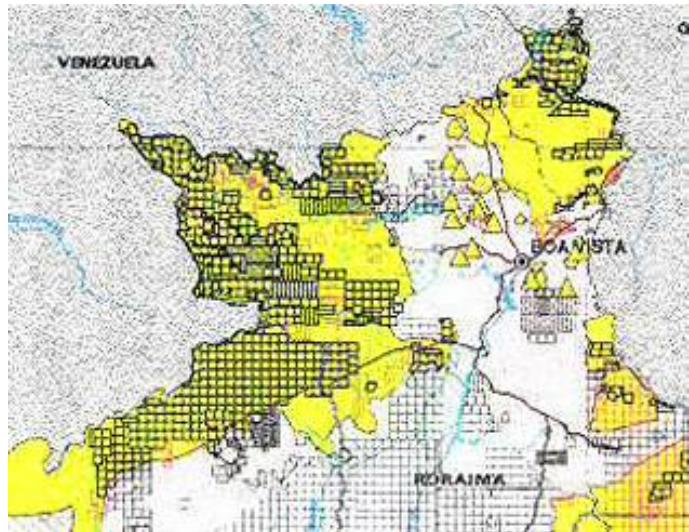
Konec leta 1989 sta ozemlje Yanomamov zajela nov val nasilja in epidemija malarije. Več deset Yanomamov so prepeljali v bolnico v Boa Visti, kjer je med januarjem in avgustom umrlo 59 Indijancev. Čeprav je pod pritiski brazilskih in mednarodnih organizacij predsednik Sarney sprejel odlok za izključitev *garimpeirov* in podprl program za zdravstveno pomoč, je januarja leta 1990 na ozemlju Yanomamov še vedno delovalo 82 ilegalnih letalskih stez (glej Sliko 3.2) in čez 200 rudarskih območij (glej Sliko 3.3). Marca leta 1990 je novi brazilski predsednik Collor de Mello obiskal ozemlje Yanomamov in naročil uničenje 110-ih letalskih stez. V prvem letu Collorjevega mandata se je močno zmanjšal obseg ilegalnega rudarjenja, vendar je njegova vlada zavlačevala z razmejitvijo ozemlja Yanomamov. V začetku leta 1991 je na njihovem ozemlju še vedno delovalo okoli 5000 rudarjev, v svetovni javnosti pa so se množile obtožbe brazilskih oblasti za genocid nad Yanomami (Rabben 1998, 93-94).

Slika 3.2: Ilegalna pristajalna steza na ozemlju Yanomamov

Vir: Vargas 1989, v Albert (1999).

Slika 3.3: Obseg ilegalnih rudarskih dejavnosti (črni kvadrati) na ozemlju Yanomamov leta 1998

Vir: Ricardo, v Albert (1999).

3.2.1.1 Posledice zlate mrzlice za Yanomame

V 15-ih letih intenzivnih stikov z zunanjim svetom se je pojmovanje Yanomamov spremenilo iz eksotičnih in bojevitih ljudi v simbol indijanskih ljudstev na robu izumrtja. V času zlate mrzlice med leti 1987 in 1990 je bilo število *garimpeirov* v brazilski državi Roraima ocenjeno med 30.000 in 40.000. V istem obdobju je umrlo 10-15% vseh Yanomamov oziroma več kot 2000 Indijancev (Albert 1999). Med leti 1987 in 1996 je CIR zabeležil 44 umorov Yanomamov, vendar so ocene žrtev večje, saj je večina nasilnih sporov potekala na odmaknjenih območjih. Skupno število brazilskih Yanomamov se je med leti 1989 in 1991 zmanjšalo z 20.000 na okoli 7000. Glede na številne smrti med Yanomami je razvidno, da so poboji v neposrednih nasilnih spopadih prispevali le majhen delež vseh umrlih. Glavni vzrok za smrti Yanomamov so bolezni in druge pogubne posledice zlate mrzlice (Ramos 1995, v Rabben 1998, 95).

Po mnenju Hamesa (1995) »je bil položaj brazilskih Yanomamov podoben razmeram v Združenih državah Amerike v 18. stoletju, ko so belci širili svojo nadvlado in napadali indijansko prebivalstvo. Rudarji in zunanji prišleki so povzročili epidemije malarije, ošpic in gripe, ki so močno povečale stopnjo smrtnosti med Yanomami«. V središčih rudarskih dejavnosti na območjih Sururucu in Paapiu je 65% Yanomamov zbolelo za malarijo (glej

Slika 3.4), 35% Yanomamov je bilo podhranjenih (glej Slika 3.5), 76% slabokrvnih in 13% otrok je izgubilo enega ali oba starša. Nekatere indijanske sirote so bile dodeljene brazilskim družinam v Boa Visti, kjer so najverjetneje postali služabniki (Ramos 1995, v Rabben 1998: 95).

Slika 3.4: Pomoč obolelemu za malarijo

Vir: Vincent 1990, v Albert (1990).

Slika 3.5: Podhranjenost Yanomamov

Vir: Guran 1991, v Albert (1999).

Razseljevanje in opuščanje vasi z visoko stopnjo smrtnosti je pomembno načelo družbeno strukturo yanomamskih skupnosti. S prodiranjem razvoja na ozemlje Yanomamov se je začelo uničevanje stez in tokov, ki so povezovale njihove skupnosti. Zmanjševanje poselitvenega ozemlja je onemogočilo tradicionalno reševanje sporov med yanomamskimi skupnostmi, ki vključuje delitev rodov, odselitev delov vasi in ustanovitev novih naselbin (MacMillan 1995). Za Yanomame je sicer značilen obsežen družbeni sistem menjav in trgovanja, vendar so bolezni in posledično nesposobnost pridelave in ulova zadostnih količin hrane vodili v lakoto in menjavo spolnih uslug za hrano. Veliko število rudarjev je z neznano kulturo, tehnologijo in boleznimi povzročilo spodkopavanje samospoštovanja Yanomamov, njihovih prepričanj in kulturnih sistemov. Čeprav ni prišlo do integracije Yanomamov v zahodno družbo, sta bila v indijansko kulturo vpeljana prostitucija in alkoholizem, ki sta med Indijanci povečala obstoječa nasprotja in nasilje (Crystalinks 2007).

Življenjske razmere Yanomamov so močno poslabšale tudi okoljske posledice rudarjenja. Stalni preleti letal in hrup rudarskih strojev so povzročili preplah živali, ki so glavni vir beljakovin v prehrani Indijancev. Spiranje zlata je povzročilo erozijo rečnih bregov, odlaganje rečnih sedimentov v spodnjih tokih rek in uničenje rodovitnih tal. Rudarji so pri ločevanju zlata od rude in prsti uporabljali živo srebro, ki je povzročilo onesnaženje rek, pomor rib in

zastrupitev pitne vode, degradacijo prsti ter ugodne razmere za širitev malarije. Živo srebro je preko prehranjevalne verige povzročilo tudi zastrupitve indijanskega prebivalstva. Analize lasnih vzorcev so pokazale, da imajo Yanomami, ki živijo v bližini rudarskih središč, v telesu visoke stopnje strupenega živega srebra. Poleg tega je živo srebro povzročilo deformacije pri novorojenčkih, porast stopenj umrljivosti otrok in upad števila rojstev (Crystalinks 2007).

Primer zdesetkanja Yanomamov je izjemen z vidika obsežne dokumentacije o genocidu. Po navedbah Chagnona (1997, 232) je stotisoče ljudi, ki je prebralo njegove etnografije, do začetka 1990-ih let na brazilske uradnike naslovilo pritožbe glede problematike Yanomamov. Poleg tega je več deset publikacij priznanih antropologov prispevalo k množični mednarodni seznanjenosti z njihovo problematiko. Leta 1991 je AAA (v Rabben 1998, 96-97) poslalo v Brazilijo raziskovalno komisijo, ki je v poročilu obsodila brazilsko vlado poskusa družbene integracije indijanskih ljudstev, izmikanja odgovornosti za zaščito blaginje Yanomamov, njihovega ozemlja in naravnih virov. Komisija je v mednarodni javnosti poročala o resnih posledicah zlate mrzlice za zdravstveno stanje in kulturo indijanskega ljudstva. Poročilo komisije je AAA poslalo različnim NGO, strokovnim združenjem, IACHR in mednarodnim finančnim institucijam. Posledično se je v kratkem času oblikoval močan mednarodni pritisk za razmejitev ozemlja in zaščito pravic Yanomamov.

Po dveh desetletjih intenzivnih mednarodnih pritiskov se brazilska vlada ni mogla izogniti soočanju s posledicami ilegalnih dejavnosti in zahtevami po zaščiti Yanomamov. Antropologa Saffirio in Hames (1983, v Rabben 1995) sta že v 1980-ih letih izpostavila, »da Yanomami brez popolnega nadzora nad tradicionalnim ozemljem, iz katerega izvira njihovo življenje, ne bodo imeli možnosti za ohranitev svoje kulture«. Leta 1992 je predsednik Collor sprejel odlok za dokončno razmejitev obsežnega yanomamskega parka, na Okoljski konferenci ZN v Rio de Janeiru pa se je zavzel za zaščito indijanskih ljudstev. Kljub naštetim ukrepom, brazilskim oblastem ni uspelo izpolniti obljub glede zaščite ozemlja Yanomamov. V času Okoljske konference je v brazilskem rezervatu delovalo okoli 11000 *garimpeirov*, ki so ob politični in ekonomski podpori začeli širiti svoje dejavnosti čez mejo v Venezuelo. Na venezuelskem ozemlju Yanomamov je sredi leta 1993 delovalo okoli 600 *garimpeirov*, CCPY pa je izdala več poročil o epidemijah ter konfliktih med Yanomami in *garimpeiri* (Rabben 1998).

3.2.2 »Poboj pri Haximu«

Aktivizem mednarodne skupnosti je ponovno oživel s poročanjem o »poboju Haximu«. Julija leta 1993 je skupina 22-ih *garimpeirov* nasilno umorila 16 Yanomamov iz vasi Haximu v Venezueli. Poboj pri Haximu se je od preteklih incidentov razlikoval zaradi nasilja brazilskih *garimpeirov* nad venezuelskimi Yanomami in s tem kršitve mejnih predpisov. Pred tem so bili stiki venezuelskih Yanomamov v veliki meri omejeni na misijonarske postojanke, v bližini brazilske meje pa so občutili posredne posledice zlate mrzlice zaradi širitve bolezni iz rudarskih območij v Braziliji (Chagnon 1997, 234).

Novice o umoru venezuelskih Yanomamov je okoli mesec dni po poboju prvi javno razglasil brazilski Minister za pravosodje. Na ozemlju venezuelskega rezervata so incident preiskovale brazilske oblasti, komisija pod vodstvom ameriškega antropologa Chagnona in Stalna komisija za raziskovanje poboja, ki jo je imenoval venezuelski predsednik Velasquez. Čeprav sta se obe komisiji zavzemali za zaščito pravic Yanomamov, se je med njima razvnel spor. Stalna komisija je pod vodstvom salezijanskih misijonarjev skušala preprečiti raziskovanje Chagnona, ki je na napad odgovoril z uvodnikom v *New York Timesu*, v katerem je Salezijance obtožil, da prispevajo k lakoti, boleznim in kulturni asimilaciji Yanomamov. Nato so salezijanski misijonarji naslovili kritiko Chagnonovega dela na AAA (Maney 2001, 123).

Antropolog Bruce Albert je s snemalno ekipo odšel v državi Roraima in Amazonas, kjer je o poboju opravil intervjuje s preživelimi Yanomami, na osnovi katerih je napisal obsežen članek o tragičnem dogodku. Po navedbah Alberta (1996, v Rabben 1998, 99-100) je bil poboj posledica naraščajočih napetosti med *garimpeiri* in Indijanci, ki so bili odvisni od njihove hrane in dobrin. Po opisu Yanomamov in brazilskih prič je 15 *garimpeirov* in osem najetih strelcev v zaporednih napadih pobilo vse prebivalce dveh *shabonov* oziroma okoli 85 Yanomamov. Večina žrtev je bila iz vasi Haximu, kjer so morilci po nekaj minutah streljanja z mačetami pobili preživele Indijance in nato zmaličili njihova trupla. Yanomami so med begom na drugo stran rezervata opravili pogrebne rituale, pri čimer so sežgali posmrtno ostanke, ki so jih zakopali in nekaj pojedli; v nasprotnem primeru po prepričanju Yanomamov duhovi umrlih tavajo med dvema svetoma in preganjajo žive. Čeprav so Indijanci uničili večino materialnih dokazov, je ostalo dovolj dokazov o poboju.

Po začetnem zavzetju brazilskih oblasti za zaščito Yanomamov je brazilska televizija poročala o poboju pri Haximu na avtoritativen način. Zaradi pomanjkanja fizičnih dokazov o poboju venezuelskih Yanomamov je generalni direktor brazilske zvezne policije javno izpostavil dvom, da se je incident sploh zgodil, guverner Roraima pa je označil incident za »psevdo pobj« in enačil pogrebni ritual Yanomamov s kanibalizmom. Podobno so nasprotniki ljudstva trdili, da je pobj izmišljotina mednarodnih medijev, katoliške Cerkve ali organizacij, ki so podpirale razmejitev rezervata. Posledično je predsednik Franco v komentarjih zapostavljal nasilje nad indijanskim ljudstvom in izpostavil potrebo po ponovni militarizaciji Amazonije za zagotovitev nacionalne varnosti, vojska pa je odgovorila na pobj z zahtevo po počasni akulturaciji Yanomamov v brazilsko družbo (CCPY 1993, v Rabben 1998).

Pobj pri Haximu predstavlja le enega od številnih nasilnih pobjev Indijancev v Roraimi od sredine 1980-ih let, ki so večinoma ostali nekaznovani (Albert 1999). Po sprejetju brazilske ustave leta 1988 je bilo indijansko vprašanje umeščeno tudi v razprave o delovanju sodstva, ki s sodnimi odločitvami v številnih primerih ni zadovoljilo pričakovanj Indijancev. Vrhovno sodišče je bilo pogosto podvrženo političnim in ekonomskim vplivom, pet regionalnih zveznih sodišč pa ponuja zgled, kako lahko sodstvo zanika pravice indijanskih ljudstev. Zaradi neustreznih postopkov pri razmejevanju ozemlja Yanomamov je Urad zveznega tožilca vložil tožbo na zvezno sodišče v Brasilii proti zvezni vladi in FUNAI. Obtožnico, ki je vsebovala primere uničujočih vdorov in ilegalne sečnje na ozemlju Yanomamov, so sodniki zavrnil na temelju že obstoječih administrativnih tožb znotraj vladne agencije FUNAI. Pritožbo na sodno odločitev je Regionalno zvezno sodišče v Brasilii zavrnilo z razlago:

In kaj bi bil rezultat tega ukrepa? Sodna zanesljivost glede zadeve, o kateri se je že sodilo? Zaradi kakšnega razloga? Da bi zagotovili skupnosti Yanomamov ozemlje, ki jim, kot razkriva dokument, nikoli ni bilo odvzeto? Kaj je nejasno? Po našem razumevanju tožba ne more služiti kot instrument za prihodnje zagotovilo in oblikovanje zapore, ki bi bila sestavljena iz pomembnih tehničnih in političnih odločitev za zadevo, o kateri je že bila podana rzsodba /.../ (Araujo 1995).

Brazilsko sodstvo je občasno oviralo konsolidacijo indijanskih pravic zaradi neustrezne interpretacije zakonodaje in odlaganja sodnih obravnav. Sprva je bilo za pobj pri Haximu aretiranih 20 *garimpeirov*, ki so bili po upadu medijskega poročanja izpuščeni na prostost (Rabben 1998). Leta 2006 je nato brazilsko Vrhovno sodišče razglasilo zločin brazilskih

rudarjev nad venezuelskimi Yanomami za genocid in obsodilo štiri rudarje na 19-20 let zaporne kazni (Survival International 2006). Po navedbah CIMI (2006) je opredelitev poboja pri Haximu za genocid skladna s Konvencijo ZN o genocidu¹⁰, katero je ratificirala Brazilija.

Število *garimpeirov* se je po nizu ukrepov za njihovo izključitev do sredine 1990-ih let močno zmanjšalo, a se vdori prišlekov na ozemlje Yanomamov nadaljujejo in povzročajo novo nasilje¹¹, zdravstvene in družbene težave (Albert 1999). Poleg tega se v želji po ekonomskem razvoju vrstijo pritožbe na razmejitve in zahteve po zmanjšanju rezervata Yanomamov. Brazilski politiki in vplivne osebnosti so javno poudarjali slogan, da ima majhno število Indijancev v lasti preveliko zemlje (Rabben 1998, 102). Takšna retorika je spodbudila nove napade na Yanomame in druge indijanske skupine, ki so bili pojmovani kot »ovira razvoju«.

3.2.3 Posledice vključevanja Amazonije v globalno ekonomijo za Yanomame

Po letu 1990 je brazilska država podpisala več mednarodnih prostotrgovinskih sporazumov (*Mercosur*) in odprla amazonsko gospodarstvo mednarodnim vplivom (Carvalho et al. 2002, v Vukašinović 2007). Sredi 1990-ih let so nato brazilske oblasti sprejele nove razvojne projekte za integracijo Amazonije v regionalne in globalne trge, s čimer so dobili pritiski na ozemlje Yanomamov novo razsežnost. Razvojni projekti vključujejo gradnjo cest, velikih jezov, plovniških kanalov in pristanišč, sečnjo lesa, izkoriščanje rud, zemeljskega plina in nafte ter pospešitev izvoza naravnih virov. Glavni dobiček od razvoja bodo imela brazilska in mednarodna podjetja, kapitalski investitorji, nacionalne elite in Severni potrošniki, medtem ko ostajajo zapostavljene slabe življenjske razmere množic revnega prebivalstva, Yanomamov in drugih indijanskih skupnosti v Amazoniji, ki jih ogroža širitev ekonomskega razvoja (Albert 1999).

¹⁰ Po Konvenciji ZN (v CIMI 2006) je genocid opredeljen kot »pobijanje z namenom, da bi popolnoma ali deloma uničili narodnostno, etnično, rasno ali versko skupino«. Zločin genocida označujejo dejanja kot so pobijanje članov, povzročitev hudih fizičnih ali mentalnih poškodb, namerno ustvarjanje razmer, ki lahko vodijo v celotno ali delno uničenje skupine, sprejetje ukrepov za preprečevanje rojstev znotraj skupine in prisilna premestitev ali odvzem otrok skupine.

¹¹ Po poročanju Correio Braziliense (2007, v Vukašinović 2007) so *garimpeiri* oskrbovali Yanomame z orožjem, kar je povečalo spore znotraj skupnosti. Med leti 2000 in 2003 je bilo strelno orožje vzrok za 22 od 30-ih nasilnih smrti Indijancev.

Leta 1995 sta brazilska in venezuelska vlada podpisali sporazume za skupen razvoj obmejnih regij, ki obsegajo projekte za asfaltiranje ceste Manaus-Caracas, gradnjo umetne plovne poti med Amazonko in Orinokom ter električnih daljnovodov od venezuelskega jezua do Boa Viste. Skupni razvojni načrti ogrožajo življenjsko okolje in blaginjo vsaj osmih indijanskih skupin, vključno z Yanomami. V letu 1997 je 20 okoljskih skupin protestiralo zaradi vladne zlorabe moči in manipulacije javnega mnenja pri pridobivanju rudarskih koncesij v južni Venezueli. Po mnenju Indijancev in okoljevarstvenikov so razvojni projekti v nasprotju z zvezno zakonodajo o zaščiti gozdnih rezervatov, nacionalnih parkov in indijanskih pravic, venezuelska vlada pa se o tržni rabi naravnih virov ni posvetovala s prizadetimi strankami (Rabben 1998, 122).

Ne glede na pretekle izkušnje in katastrofalne posledice razvoja za indijansko prebivalstvo, se v obeh državah izvajanje razvojnih načrtov nemoteno nadaljuje. Od leta 2001 skuša brazilska država z novo razvojno strategijo *Avança Brasil* nadaljevati hiter gospodarski razvoj v Amazoniji. Stalnica v brazilskih državnih razvojnih politikah za Amazonijo ostajata razvoj prometne infrastrukture in izvozno usmerjenega gospodarstva, močno pa se je zmanjšala vloga države v načrtnem naseljevanju. Kljub temu so položaj indijanskega prebivalstva v regiji dodatno poslabšali spori med političnimi strankami za nadzor državnih agencij, ki so zadolžene za razdelitev zemlje¹². Po podatkih brazilskega Ministrstva za kmetijstvo so ljudje brez zemljiških pravic leta 2004 naseljevali okoli 700.000 km² območja regije. Sporno lastništvo zemlje omogoča nadaljnjo širitev kmetijskih posesti, hkrati pa ohranja revščino na amazonskem podeželju in konflikte na indijanskih ozemljih (The Amazon Region: Development and Sovereignty 2004, v Vukašinović 2007).

Po mnenju Santilija (v CCPY 1999) so kaotične politike povzročile spore za zemljo tudi v Roraimi, kjer na površini 225.000 km² živi manj kot 300.000 prebivalcev. Čeprav zavzemajo 55% območja Roraima indijanska ozemlja, je gostota poselitve preostalega območja države med najnižjimi v Braziliji in na svetu. Lokalni politiki, ki so se v preteklosti zavzemali za zmanjšanje indijanskega ozemlja, se zadnja leta borijo za nadzor finančnih sredstev za zaščito indijanskega prebivalstva in s tem za volilne glasove.

¹² V Amazoniji in celotni Braziliji obstajajo velike razlike v zemljiško-posestni strukturi. Po podatkih Brazilskega statističnega urada so v letih 1995/96 majhne kmetije (do 10 ha) predstavljale 47% posesti v regiji in obsegale manj kot 1% vseh kmetijskih zemljišč. Na drugi strani je imelo 2% veleposestnikov (posesti nad 1000 ha) v lasti 63% kmetijskih posesti v Amazoniji (Sydenstricker-Neto 2002, 61, v Vukašinović 2007).

Po poročilu IWGIA (2006) prihaja iz leta v leto do zanikanja pravic indijanskega prebivalstva zaradi širitve razvoja, prostotrgovinskih sporazumov in okoljevarstvenih območij. V zadnjih letih imajo v venezuelski nacionalni politiki pomembno mesto razprave o odnosih Sever-Jug, in sicer o predlogu za oblikovanje FTAA in nasprotja z ameriško vlado. Obnovljen je stari spor med pan-amerikanizmom, ki ga tokrat predstavlja FTAA, in latino-amerikanizmom, ki ga preko Bolivarjeve revolucije in ALBA¹³ podpira venezuelski predsednik Hugo Chavez. Indijanska ozemlja na jugu Venezuele so se na eni strani izkazala za strateško območje ameriških ambicij (vodnih virov, biotske raznovrstnosti itd.), na drugi strani pa venezuelska vlada opozarja, da FTAA predstavlja resno grožnjo indijanskim ljudstvom v državi.

Venezuelski predsednik Chavez skuša z Bolivarjevo revolucijo doseči družbeno ravnovesje in socialno pravičnost v državi ter sprejeti javne politike, ki bi izboljšale položaj izključenega prebivalstva. Politike za doseg našteti ciljev so imenovane Misije in se izvajajo vzporedno z vladnim sistemom, financirane pa so neposredno iz dobičkov od črpanja nafte. Nesposobnost prilagoditve Misij indijanskim kulturnim normam in življenjskemu okolju je vodilo v nove pritiske in kršitve človekovih pravic (IWGIA 2006, 148). Za pospeševanje gospodarske rasti ob večji vključenosti celotne družbe in za zmanjšanje revščine se zavzema tudi predsednik Luiz Inacio »Lula« da Silva, ki vodi Brazilijo od leta 2003. Kljub temu postavlja brazilska politika za Amazonijo v ospredje še vedno ekonomske in vladne interese pred družbenimi in okoljskimi cilji, kar otežuje položaj okoli 180.000 preostalih amazonskih Indijancev (Global Insight 2006, v Vukažinović 2007). Po mnenju Chagnona (1997) je tradicionalno preživetje brazilskih in venezuelskih Yanomamov odvisno od ustrezne zaščite njihovih pravic in rezervatov, učinkovitosti njihovega političnega zastopanja ter dejavnosti yanomamskih aktivistov.

¹³ Venezuelsko sponzoriranje kubanskih socialnih programov v okviru polkonfederacije Venekuba je obrodilo sadove z ustanovitvijo ALBA, ki vključuje tudi Bolivijo in Nikaragvo. Zaradi naftne moči Venezuele je povezavi naklonjena ali v njo vključena dobra tretjina Latinske Amerike, slaba tretjina vztraja pod vplivom ZDA; Brazilija je kot največja latinskoameriška država dovolj močna, da ostaja nevtralna. Chavezova ideološka podstat je demokratični socializem, njegova metoda pa je t.i. bolivarska revolucija, ki vključuje državne socialne programe in na ekonomskem področju boj proti FTAA (in ZDA) z vzpostavljanjem socialnih prostotrgovinskih sporazumov, ki temeljijo na izboljšanju življenja ljudskih množic, ter solidarnost z ostalimi državami amerik in solidarnost do revnih slojev (Dickson 2007).

4 BOJ ZA ZAŠČITO YANOMAMOV V LUČI RAZVOJA PRAVIC INDIJANSKIH LJUDSTEV

Kršitve človekovih pravic indijanskih ljudstev po svetu se dogajajo že stoletja. Pred več kot petimi stoletji so na ozemlja Amerik začeli prihajati Evropejci, ki so s prisvajanjem indijanske zemlje uničili politične institucije in življenjske načine številnih indijanskih skupnosti. V kronikah so opisani uničujoči vplivi prvih vdorov evropskih osvajalcev na indijansko zemljo in kasnejše kolonizacije, ki so jo spremljali poboji in nasilje. Celotne skupnosti so zdesetkali množični poboji, lakota in nalezljive bolezni, ki so jih prinesli tujci, s plenjenjem zemlje pa so bili Indijancem odvzeti viri in s tem tradicionalna možnost preživetja (Amnesty International 2003). Kljub več kot 500-letni dediščini zlorab, so se indijanska ljudstva na območju Amerik preko povezovanja svojih bojev na regionalni in mednarodni ravni začela boriti za ohranitev svojih kultur, jezikov, dediščine in pravice do samoodločbe.

Po navedbah Coatsa (2004, 231) so indijanska ljudstva pogosto aktivno protestirala glede slabih življenjskih razmer in njihovega razseljevanja, vendar so se na proteste redko in selektivno odzvale izbrane skupine ne-indijanskega prebivalstva. Pomembne premike v politični moči indijanskih skupin je prineslo širše preučevanje narave človekovih pravic in pravic etničnih manjšin. Poleg tega obstaja neposredna povezava med politikami dekolonizacije in stanjem javnega razumevanja opustošenja indijanskih ljudstev.

4.1 MEDNARODNI STANDARDI PRIZNAVANJA INDIJANSKIH PRAVIC

OZN se je ob ustanovitvi leta 1945 obvezala, da bodo napredne države pomagale drugim ljudstvom pri njihovem ekonomskem, socialnem in političnem napredku. Leta 1948 je bila v okviru ZN sprejeta Splošna deklaracija o človekovih pravicah, ki je izzvala pretekle kulturne podmene – predvsem trditve, da je posamezna kultura, rasa ali narodnost superiorna drugi – in jasno določila, da so vsem ljudem skupne enake osnovne in temeljne pravice. Takšne iniciative so doživele množično odobravanje in spremenile kulturno-politično okolje v svetu. Globalna skupnost je bila tako prvič opozorjena, da svet obsoja poskuse uničenja družb in staroselskih ljudstev, ter da obstajajo mednarodni mehanizmi, ki opredeljujejo, razlagajo in varujejo temeljne človekove pravice vseh ljudi (Coates 2004, 232).

Eriksen (2001, 174) izpostavi konflikt med univerzalnim in kulturno relativističnim stališčem glede človekovih pravic. Zagovorniki prvega stališča trdijo, da so človekove pravice univerzalna dobrina, za katero bi se morali zavzemati povsod po svetu in posledično ne bi smele biti obravnavane kot produkt posamezne družbe. Na drugi zagovorniki relativističnega stališča izpostavljajo, da so človekove pravice razvili v sodobni Evropi, in da je Splošna deklaracija o človekovih pravicah otrok moderne evropske socialne filozofije. Po teoriji kulturnega relativizma ima vsaka družba lastno pojmovanje pravic in svoboščin. Posledično je evropocentrična trditev, da bi morali prevzeti in enako varovati človekove pravice v ne-evropskih kot zahodnoevropskih družbah, prevzete univerzalnega stališča o človekovih pravicah pa Eriksen pojmuje kot obliko kulturnega imperializma.

Razprava o ustanovitvi OZN in sprejetju Deklaracije o človekovih pravicah ni posebej obravnavala indijanskih ljudstev. Indijanske organizacije niso sodelovale na ustanovitvenih sestankih in kasnejših srečanjih, njihove zadeve pa so bile umeščene nizko na politični agendi. Prvi večji kazalec, da so indijanske pravice postale mednarodna zadeva, je bila ustanovitev ILO, leta 1957, pridružene organizacije OZN. Istega leta je ILO sprejela Konvencijo št. 107, ki ponuja vladam jasne smernice glede odgovornosti pri obravnavanju pravic staroselskih ljudstev. Poudarek v ILO Konvenciji št. 107 je narejen bolj na integraciji staroselskih ljudstev v nacionalno državo, kot na priznavanju posebnih pravic staroselskim ljudstvom. Na osnovi pomanjkljivosti omenjene konvencije so v ILO sprejeli spremembe in leta 1989 Konvencijo št. 169, ki je najpomembnejši mednarodni dokument o staroselskih ljudstvih. ILO Konvencija št. 169 obravnava staroselska in plemenska ljudstva v neodvisnih državah, katerim priznava posebne pravice, vključno s pravico do zemlje in samoodločbe (Coates 2004, 233-235).

Nove spremembe na področju prizadevanja za pravice staroselskih ljudstev je prineslo leto 1970, ko je Podkomisija za preprečevanje rasne diskriminacije in zaščito manjšin naročila Študijo o diskriminaciji staroselskih ljudstev. V okviru ZN je delovanje medvladnih in nevladnih iniciativ vodilo v organizacijo prve konference nevladnih organizacij leta 1977 in do organizacije druge konference leta 1981. Obe konferenci sta bili v Ženevi, kjer je iniciativa vodila v raziskovanje staroselskih ljudstev in leta 1982 v organizacijo WGIP. WGIP je pripravila Osnutek deklaracije ZN o pravicah staroselskih ljudstev, sprejete katere je

Generalna skupščina ZN določila za glavni cilj Prve mednarodne dekade svetovnih staroselskih ljudstev¹⁴ (Janko Spreizer 2006, 245).

Generalna skupščina ZN je po več kot dveh desetletjih priprav v okviru organizacije 17. septembra 2007 sprejela Deklaracijo o pravicah staroselskih ljudstev. Deklaracija predstavlja vodilo za poglobitve ukrepe, ki so potrebni za zagotovitev dostojanstva, preživetja in blaginje ljudi, ki so med najbolj marginaliziranimi na svetu. Sočasno priznava pravice staroselcev do zemlje, ozemlja in naravnih virov, ki so bistveni za njihov način življenja, in potrjuje, da imajo staroselska ljudstva pravico do samoodločbe. Sprejetje deklaracije pošilja mednarodni skupnosti jasno sporočilo, da pravice staroselskih ljudstev niso ločene ali manj pomembne od pravic drugih, ampak so sestavni in nepogrešljivi del sistema človekovih pravic, posvečenega pravicam vseh (Amnesty International Slovenije 2007). Doslej je konvencijo ratificirala večina južnoameriških držav, vključno z Brazilijo in Venezuelo, in le tri evropske države (Nizozemska, Norveška, Danska). Glavno težavo pri ratifikaciji deklaracije predstavlja javna nenaklonjenost dokumentu s strani nacionalnih vlad, predvsem Zahodnih držav, ter posledično nepripravljenost indijanskih organizacij za sprejetje kompromisa z OZN in državami članicami glede indijanskih zahtev (Survival International 2007a).

Poleg organizacije ZN ima pomembno vlogo pri priznavanju pravic indijanskih ljudstev tudi OAS, ki je v okviru IACHR prispevala številne izjave in poročila o položaju pravic indijanskih ljudstev v državah Srednje in Južne Amerike, vključno z Resolucijo 12/85 o brazilskih Yanomamih. IACHR je pripravila Osnutek ameriške deklaracije o pravicah staroselskih ljudstev, ki vsebuje široko priznavanje temeljnih pravic staroselcev na območju Amerik in je zaenkrat še v razpravi v okviru OAS. Sprejetje Ameriške deklaracije je pomembno zaradi priložnosti za indijanska ljudstva, da vzpostavijo pravne standarde, ki naslavlajo specifične zadeve na območju Amerik in izpopolnijo pravice zapisane v Deklaraciji ZN o pravicah indijanskih ljudstev (Worldpress.com 2008).

¹⁴ Z izjemo prispevka k večji globalni ozaveščenosti o človekovih pravicah staroselskih ljudstev je Prva mednarodna dekada svetovnih staroselskih ljudstev (1995-2004) prinesla malo dejanskih sprememb glede družbenih razmer indijanskih ljudstev. Številne nacionalne vlade po svetu kršijo človekove pravice indijanskih ljudstev, ki so še vedno podvržena poboju, nasilju ter kršitvam ekonomskih, socialnih in kulturnih pravic kot so izguba zemlje, jezikov, kulture in tradicionalnega samooskrbnega preživljanja (Amnesty International 2003). Zaradi naštetih groženj so ZN razglasili obdobje 2005-2014 za Drugo dekado svetovnih staroselskih ljudstev.

Po mnenju Coatsa (2004, 251, 252) so imele omenjene deklaracije ZN za staroselska ljudstva bolj moralno kot praktično težo. Na eni strani je razvoj mednarodnega prava zagotovil staroselskim ljudstvom priložnost, da so pridobila za svoje zahteve podporo mednarodnih organizacij, na drugi strani pa so bila indijanska ljudstva tudi po sprejetju deklaracij ZN izključena iz večine razprav, saj se organizacija osredotoča predvsem na konflikte med narodi in prepušča reševanje notranjih zadev v glavnem državam članicam. V ZN je bilo indijanski problematiki največ pozornosti naklonjeno v prizadevanjih Podkomisije za preprečevanje rasne diskriminacije in zaščito manjšin, središče za razpravo o indijanskih zadevah pa je postal Center ZN za človekove pravice. Podpora indijanskim zadevam v okviru ZN je nastopila sočasno s prizadevanji severnoameriških indijanskih organizacij in zagovorniških skupin, ki so primarno kritizirale razvojne modele v Južni Ameriki in skušale ohraniti indijanske zadeve na globalni agendi.

4.2 RAZVOJ INDIJANSKEGA AKTIVIZMA

Po 2. svetovni vojni so razprave o človekovih pravicah, dekolonizaciji in pravici do samoodločbe prispevale k oblikovanju nove politične atmosfere, ki je bila občutljiva glede pravic staroselskih ljudstev in bolj spoštljiva za različne kulture, vrednote in tradicije. Širša javna naklonjenost za politične zahteve staroselskih ljudstev in nove mednarodne politike na področju etničnih in človekovih pravic so omogočile indijanskim organizacijam napredek pri delovanju na lokalni in nacionalni ravni. V večini primerov so indijanske organizacije nastale iz lokalnih in regionalnih indijanskih protestov, ki so na dva načina prispevali k širitvi indijanskega aktivizma. Na praktični ravni so indijanskim ljudstvom povezave z drugimi skupnostmi zagotovile dodatne ljudi, finančna sredstva in medijsko poročanje o lokalnih konfliktih. Majhne indijanske skupnosti so tako pridobile logistično podporo od naraščajočih nacionalnih in mednarodnih mrež. Na širši ravni je radikalizacija indijanskih gibanj omogočila intelektualni okvir za boj posameznih skupnosti. Poleg tega so indijanski protesti povezali tisoče lokalnih bojov s številnimi nacionalnimi, regionalnimi in mednarodnimi organizacijami. Posledično se je oblikovalo globalno gibanje Četrtega sveta¹⁵ iz številnih

¹⁵ Četrti svet je opredeljen kot svet staroselskih ljudstev, ki so bila po svetu izključena s svoje zemlje in civilne družbe, prikrajšana za ekonomske priložnosti, stigmatizirana z mitom podjarmljenja in doktrino osvajanja ter trpijo zaradi posledic ekonomskega razvoja. Ljudstva Četrtega sveta so žrtve globalizacije, njihove skupnosti pa so zavzele položaj upora neoliberalizmu (Bobiwash 2001).

lokalnih konfliktov in obrambnih iniciativ, ki so potekale vzporedno s širitvijo mednarodnih okoljskih organizacij, ženskih gibanj, antikapitalističnih protestov itd. (Coates 2004, 237).

Z izboljšanjem politične iznajdljivosti so indijanska ljudstva pridobila podporo vse več organizacij. Velik prispevek v njihovih bojih je prišel s strani organizacij, ki so bile primarno ustanovljene za pospeševanje in zaščito indijanskih pravic - IWGIA (1968), Survival International (1969) in Society for Threatened Peoples (1970). NGO Survival International je bila ustanovljena kot odgovor na splošno ogorčenost glede pobojev indijanskih ljudstev v brazilski Amazoniji. Hitro si je ustvarila sloves zaradi agresivnih kampanj, učinkovitega zbiranja finančnih sredstev in pritegnitve medijske pozornosti glede ogrožanja indijanskih ljudstev. Mednarodne organizacije kot je Survival International in druge nacionalne organizacije zagotavljajo neprecenljivo pomoč indijanskim ljudstvom v njihovih bojih proti zveznim vladam, razvojnim projektom, kršitvam njihovih pravic in diskriminaciji. Za razliko od prvotnih paternalističnih indijanskih organizacij je primarna vloga novih organizacij zagotavljanje finančne, logistične, organizacijske in pravne pomoči majhnim skupnostim, ki težko pridobijo medijsko pozornost glede svojih zahtev (Coates 2004, 248).

Sposobnost mobilizacije mednarodne podpore je ključna za indijanska ljudstva v državah, kjer le-ta predstavljajo majhen delež nacionalnega prebivalstva. V Venezueli, kjer uradne statistike ocenjujejo število indijanskih prebivalcev na 535.000 ali 2,1% vsega prebivalstva, so se indijanske zveze v svojih bojih občasno povezovalе s kmečkimi organizacijami, pri čemer so izpostavljale svojo etnično in kulturno dimenzijo. Kljub sodelovanju s Kmečko zvezo, Venezuelška indijanska zveza ni imela zadostne družbene podpore, da bi dobila številne boje za pravice svojih ljudstev. Posledično je venezuelski državi uspel prehod iz neokolonialne asimilacijske politike na sodobno razvojno politiko za asimilacijo, brez da bi priznala indijanskim skupinam pravico za ohranitev svojega obstoja znotraj nacionalne družbe (Maybury-Lewis 1999). Spremembe na področju indijanskih pravic je prinesla Nacionalna ustavna skupščina leta 1999, ki je na zasedanju 3. novembra odobrila poglavje o pravicah indijanskih ljudstev¹⁶, s čimer je postala Venezuela pri zagotavljanju pravic indijanskih ljudstev ena najbolj naprednih držav v Južni Ameriki (Venezuela Information Office 2007).

¹⁶ V 8. poglavju nove venezuelske ustave država priznava obstoj domorodnih ljudstev in skupnosti, njihovo družbeno, politično in ekonomsko organizacijo, kulture, prakse, jezike in religije ter izvirne pravice do tradicionalne zemlje. Ustavna zagotovi vključujejo tudi rabo naravnih virov na indijanski zemlji, zaščito intelektualne lastnine in pravico do politične participacije.

Po ocenah FUNAI živi v Braziliji med 350.000 in 500.000 Indijancev, kar predstavlja manj kot 1% vsega prebivalstva oziroma najmanjši odstotek indijanskega prebivalstva v državah kontinentalne Amerike. Za razliko od venezuelskih indijanskih zvez so bili brazilski aktivisti za indijanske pravice na čelu novega globalnega transnacionalnega gibanja za pospeševanje in zaščito človekovih pravic staroselskih ljudstev. Slednje so indijanske organizacije v Braziliji dosegle z razvojem strategij in organizacijskih struktur, ki so povezale njihove lokalne boje z večjimi mednarodnimi gibanji in NGO (Maybury-Lewis 1999, 882).

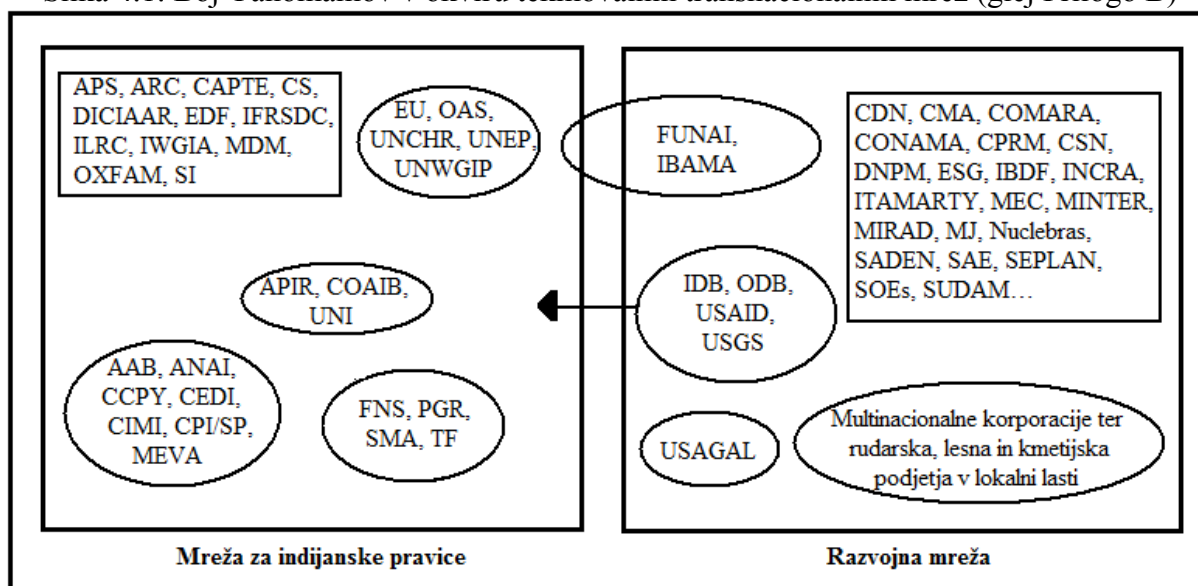
Začetki vse bolj organiziranega odpora indijanskega prebivalstva v Braziliji segajo v 1980-ta leta, ko so se oblikovala prva indijanska gibanja in zveze. Najbolj uspešno je bilo gibanje ljudstva Kayapo, ki je leta 1985 v pogajanjih z *garimpeiri*, sekači lesa in zvezno vlado doseglo uradno razmejitev indijanskega ozemlja in del dobička od rudarjenja na njihovi zemlji. Gibanje Kayapov je javno protestiralo tudi glede potencialnih družbenih in okoljskih posledic gradnje jezov na reki Xingu, o katerih je svetovno javnost leta 1988 v Washingtonu nagovoril voditelj Paulinho Payakan. Njihov upor je dosegel vrhunec leta 1989 na shodu Zveze gozdnih prebivalcev v Altamiri, ko se je na protestih proti gradnji jezov zbralo 700 Kayapov in pripadniki štiridesetih drugih skupnosti. Indijanski protesti so pritegnili široko medijsko pozornost in izzvali pritiske na brazilsko državo, zato je Svetovna banka odpovedala financiranje gradnje jezov, državno podjetje Electronorte pa je začasno zaustavilo hidroenergetske načrte na reki Xingu (Diueges 1992 in Lopez 2000, v Vukašinović 2007).

V drugi polovici 1980-ih let je narasla mednarodna zaskrbljenost glede prispevka amazonske deforestacije h globalnemu segrevanju. Politično osveščeni okoljevarstveniki so obravnavali Indijance kot zaščitnike tropskih deževnih gozdov, koalicije NGO pa so izvajale pritiske na Severne vlade in mednarodne banke, da naj ukinejo denarna posojila Braziliji in drugim državam v razvoju za okoljsko uničujoče razvojne projekte (Rabben 1998, 4). V istem obdobju so se zaostrole kritike razvojnih politik za Amazonijo tudi v Braziliji, kjer je hitro naraščalo število NGO in ozaveščenost javnosti. Leta 1989 so mednarodni pritiski dosegli vrhunec zaradi odmevnega umora borca za pravice točilcev kavčuka Chica Mendesa, ki je deforestaciji dodal družbeno razsežnost. Isto leto je mednarodna NGO Survival International začela veliko kampanjo za razmejitev indijanskega ozemlja Yanomamov, kamor so množično vdiral iskalci zlata. Oba dogodka sta razkrila ogroženost indijanskih in tradicionalnih skupnosti v regiji, ki se preživljajo z rabo obnovljivih naravnih virov in branijo svoja ozemlja pred širitvijo rudarstva, sečnje in živinoreje (Hayes-Bohanan 1998, v Vukašinović 2007).

4.2.1 Kampanja za zaščito ozemlja brazilskih Yanomamov

Glede na naravne danosti in dosedanji razvoj se kot ključno vprašanje izpostavlja, na kakšen način je mogoče izkoriščati naravne vire brez uničevanja indijanskih kultur. Opustitev rabe rud in drugih naravnih virov na indijanskih ozemljih ni več realna možnost, ki bi jo sprejele lokalne in regionalne oblasti. V sporih glede razmejitve indijanske zemlje in ekonomske rabe naravnih bogastev, sta se na ozemlju Yanomamov in drugih indijanskih skupin v brazilski Amazoniji izoblikovali dve skupini z nasprotnimi interesi. Na eni strani so se povezala indijanska ljudstva, organizacije povezane s katoliško Cerkvijo, kot je CIMI, in nekatere NGO, na drugi pa vojska, lokalne oblasti, *garimpeiri*, živinorejci in drugi ekonomski interesi (glej Sliko 4.1). Med obe skupini bi lahko uvrstili vladno agencijo FUNAI, ki je na strani političnih in ekonomskih akterjev navadno igrala aktivno vlogo, pri zastopanju in zaščiti indijanskih interesov pa bolj konzervativno (Rabben 1998).

Slika 4.1: Boj Yanomamov v okviru tekmovalnih transnacionalnih mrež (glej Prilogo B)

Vir: povzeto po Maney (2001).

Boj brazilskih Yanomamov za pravice svojega ljudstva je bil osredotočen na kampanjo za ustanovitev nacionalnega parka in s tem zaščito območja tradicionalne poselitve, ki jo Maney (2001) predstavi v okviru koncepta tekmovalnih transnacionalnih mrež (*rival transnational networks*). Maney izpostavi, da so se v zadnjih treh desetletjih boji indijanskih ljudstev za preživetje in nadzor tradicionalne zemlje preusmerili z lokalne in nacionalne politične ravni na širša javna in družbena področja. Boji indijanskih ljudstev potekajo znotraj kompleksnih transnacionalnih mrež, katere opredeli kot koalicije nevladnih in vladnih organizacij, ki so

osnovane v več kot eni družbi ter preko komunikacije in izmenjav med družbami izvajajo dejavnosti, ki podpirajo jasen cilj glede zadeve skupnega zanimanja¹⁷. V splošnem so transnacionalne interesne mreže doživele razcvet po 2. svetovni vojni, ko so se oblikovale okoli številnih zadev, vključno s problematiko indijanskih skupnosti. Čeprav mreže upornikov in njihovih zaveznikov niso vedno dosegle zastavljenih ciljev, je bilo njihovo raziskovanje usmerjeno v pozitivne prispevke mednarodnega sodelovanja v kampanjah, ki so zahtevale pospeševanje človekovih pravic znotraj določene družbe.

Po Maneyu (2001, 106) je delovanje interesne mreže najbolj učinkovito, ko le-ta hitro in z minimalnimi stroški doseže trajne in želene spremembe v politikah, ki zadevajo udeležence. Na drugi strani doseže interesna mreža majhne ali srednje rezultate, ko se položaj udeležencev izboljša šele po letih sporov in velikih stroškov. V splošnem je uspeh transnacionalnih mrež odvisen od pritiska, ki ga izvajajo na ciljne akterje. Pritisk je opredeljen kot obseg, do katerega lahko delovanje spodbudi ali ogrozi cilj, ki ima visoko vrednost za ciljne akterje (npr. institucionalna javna podoba, družbena stabilnost za vladne uradnike). Delovanje transnacionalnih mrež je pogosto usmerjeno na kompleksne institucionalne akterje, kot je država, vendar so lahko ciljni akterji tudi posamezniki, organizacije ali skupina organizacij, ki jih mreža smatra kot sposobne za zadovoljitev svojih zahtev. Ko delovanje interesne mreže ogrozi dosego ciljev, izvaja pomembne pritiske za spremembe.

V kampanji Yanomamov za zaščito nacionalnega parka so nasprotne interese zagovornikov indijanskih pravic predstavljale skupine, ki so zahtevale ekonomsko izkoriščanje in poselitev ne-indijanskega prebivalstva znotraj ozemlja Yanomamov. Oblast nad indijanskim ozemljem je imela brazilska država, zato je bila cilj pritiskov s strani mreže organizacij za zaščito indijanskih pravic in razvojne mreže. Stopnja pritiska posamezne mreže je odvisna od dejavnikov, ki so splošno priznani kot pomembna osnova za mobilizacijo: viri in organizacijske sposobnosti, znotraj organizacijska dinamika, politične priložnosti ter kolektivna identiteta in okviri za kolektivno delovanje (Maney 2001, 115).

¹⁷ Maney (2001, 133) uporablja koncept transnacionalnih interesnih mrež namesto koncepta družbenih gibanj. V splošnem so družbena gibanja omejena na delovanje NGO, čeprav so v spore vključene tudi javne in zasebne organizacije. Poleg tega se družbena gibanja pogosto povezujejo z organizacijami, ki se aktivno ukvarjajo s podobno problematiko, vendar delujejo na drugih interesnih področjih. Posledično je koncept družbenih gibanj preširok za analizo odnosa med organizacijami, ki skušajo doseči politične cilje glede ene same zadeve.

- **Viri pritiska in organizacijske sposobnosti**

Velik razpon med viri in organizacijskimi sposobnostmi transnacionalnih mrež je prispeval k dolgemu časovnemu obdobju, da je mreža za pravice Yanomamov dosegla svoje zahteve po ustanovitvi nacionalnega parka. Brazilska razvojna mreža se je oblikovala sredi 1970-ih let, ko se je ob podpori ameriške vlade v Amazoniji začelo raziskovanje rudnih bogastev, ki je vodilo v odkritje in izkoriščanje rud znotraj ozemlja Yanomamov. Sočasno je brazilska vojaška oblast spodbujala neposredne tuje investicije v regijo, kar je prispevalo k sodelovanju tujih korporacij v razvojni mreži. Velike zaloge zlata na indijanskem ozemlju so sčasoma privabile tisoče *garimpeirov*, katerih število je konec 1980-ih let za štirikrat preseгло število Yanomamov. *Garimpeiri* so postali tudi pomembna politična sila v brazilski državi Roraima, kjer leži večina ozemlja Yanomamov (Maney 2001, 117).

Pravno priznanje ozemlja Yanomamov je dodatno otežila dobro razvita institucionalna struktura brazilske države. V Braziliji je po ustavi iz leta 1988 za razmejevanje indijanske zemlje zadolžena FUNAI, katere delovanje strogo nadzira politična oblast, kar se kaže v pogostih menjavah direktorjev in izključevanju antropologov iz vladne agencije. V Amazoniji je razmejevanje indijanske zemlje označevalo pomanjkanje samoupravljanja in avtonomije, primarni cilj brazilske vlade pa je bilo zadrževanje razvoja izven indijanskih teritorijev (Coates 2004, 186). Poleg tega je razmejevanje indijanske zemlje dolgotrajen proces, ki zahteva terenske in geografske raziskave ter več pravnih postopkov¹⁸. Po končani razmejitvi je indijanskemu prebivalstvu zagotovljena izključna raba in nadzor ozemlja, vendar zemlja ostane v lasti zvezne vlade. Po brazilski ustavi iz leta 1988 parlament odloča o posameznih primerih rabe naravnih virov pod površjem indijanskih rezervatov, vključno z izkoriščanjem rudnih bogastev, kar dovoljuje zunanje posege na indijansko zemljo (Rabben 1998, 88).

¹⁸ Proces razmejevanja vključuje identifikacijo, fizično razmejitev, potrditev in registracijo indijanskega ozemlja. Identifikacijo indijanskih rezervatov izvajajo antropologi, ki jih določi FUNAI. V primeru odobritve študije identifikacije od Ministrstva za pravosodje se začne fizična razmejitev rezervatov. Zadnji korak je potrditev rezervata s predsedniškim odlokom in uradna registracija. Po ustavni odredbi je bil uradni rok za dokončno razmejitev vseh rezervatov konec leta 1993, a proces razmejevanja indijanske zemlje še ni dokončan (Amnesty International 2005, v Vukašinović 2007). Leta 2004 je bilo uradno registriranih 473 od skupno 618 indijanskih rezervatov v Braziliji (Little 2004, v Vukašinović 2007).

V primerjavi z brazilsko razvojno mrežo je bilo za Yanomame značilno pomanjkanje virov in organizacijskih sposobnosti, saj za financiranje dejavnosti niso imeli skupnih denarnih sredstev in predstavnikov, ki bi poznali ali imeli izkušnje z brazilskim političnim in pravnim sistemom. Poleg tega so imeli Yanomami zelo malo informacij o dogajanju zunaj svojega ozemlja, zato sprva niso znali izkoristiti političnih priložnosti. Po letu 1984 je sodelovanje na regionalni konferenci Zveze indijanskih narodov v brazilski državi Roraima spodbudilo dejavnosti Yanomamov preko ponujenih primerov izkušenih odposlancev (Maney 2001).

Ramos (1995, v Maney 2001, 119-120) kot omejitev za organizirano delovanje Yanomamov izpostavi odsotnost uradne strukture vladanja, saj na ravni vasi sprejemajo odločitve s soglasjem, pri čimer se voditelji posvetujejo s starejšimi člani. Poleg tega Yanomami ne poznajo formalnega procesa nasledstva, zato lahko smrt vaškega voditelja vodi v boj za moč in odselitev dela skupnosti. Posamezne vasi med seboj povezujejo praznovanja, medtem ko trgovanje in poročne vezi zagotavljajo priložnosti za kolektivno odločanje. Pogoste spremembe v zavezništvi, spori med vasmi in selitve so preprečili oblikovanje stabilnih in trajnih mrež, ki bi lahko predstavljale osnovo za pan-Yanomamsko predstavniško telo. Politično enotnost Yanomamov so ovirale tudi ekonomske dejavnosti na njihovem ozemlju in z njimi povezane bolezni, nasilje, poboji in uničevanje gozdnih poti, ki so destabilizirali odnose in politični sistem med vasmi. Posledično so se Yanomami za preživetje borili predvsem na ravni vasi in z občasnimi slabo organiziranimi upori. Stiki indijanskega prebivalstva z zunanjimi političnimi elitami so zahtevali obsežno posredovanje ne-indijanskih organizacij, kar je dodatno omejevalo sposobnost mreže za zaščito pravic Yanomamov.

- **Medorganizacijska dinamika**

V boju za zaščito ozemlja Yanomamov je bila na eni strani mreža za indijanske pravice notranje razdeljena, na drugi pa je dobro organizirani razvojni mreži uspelo izvajati velike pritiske na brazilске državne agencije. Za brazilsko razvojno mrežo je bila značilna visoka stopnja sodelovanja: rudarske interese so skupaj zastopala državna rudarska podjetja, tuji in lokalni kapital, zveza amazonskih guvernerjev in članov zveznega kongresa pa je imela redne stike s sindikatom *garimpeirov*, od katerega je bila odvisna njihova politična podpora. Sodelovanje je dodatno utrdila skupna želja po bogastvu, saj so vojaška policija in uradniki FUNAI od *garimpeirov* redno prejemale podkupnine (Ramos 1995, v Maney 2001, 120).

Preko visoke stopnje sodelovanja je razvojna mreža zavlačevala zaščito in razmejitve ozemlja Yanomamov. Pogosti in uravnoteženi stiki znotraj razvojne mreže so omogočili serijo hitrih, koordiniranih in učinkovitih odgovorov na sodne odločitve v korist Yanomamov. Konec leta 1989 je Brazilsko zvezno sodišče v primeru, ki so ga na sodišče vložile mednarodne in brazilske NGO, razsodilo umik 42.000 *garimpeirov* z ozemlja Yanomamov. Za prikritje zlorab indijanskih pravic so rudarji in trgovci prepeljali obbolele Yanomame v bolnice in dom Funai v Boa Visto, glavno mesto države Roraima. Poleg tega so bili pred koncem vojaško podprtega predsedovanja Sarneya sprejeti trije odloki, ki so dovolili *garimpeirom* zasedbo ozemlja Yanomamov (Allen 1992, v Maney 2001, 121).

Za razliko od brazilske razvojne mreže so bili stiki Yanomamov z zunanjimi zavezniki redki, njihovo sodelovanje pa omejeno. V letih 1976 in 1987 je brazilska vlada prepovedala vstop na ozemlje Yanomamov tujim raziskovalcem, misijonarjem in zdravstvenim delavcem. Podobno zaporo je izvajala vladna agencija FUNAI med leti 1987 in 1990, ko je bila prepoved vstopa preklicana zaradi pritiskov ZN in OAS. Prepoved vstopa zagovornikom indijanskih pravic na indijansko ozemlje je bila namenjena preprečitvi negativne mednarodne propagande NGO, hkrati pa je prispevala k zmanjšanju komunikacije med Yanomami in njihovimi zavezniki, s čimer je razvojni mreži v Braziliji uspelo zmanjšati pritisk mreže za pravice Yanomamov.

Kot rečeno, so imeli Yanomami proti grožnjam razvojnih in političnih akterjev na razpolago minimalne vire ali organizacijske sposobnosti, zato so vlogo njihovega zaščitnika prevzele mednarodne in brazilske organizacije. V Braziliji sta se za zaščito Yanomamov aktivno zavzemala CIR in COAIB, ki preko indijanskega osebja zagovarja interese indijanskih ljudstev pred brazilskim parlamentom in vladnimi agencijami. Nadalje so brazilske indijanske organizacije sodelovale z uveljavljenimi mednarodnimi organizacijami, ki so jim nudile finančno, pravno, logistično in moralno podporo. Washingtonski ILRC je zagotavljal pravno podporo Yanomamom že od leta 1978, ko je predstavil njihovo problematiko pred IACHR, UNHCR in WGIP ter številnimi drugimi medvladnimi telesi (Rabben 1998, 134).

Na regionalni ravni je imela pri zagotavljanju in zaščiti pravic Yanomamov pomembno vlogo IACHR, ki je leta 1985 preiskovala zaskrbljujoč položaj in smrti brazilskih Yanomamov zaradi gradnje cest, iskanja zlata in drugih dejavnosti znotraj indijanskega ozemlja, ki so ogrožali njihovo zdravje in kulturno integriteto. IACHR (1985) je v Resoluciji št. 12/85 o položaju Yanomamov izpostavila:

da kršitve pravic Yanomamov izvirajo iz gradnje transamazonske ceste in ceste BR-210, ki sta speljani skozi indijanska ozemlja; neuspehov pri razmejitvi yanomamskega parka za zaščito njihove kulturne dediščine; pooblastil za izkoriščanje naravnih virov pod površjem indijanskih teritorijev; dovoljenj za množične vdore zunanjih prišlekov, ki širijo med indijansko prebivalstvo nove bolezni /.../ in neustrezne zdravstvene oskrbe ter nenazadnje preseljevanja indijanskega prebivalstva iz tradicionalnih območij poselitve.

IACHR je razglasila brazilsko vlado kot odgovorno za kršitev večih pravic Yanomamov, vključno s pravico do zaščite zdravja in blaginje ljudstva, brazilskim oblastem pa je priporočila sprejetje preventivnih in nujnih zdravstvenih ukrepov za Yanomame, ustrezne zakonodaje za zaščito nacionalnega parka in ukrepov za zaščito pred množičnimi vdori *garimpeirov* na njihovo ozemlje. S takšno odločitvijo je Komisija izpostavila, da brazilska vlada ni sprejela ustreznih ukrepov za zaščito človekovih pravic indijanskega ljudstva. Z neposredno povezavo kršitve človekovih pravic Yanomamov s kršitvijo njihovih zemljiških pravic je IACHR napravila pomemben korak proti postopnemu priznanju pravic indijanskih ljudstev do njihove tradicionalne zemlje (Icelandic Human Rights Centre 1985).

V obdobju zlate mrzlice je bilo pogosto javno poročanje o pobojih in kršitvah pravic Yanomamov, na osnovi katerega je Komisija AAA leta 1990 obtožila brazilsko vlado sodelovanja pri genocidu, kar je izzvalo množične proteste pred brazilskimi veleposlaništvami po svetu. Mednarodno zavzemanje za pravice Yanomamov je prisililo brazilsko vlado, da je spremenila svoje politike in začela razmejitev celovitega rezervata na Severu države (Rabben 1990). Pri tem Maney (2001, 122-123) izpostavi, da so dinamika in odnosi v mreži za pravice Yanomamov na tri načine negativno vplivali na zaščito indijanskega ozemlja:

1. Zaščitniki so naredili več taktičnih napak, katerim bi se lahko izognili z večjo vključenostjo indijanskega prebivalstva. Po navedbah Rabbenove (1998) je CCPY ob pozivu za ustanovitev nacionalnega parka sprva prenizko ocenila velikost ozemlja tradicionalne poselitve Yanomamov (7 milijonov hektarjev). Leta 1985 je CCPY na osnovi antropoloških spoznanj in v skupni študiji s FUNAI popravila svojo napako ter zagovarjala oblikovanje 9 milijonov hektarjev velikega rezervata v državah Roraima in Amazonas, brez poselitvenih otokov in rudarskih območij, ki je postal tudi uradna osnova za razmejevanje ozemlja brazilskih Yanomamov.

2. Odsotnost skupnih predstavniških teles je izpostavila vprašljivost verodostojnosti posameznih predstavnikov Yanomamov in s tem celotne mreže za indijanske pravice. Voditelj Davi Kopenawa je povezal zaščito pravic Yanomamov z varstvom okolja, medtem ko so predstavniki venezuelskih Yanomamov zagovarjali rudarske koncesije na indijanskih ozemljih. Zaradi odsotnosti uradnih indijanskih političnih institucij je bila možna manipulacija, ki je spodkopala legitimnost mreže za pravice Yanomamov.
3. Mednarodne NGO so porabile veliko časa, denarja in truda za poskuse medsebojne diskreditacije ter spore glede vprašanj kdo je zagovornik in kaj je najboljši interes Yanomamov. Tudi spori med antropologi in misijonarji so preprečili mreži, da bi izkoristila prednosti in priložnosti za okrepitev pravic Yanomamov. Na primer poboj pri Haximu se je zgodil v Mednarodnem letu svetovnih staroselskih ljudstev, zato je predstavljal veliko priložnost za uporabo mednarodnega javnega mnenja za pritisk na brazilsko vlado, da izključi *garimpeire* z ozemlja Yanomamov. Glede legitimnosti raziskovanja incidenta so se razvneli ostri spori med preiskovalnimi skupinami, antropologi in vladnimi agencijami. Yanomami so ostali v sporih nemočni, s čimer je bila zamujena priložnost za mednarodno sodelovanje in pospeševanje skupnih ciljev.

- **Struktura političnih priložnosti**

V boju za zemljiške pravice Yanomamov so politične razmere sprva delovale v korist razvojne mreže. Leta 1964 je v Braziliji prišlo do vojaškega udara, s katerim je oblast prevzela vojaška vlada, ki je takoj sprejela razvojne načrte za izkoriščanje bogatih naravnih virov v Amazoniji. V času vojaških vlad so se pri razvoju Amazonije združile brazilske in mednarodne elite. Do pomembnih premikov v korist mreže za pravice Yanomamov je prišlo v obdobju prehoda z vojaške na civilno oblast sredi 1980-ih let, ki so ga označevale politična liberalizacija, prodemokratska gibanja, indijanska mobilizacija in protesti. Nove politične okoliščine, pritiski NGO in vse bolj organizirano delovanje indijanskih skupin so prispevale k spremembam v ustavi iz leta 1988, ki v 231. členu zagotavlja indijanskemu prebivalstvu izključno pravico do ozemlja tradicionalne poselitve. Podporniki Yanomamov so omenjen člen uporabili za zahteve po izključitvi *garimpeirov* z ozemlja Yanomamov. Dve leti kasneje je na predsedniških volitvah zmagal Collor, zagovornik okoljske in indijanske zaščite, s čimer je mreža za pravice Yanomamov dobila pomembnega zaveznika tudi v državi. V tem obdobju

je prišlo do odprtja brazilskega političnega sistema mednarodnim vplivom, kar je pospešilo rast števila in dejavnosti NGO za indijanske pravice v Braziliji (Maney 2001, 124).

Mreži za pravice Yanomamov je omogočilo pomembne politične zmage prekrivanje političnih priložnosti na državni ravni in mednarodna odvisnost. V okviru priprav na Konferenco ZN o okolju in razvoju (Rio 1992) so nevladne organizacije v Braziliji in po svetu izkoristile mednarodne medije za osvetlitev zaskrbljujočega položaja Yanomamov. Negativno mednarodno poročanje o družbeni problematiki je povečalo pritiske na tuje države, ki so zamrzile finančna posojila in pomoč brazilski državi. Poleg tega so visoka stopnja tujega dolga in izvozno usmerjena ekonomija, omejitve trgovanja, investicij in posojil prispevale, da so razvojni interesi v Braziliji začasno izgubili politični boj (Maney 2001, 126).

Več desetletna prizadevanja in pritiski mreže za indijanske pravice so dosegli pomembno zmago maja leta 1992, ko je predsednik Collor na predvečer Okoljske konference ZN v Rio dokončno ratificiral 96.000 km² veliko ozemlje Yanomamov. Predsednik Collor je na Okoljski konferenci ZN nastopil kot zaščitnik indijanskih pravic, brazilska vlada pa je predstavila več okoljskih pobud, s čimer je Brazilija pridobila več milijard US\$ mednarodnih posojil in pomoči (Rabben 1998).

Kratkotrajne učinkovite ukrepe za pravice in zaščito Yanomamov so ponovno ogrozile politične spremembe v Braziliji sredi 1990-ih let. Po odstavitvi predsednika Collorja leta 1993 je vodenje brazilske države prevzel Itamar Franco in po predsedniških volitvah leta 1994 Fernando Cardoso, ki sta premaknila politične priložnosti ponovno v prid razvojne mreže. Vse večja ekonomska kriza v državi in mobilizacija razvojne mreže sta prispevali, da so politične oblasti v svojih izjavah podpirale rudarstvo, sečnjo in komercialno kmetijstvo. Leta 1996 je predsednik Cardoso podpisal odlok 1775, ki dovoljuje pravno oporekanje glede razmejitve indijanske zemlje, naslednje leto pa je namenil 2,8 milijona km² veliko območje v Roraimi za program organiziranega naseljevanja, kar je spodbudilo vrnitev množice rudarjev in priseljencev na ozemlje Yanomamov. Do novih vdorov zunanega prebivalstva je prišlo leta 1999, ko je predsednik Cardoso pod močnim pritiskom razvojne mreže zmanjšal rezervat indijanske skupine Macuxi, ki meji na ozemlje Yanomamov (Maney 2001, 125).

Od začetka leta 2003 vodi brazilsko državo predsednik »Lula« da Silva, ki je bil pogosto opredeljen kot zaveznik gibanj indijanskih prebivalcev in upanje za spremembe na področju

indijanskega vprašanja. V svoji predvolilni kampanji leta 2002 se je z manifestom »Obveza do brazilskih indijanskih ljudstev« zaobljubil, da bo oblikoval jasno, demokratično, nepristransko in skladno indijansko politiko. Kljub političnim obljubam, proces razmejevanja indijanskih teritorijev še vedno ni zaključen, brazilski vladi pa ni uspelo razviti skladne strategije za reševanje indijanske problematike (Amnesty International 2005), kar kaže na naklonjenost države v prid razvojne mreže pred pravicami indijanskega prebivalstva.

- **Kolektivna identiteta in okviri kolektivnega delovanja**

Po mnenju Friedmana (1990, v Eriksen 2001, 307) se »v času globalizacije svet giblje proti integraciji v večje sisteme in lokaliziranemu poudarjanju kulturnih posebnosti«, kar Sahlins opisuje kot »indigenizacijo moderne«, drugi avtorji pa »modernizacijo indijanskosti«. Ne glede na uporabljen koncept so spremembe v tradicionalnem življenju indijanskih ljudstev povezane s širšimi družbenimi in kulturnimi spremembami ter širitvijo ideje o kulturi kot političnem sredstvu. Od 1960-ih let je kulturna identiteta postala legitimno politično sredstvo v večini svetovnih območij, saj je čedalje večje število staroselskih skupin »odkrilo« svojo kulturno edinstvenost in jo uporabilo v politične namene. Opisano je lahko posledica teženj proti globalizaciji kulture, ki je z grožnjo po zmanjševanju kulturnih razlik sprožila odgovor v obliki etničnih gibanj. Povezana in verjetno bolj točna razlaga za potrebo po postavitvi jasnejših meja glede družbenih identitet je povečanje stikov med skupinami, ki so jih povzročile tehnološke in kulturne spremembe zaradi modernizacije (Eriksen 2001, 307-309).

Kolektivna identiteta Yanomamov se je začela oblikovati šele pred nedavnim. Yanomami se opredeljujejo za člane vasi, ki so v zavezništvu ali sovražnih odnosih s sosednjimi vasi, manj pogosto pa kot pripadniki skupnega ljudstva ali naroda. Posledično se jim še ni uspelo povezati in enotno nastopiti nasproti zunanjim pritiskom. Po navedbah Maneya (2001) so Yanomami sprva izbrali neposredno taktiko boja za preživetje in so skušali ilegalne rudarje na njihovem ozemlju neposredno zaustaviti, pri čimer so nasilni spopadi terjali številne žrtve na njihovi strani. Nadalje Maney izpostavi, da se Yanomami zaradi relativne izoliranosti od zunanjega sveta težko odzovejo na kompleksno terminologijo nasprotnikov. Govorijo štiri ali pet različnih indijanskih jezikov, majhno število Yanomamov govori portugalsščino še manj pa jih je sposobno razumeti brazilsko družbo.

V 1980-ih letih je postavitve indijanskih pravic v okvir varstva okolja povečala sodelovanje okoljskih organizacij v mreži za pravice Yanomamov, kar je izboljšalo položaj mreže med Okoljsko konferenco v Riu 1992. Šele sredi 1990-ih let so Yanomami s spodbudo sosednjih indijanskih skupin začeli bolj organizirano odgovarjati na pritiske zunanjega sveta. Leta 1996 se je 280 yanomamskih voditeljev iz 27-ih vasi sestalo na štiridnevem srečanju pri reki Catrimani, na katerem so razpravljali o položaju svojega ljudstva, zavezništvu s sosednjimi indijanskimi skupnostmi in organizacijami (Rabben 1998, 105). Čeprav je bilo srečanje leta 1996 začetni korak skupnega boja za pravice indijanskega ljudstva, pri zastopanju interesov brazilskih Yanomamov še vedno prevladuje aktivizem voditelja Davija Kopenawe, ki preko yanomamskih organizacij, mednarodnega sodelovanja in aktivnosti opozarja na grožnje, s katerimi se soočajo.

4.2.1.1 Aktivizem indijanskega voditelja Davija Kopenawe

Davi Kopenawa je šaman, indijanski voditelj in glavni predstavnik brazilskih Yanomamov, ki je vodil večletno mednarodno kampanjo za zaščito yanomamskega parka. Rodil se je okoli leta 1955 v yanomamski skupnosti Marakana, v brazilski državi Roraima. V 1950-ih in 1960-ih letih so obiski delavcev SPI in misijonarjev iz misijona Nova plemena med izolirane Yanomame prinesli usodne bolezni, ki so močno zdesetkale skupnost Marakana. Konec 1960-ih let je Kopenawa zbolel za tuberkulozo, zato so ga prepeljali na zdravljenje v Manaus, kjer je na povabilo postal delavec FUNAI. V času delovanja na postojanki FUNAI na območju reke Demini je postal vez med Yanomami in Brazilci, razdeljevalec tržnih dobrin in politični voditelj, ki je nasprotoval konfliktom. Leta 1985 se je začel boriti za priznanje obsežnega ozemlja Yanomamov v brazilskih državah Roraima in Amazonas. O trpljenju svojega ljudstva in uničevanju amazonskega gozda je nagovarjal mednarodno javnost, v sodelovanju z zagovorniki indijanskih gibanj pa se je zavzemal za pravice Yanomamov na globalni ravni, za kar je leta 1989 prejel nagrado ZN *Global 500* (Rabben 1998, 113-114; Survival International 2008b).

Kopenawa je v boju za pravice Yanomamov obiskal številne države. Njegov prvi mednarodni obisk je bil na povabilo NGO Survival International, v imenu katere je leta 1989 prejel Alternativno Nobelovo nagrado (*Right Livelihood*) na slovesnosti v švedskem parlamentu. Med prvim tujim obiskom je Kopenawa nagovoril mednarodno javnost glede pogubnih

posledic vdorov *garimpeirov* za zdravje in življenjsko okolje Yanomamov ter opozoril na ključni pomen razmejitve nacionalnega parka za preživetje indijanskega ljudstva. V sodelovanju s Survival International je Kopenawa leta 1991 obiskal ZDA, kjer se je za povečanje ozaveščenosti o genocidu nad Yanomami srečal s takratnim generalnim sekretarjem ZN Perezom de Cuellarjem, člani IACHR in ameriškimi senatorji. V sledečih obiskih se je srečal z bivšim ameriškim podpredsednikom Al Gorom in štirimi brazilskimi predsedniki, vključno s sedanjim predsednikom da Silvo (Survival International 2008b).

Mednarodne aktivnosti Kopenawe so pomembno prispevale k uradni razmejitvi Parka Yanomamov, vendar zaradi neustrezne zaščite vdori, nasilje in bolezni stalno ogrožajo indijansko prebivalstvo. Leta 2007 je obiskal Veliko Britanijo in Nemčijo, kjer je predstavil poročilo Survival International o zdravstvenem stanju indijanskega prebivalstva in pozval obe vladi k ratifikaciji ILO Konvencije št. 169. V izročenih pismih britanski in nemški vladi je Kopenawa opozoril, da mednarodna zakonodaja za zaščito indijanskih ljudstev potrebuje širšo podporo (glej Sliko 4.2) (Survival International 2007b).

Slika 4.2: Obisk in pismo Davija Kopenawe v nemškem parlamentu

Vir: Survival International (2007b).

Davi Kopenawa je preko izobraževanja v katoliškem misijonu razvil sposobnost, da v svojih govorih in razpravah povezuje prepričanja Yanomamov in Zahodnega sveta. Pogosto govori o pomenu varstva amazonskega gozda za zaščito svojega ljudstva, šamanov in tradicionalnega znanja pred izginotjem (Rabben 1998, 116). Kopenawa predstavlja tudi gonilno silo za dvojezične projekte, ki so namenjeni za pomoč Yanomamom pri zaščiti njihovih pravic. Leta 2004 je skupaj z drugimi yanomamskimi voditelji ustanovil Organizacijo za pravice Yanomamov - *Hutukara* (Survival International 2008). Pod predsedstvom Kopenawe se Hutukara zavzema za skupni boj Yanomamov proti zunanji pritiski, za zaustavitev ekonomske rabe naravnih virov na indijanski zemlji in zaščito amazonskega deževnega gozda, ki je ključnega pomena za preživetje Yanomamov in drugih indijanskih ljudstev v Amazoniji (Catholic Agency for Overseas Development 2008).

5 PRAVICE INDIJANSKIH LJUDSTEV IN VARSTVO OKOLJA

V zadnjih desetletjih so po svetu narasli konflikti glede človekovih pravic, ekonomskega razvoja in okolja. Pogostost teh sporov je v veliki meri povezana s trenutnimi globalnimi demografskimi trendi, vzorci potrošnje in onesnaževanja, ki pogosto presegajo obnovitveno sposobnost preostalih ekosistemov in ogrožajo blaginjo ranljivih družbenih skupin. Številni naravni viri za razvoj se nahajajo znotraj območij, ki so pomembna za ohranjanje biotske raznovrstnosti in tradicionalno preživetje indijanskih ljudstev, zato prihaja na teh območjih do konfliktnih interesov med razvojnimi, okoljskimi in družbenimi cilji (Lynch 1997).

V omenjenih konfliktih številni politiki in strokovnjaki vse bolj opredeljujejo človekove pravice, varstvo okolja in ekonomsko razvojne cilje za komplementarne in ne nasprotujoče si discipline. Kljub temu v teoretskih modelih še vedno prevladuje ekonomski razvoj, kateremu sta podrejena okoljska problematika in človekove pravice. Aplikacija teh modelov je vodila v porast razlik med bogastvom in revščino znotraj in med državami. Pobude za varstvo okolja, kot na primer za zaščito gozdov in biodiverzitete, se pogosto niso ozirale ali so nasprotovale ekonomskemu razvoju, občasno pa so zapostavljale tudi človekove pravice, vključno z interesi lokalnih skupnosti, ki so neposredno odvisne od naravnih virov (Lynch 1997).

V večini južnoameriških držav so na ekonomski ravni strukturne prilagoditve (vključno s privatizacijo in pospeševanjem tujih investicij) ter sporazumi o prosti trgovini pomenili vrnitev gospodarstev v odvisnost od surovin preko izkoriščanja naravnih virov pod vodstvom multinacionalnih podjetij, ki sodelujejo z zasebnimi podjetji in državo. Obnovljen ekonomski razvoj na osnovi surovin je v Južnih ekonomijah pomenil tudi agresivno prisvajanje indijanske zemlje in naravnih virov (Bell in Houghton 2004). Po navedbah Tokarja (2003) so bile vodilne mednarodne finančne institucije v zadnjih dveh desetletjih prisiljene priznati problematiko prekomerne rabe svetovnih virov. Na primer Svetovna banka, katere posojila so vodila številne države v začaran krog revščine in odvisnosti, je priznala, da industrializirane države, kjer živi okoli 20% svetovnega prebivalstva, porabijo več kot 80% vseh dobrin. Kljub temu nekateri okoljevarstveniki še vedno opredeljujejo razvoj kot odgovor na neenakost, ki ga ublažijo s poudarjanjem okoljske trajnosti. Za številne aktiviste iz Tretjega sveta je takšen pogled le prikaz 500-letne dediščine evropskega kolonializma.

Velik delež svetovnih indijanskih ljudstev živi danes na Jugu, ki poleg geografske lege označuje koncept, ki ločuje bogata ozemlja na Severu od prostora revščine in podjarmljenja, kjer si Sever zagotavlja naravne vire in ceneno delovno silo za razvoj. Še vedno je značilno naraščanje neenakosti med Severom in Jugom, pod krinko proste trgovine in predlaganega FTAA pa se nadaljuje erozija pravic revnih ljudi. Staroselska ljudstva že stoletja poseljujejo tradicionalna območja, kjer skupno izkoriščajo naravne vire, zato do stikov s prišleki niso živeli v revščini in pomanjkanju. Čeprav je indijanskim ljudstvom uspelo preprečiti izvajanje številnih razvojnih načrtov na njihovi zemlji, pritiski globalne ekonomije naraščajo. Pod vplivom razvojnih in prostotrgovinskih sporazumov je prišlo do razdora tradicionalnih načinov rabe zemlje in delitve virov, ki jo ogroža zahodno razumevanje zasebnega lastništva. Posledično se je indijansko prebivalstvo začelo vse bolj organizirano boriti proti posegom ekonomskih akterjev na njihovo zemljo, ki je skupaj z zaščito naravnih virov ključna za preživetje indijanskih ljudstev (Bobiwash 2001).

Po navedbah UNHCHR (2008) je vse bolj ogrožena svetovna biološka in kulturna raznolikost. Medtem ko sta okoljska degradacija in izguba biotske raznovrstnosti predmet številnih razprav, je pogosto zapostavljeno vzporedno zmanjševanje kulturne raznolikosti. Staroselska ljudstva predstavljajo tri četrtine svetovne kulturne raznolikosti (4000-5000 od okoli 6000 svetovnih kultur) in poseljujejo številna svetovna območja največje biotske raznovrstnosti. V skupini 17-ih držav, kjer se nahajata več kot dve tretjini svetovnih biotskih virov¹⁹, ležijo ozemlja večine staroselskih ljudstev. Z vidika globalne razporeditve staroselcev obstaja značilna povezava med območji velike biotske in kulturne raznovrstnosti, ki je posebjaj značilna tudi za območja tropskih deževnih gozdov vzdolž reke Amazonke.

Številni strokovnjaki poudarjajo dejstvi, da ohranjanje biotske raznovrstnosti ni mogoče brez kulturne raznolikosti, in da sta dolgoročna prehranska varnost in oskrba z zdravili odvisni od vzdrževanja tega kompleksnega odnosa²⁰. Povezava med kulturo in okoljem je splošno znana

¹⁹ Skupino "Biological 17" sestavljajo Avstralija, Brazilija, Kitajska, Kolumbija, DRK, Ekvador, Indonezija, Indija, Madagaskar, Malezija, Mehika Peru, Filipini, Južna Afrika, Papua Nova Gvineja, ZDA in Venezuela.

²⁰ Življenje številnih indijanskih skupin temelji na poznavanju in uporabi okoli 600 različnih vrst rastlin. Za prehrano nabirajo razne korenike, liste, sadeže in semena ter v gozdu pridobivajo vlakna in les za bivališča, kurjavo, obleko, ročne izdelke, orodje in orožje. Indijansko prebivalstvo pozna tudi zdravilne lastnosti številnih rastlinskih vrst. V Amazoniji uporabljajo indijanska ljudstva za zdravljenje več kot 1300 vrst rastlin, od katerih jih le 90 vrst tržno izkoriščajo farmacevtska podjetja (Trade Environment Database 1999, v Vukašinović 2007).

med indijanskimi ljudstvi, ki delijo duhovni, kulturni, družbeni in ekonomski odnos s tradicionalnimi poselitvenimi ozemlji. Tradicionalni zakoni, navade in prakse odražajo tako navezanost na zemljo, kot odgovornost za zaščito tradicionalnih poselitvenih območij za prihodnje generacije. Skozi stoletja je bil odnos med indijanskimi ljudstvi in njihovim okoljem načet zaradi prisilnega preseljevanja s tradicionalne zemlje, vendar so zemljiške pravice, raba tal in upravljanje virov ostali ključnega pomena za indijanska ljudstva. Razvojni projekti, rudarjenje, izkoriščanje gozdnih virov in kmetijski programi še vedno povzročajo razseljevanje indijanskih ljudstev in posegajo v njihovo življenjsko okolje. Okoljska škoda je velika in vključuje izgubo rastlinskih in živalskih vrst, uničevanje ekosistemov in onesnaževanje voda. Poleg tega so komercialne rastlinske vrste nadomestile številne lokalno prilagojene vrste, ki so jih indijanska ljudstva uporabljala v tradicionalnih kmetijskih sistemih (UNHCHR 2008).

Za razliko od jasne povezanosti kulture in okolja pri staroselskih ljudstvih, je odnos med okoljsko problematiko in človekovimi pravicami kompleksen. Na eni strani se tradicionalni pristop na področju človekovih pravic osredotoča na pravice posameznikov in skupin ter neposredno ne vključuje okoljskih zadev. Na primer izguba posameznih vrst ne vpliva nujno na človekove pravice posameznikov ali skupin, nedoslednosti med človekovimi pravicami in okoljsko zaščito pa se lahko pojavijo glede omejitev skupnih lastniških pravic zaradi okoljevarstvenih standardov. Na drugi strani so lahko človekove pravice neposredno prizadete zaradi okoljske degradacije. Okoljsko onesnaževanje lahko predstavlja resno grožnjo za človekove pravice, vključno s pravicami do življenja, primerne bivališča in najvišjega možnega fizičnega zdravja. Naraščajoča okoljska zaskrbljenost je vodila v razprave o pravicah ljudi do zdravega okolja, mednarodni pravni sistem pa se je razvijal v smeri soodvisnosti med človekovimi pravicami in okoljsko zaščito (Jonas 2003).

5.1 POVEZAVA MED PRAVICAMI INDIJANSKIH LJUDSTEV IN OKOLJEM V MEDNARODNEM PRAVU

Do pred nekaj desetletji so instrumenti za uveljavljanje mednarodnih človekovih pravic posvečali malo pozornosti okoljski problematiki. Trije ključni dokumenti - Mednarodna konvencija o civilnih in političnih pravicah, Mednarodna konvencija o ekonomskih, socialnih

in kulturnih pravicah ter Splošna deklaracija o človekovih pravicah – ne obravnavajo ali omenjajo posebej odnosa med varstvom okolja in človekovimi pravicami. Prvo pomembno mednarodno pravno sredstvo, ki je izpostavilo povezavo med človekovimi pravicami in zaščito okolja, je Stockholmska deklaracija. Deklaracija je bila sprejeta na Konferenci ZN o človekovem okolju leta 1972 in v 1. členu pravi, da ima človeštvo »temeljno pravico do svobode, enakosti in ustreznih življenjskih razmer v kakovostnem okolju, ki omogoča dostojanstveno življenje in blaginjo, ter da nosimo odgovornost za zaščito in izboljšanje okolja za sedanje in prihodnje generacije /.../« (Lynch 1997).

Poudarek iz Stockholmske deklaracije glede človekovih pravic v okviru okoljske zaščite je bil spremenjen leta 1982, ko je Generalna skupščina ZN sprejela Svetovno listino o naravi, v kateri je poudarek na človeštvu kot delu narave in intrinzični vrednosti naravnega okolja, neodvisno od njegove vrednosti za človeštvo. Sočasno listina priporoča sprejetje ustreznih ukrepov za zaščito in preprečevanje prekomerne rabe naravnega okolja ter pospeševanje mednarodnega sodelovanja. Med leti 1978 in 1983 je nato Svetovna komisija o okolju in razvoju (Burtlandska komisija) skušala razviti strategije za uravnoteženje razvoja in okoljske zaščite. Isto obdobje je označeval umik od družbenih zadev zaradi naraščajočih znanstvenih razprav o globalnem segrevanju, plenjenju ozona in desertifikaciji kmetijske zemlje (Jonas 2003). Leta 1987 je komisija objavila poročilo z naslovom Naša skupna prihodnost, ki dokazuje, da bi ohranitev okolja, zmanjšanje razlik v svetu in boj proti revščini s pomočjo trajnostnega razvoja lahko povečali (in ne ovirali) gospodarsko rast. Po opredelitvi Burtlandske komisije pomeni trajnostni razvoj zadovoljiti trenutne potrebe, ne da bi pri tem ogrožali zadovoljevanje potreb prihodnjih generacij (Our Common Future 1987).

Poročilo Naša skupna prihodnost vključuje razpravo o posledicah razvoja za indijanske in druge staroselske skupine. Po mnenju Burtlandske komisije (1987, v Jonas 2003) so indijanske skupine posebj ogrožene zaradi razvoja, saj v veliki meri nadaljujejo izolirano življenje v neizkoriščenih naravnih okoljih, ki jih pogosto označuje bogastvo naravnih virov. Posledično indijanske skupnosti ogrožajo razvojne prakse, ki uničujejo in temeljito spreminjajo naravna okolja, na katerih temelji njihovo življenje. Poročilo iz leta 1987 priznava tudi pomen indijanskega znanja in odnosa do zemlje za uresničevanje trajnostnega razvoja.

Opisan pristop Burtlandske komisije je bil v ospredju na Svetovni konferenci ZN o okolju in razvoju v Rio de Janeiru leta 1992, ki je sprejela koncept sonaravnega razvoja za prihodnjo

temeljno svetovno razvojno paradigmo upravljanja z okoljskimi viri ter za uresničevanje istega koncepta izpostavila pomembno vlogo staroselskih ljudstev (Jonas 2003). V času konference v Riu so se indijanska ljudstva in NGO zbrale v brazilskem mestu Kari-Oca, kjer so delila svojo zaskrbljenost glede uničevanja okolja ter sprejela Deklaracijo iz Kari-Oce in Listino svetovnih indijanskih ljudstev. Oba dokumenta izražata vrednote svetovnih indijanskih ljudstev in priznavata njihov poseben odnos do Zemlje. Poenoteno delovanje indijanskih ljudstev ob podpori NGO je vplivalo na odločitve, ki so bile sprejete na Okoljski konferenci ZN v Riu glede pravic indijanskih ljudstev (UNHCHR 2008).

Na konferenci ZN v Riu so bile sprejete sledeče deklaracije, ki obravnavajo povezavo med indijanskimi pravicami in okoljem:

- a) Deklaracija o okolju in razvoju, ki v 22. členu pravi, da imajo “indijanska ljudstva in njihove skupnosti ter druge lokalne skupnosti zaradi svojega znanja in tradicionalnih izkušenj ključno vlogo v okoljskem upravljanju in razvoju. Države so dolžne priznati in ustrezno spoštovati njihovo identiteto, kulturo in interese ter jim omogočiti učinkovito sodelovanje pri uresničevanju trajnostnega razvoja” (Rio Declaration, v Jonas 2003).
- b) Konvencija o biotski raznovrstnosti, ki priznava tesno odvisnost številnih indijanskih skupnosti od bioloških virov in zaželenost po delitvi koristi od rabe tradicionalnega znanja, inovacij in praks pri ohranjanju biotske raznovrstnosti. Države, ki so ratificirale konvencijo so obvezane k sprejetju nacionalne zakonodaje za zagotovitev sodelovanja staroselskih ljudstev pri zaščiti in trajnostni rabi njihovega okolja (UNHCHR 2008).
- c) Agenda 21 je bila sprejeta kot akcijski plan za zaščito okolja in uresničevanje trajnostno sonaravnega razvoja v 21. stoletju. V 26. poglavju Agende 21 je indijanskim ljudstvom priznано bogastvo tradicionalnega znanja o njihovi zemlji in naravnih virih. Agenda 21 pospešuje tudi učinkovito sodelovanje indijanskih skupin pri upravljanju zemlje in politikah za rabo tal in naravnih virov znotraj njihovih tradicionalnih poselitvenih območij (Jonas 2003).

Po Okoljski konferenci v Riu je značilen porast zanimanja za pravice staroselskih ljudstev in varstvo okolja. Nekatere države so sprejele pravne ukrepe za priznanje zemljiških pravic indijanskim ljudstvom in vzpostavile pravne postopke za sodelovanje indijanskih ljudstev pri zadevah povezanih z njihovo zemljo (UNHCHR 2008). Brazilija je po Okoljski konferenci ZN prenehala podpirati nekdanje državne projekte graditve cest in naselij v tropskih gozdovih Amazonije. Poleg tega je brazilska država začela okoljske vidike deklaracij iz Ria postopoma uvajati v razvojne načrte v Amazoniji in učinkovitejše sodelovati z mednarodnimi institucijami, ki zagotavljajo strokovno in finančno pomoč ter vzpostavljajo partnerstvo z brazilskimi družbenimi organizacijami in gibanji, ki posredujejo pri sprejemanju in izvrševanju regionalnih razvojnih načrtov²¹ (The Amazon region: Development and Sovereignty 2004, v Vukašinović 2007).

Deset let po konferenci v Riu je leta 2002 v Johannesburgu potekal svetovni vrh o trajnostnem razvoju (Rio+10), kjer je bila ponovno potrjena pomembna vloga staroselskih ljudstev v procesu sonaravnega razvoja. Poudarek v Johannesburgurškem načrtu je zaščita in upoštevanje staroselskega tradicionalnega znanja, ki lahko prispeva k procesom sonaravnega razvoja na področjih upravljanja zemlje in naravnih virov ter razvojnih pristopov. Kljub temu so pri rabi tradicionalnega znanja pogoste kršitve pravic indijanskega prebivalstva, saj njihovo znanje ni pod zaščito sistema intelektualne lastnine (Jonas 2003).

V povezavi z Johannesburgurško konferenco je v južnoafriškem mestu Kimberley potekal Mednarodni vrh staroselskih ljudstev o trajnostnem razvoju, na katerem so staroselska

²¹ Vodilne industrijske države so leta 1995 v sodelovanju z brazilsko vlado začele izvajati Pilotni program za zaščito brazilskih deževnih gozdov (PP-G7), v okviru katerega se je začelo leta 1996 izvajanje Integriranega programa za zaščito indijanskega prebivalstva in njihovih teritorijev v Legal Amazoniji (PPTAL). Cilj PPTAL je povečanje blaginje indijanskih skupin in varstvo naravnih virov z dokončno razmejitvijo 121-ih indijanskih rezervatov. PPTAL izvaja FUNAI v sodelovanju z Ministrstvom za okolje, vodne vire in Legal Amazonijo, Ministrstvom za pravosodje, nevladnimi in indijanskimi organizacijami. Pri razmejevanju rezervatov aktivno sodelujejo indijanske skupine, kar po mnenju strokovnjakov omogoča dolgoročni in učinkovit nadzor nad indijanskimi ozemlji. V okviru PP-G7 se izvajajo tudi različni demonstrativni projekti za indijansko prebivalstvo, ki na lokalni ravni pospešujejo inovativne razvojne pobude in zaščito naravnih virov na indijanskih teritorijih preko financiranja majhnih projektov za sonaravni razvoj (World Bank Group 2007, v Vukašinović 2007).

ljudstva razpravljala o vplivih in dosežkih pri uveljavljanju trajnostnega razvoja po Okoljski konferenci ZN v Riu. V sprejeti deklaraciji na konferenci v Kimberleyu so ponovno potrjene pravice staroselskih ljudstev do samoodločbe, razvoja in zaščite njihovega tradicionalnega znanja, hkrati pa je izraženo razočaranje nad uresničevanjem obvez za staroselska ljudstva iz pravnih dokumentov, ki so bili sprejeti na konferenci v Riu (Jonas 2003). Slednje velja tudi za brazilsko Amazonijo, kjer se nadaljujejo državni razvojni projekti in dejavnosti mednarodnih podjetij, ki preko asfaltiranja cest, gradnje jezov, rudarjenja in sečnje lesa povzročajo uničevanje amazonskega deževnega gozda in življenjskega prostora številnih indijanskih ljudstev, vključno z ozemljem Yanomamov.

5.2 POMEN YANOMAMOV ZA VARSTVO AMAZONSKEGA OKOLJA

V zadnjem stoletju je prihod neo-brazilskega prebivalstva v Amazonsko kotlino povzročil pomembno zmanjšanje obsega indijanske zemlje, s čimer se je za indijansko prebivalstvo pomembno zmanjšala sposobnost preživetja. Obsežna indijanska ozemlja so bila spremenjena v kmetijska zemljišča in so prešla v last velikih podjetij in veleposestnikov, majhnih kmetov, špekulantov z zemljo in brazilske vlade. Odvzem zemlje so spremljale tudi druge negativne posledice priseljevanja brazilskega prebivalstva in širitve razvoja - epidemije, alkoholizem, akulturacija in poboji, ki so opustošile število prebivalstva in kulture indijanskih skupnosti²² (Massachusetts Institute of Tehnology 2006, v Vukašinović 2007). Poleg tega so rodovitno zemljo in bogate naravne vire na indijanskih ozemljih za potrebe razvoja začeli izkoriščati različni ekonomski akterji in brazilska država, ki so močno posegli v amazonsko okolje.

V Amazoniji se je ohranila tretjina strnjenih tropskih gozdov na svetu, ki skupaj s tropsko savano in poplavnimi območji sestavljajo raznoliko amazonsko okolje, kjer se je ohranila velika biotska in kulturna raznovrstnost. Po navedbah brazilskega Socio-okoljskega inštituta (Instituto Socioambiental 2008) je amazonski deževni gozd najbolj biotsko raznolik ekosistem na svetu, ki predstavlja življenjski prostor za več kot 2 milijona različnih rastlinskih in

²² V 20. stoletju je v Braziliji izumrlo okoli 90 indijanskih skupin, nekatere skupnosti pa so se zaradi izgube kulturne identitete integrirale v večinsko družbo. Z zmanjševanjem števila indijanskega prebivalstva se pogosto izgublja tradicionalno znanje, ki izvira izpred stoletij ali celo tisočletij in omogoča ohranjanje starodavnih tradicij (Santili 2004, v Vukašinović 2007).

živalskih vrst. Amazonski gozd opravlja tudi pomembne ekološke funkcije, vključno z vzdrževanjem ravnovesja v ogljikovem in kisikovem krogu, stabilnosti regionalnega in globalnega podnebja ter kroženja vode. Zadnja desetletja so širitev razvoja, raba naravnih virov, deforestacija in divji požari povzročili veliko degradacijo amazonskega okolja. Uničevanje amazonskega gozda ni povzročilo le izumrtje številnih rastlinskih in živalskih vrst ter motnje pri opravljanju ekoloških funkcij gozdov, ampak ogroža tudi življenje različnih indijanskih in tradicionalnih ljudstev²³.

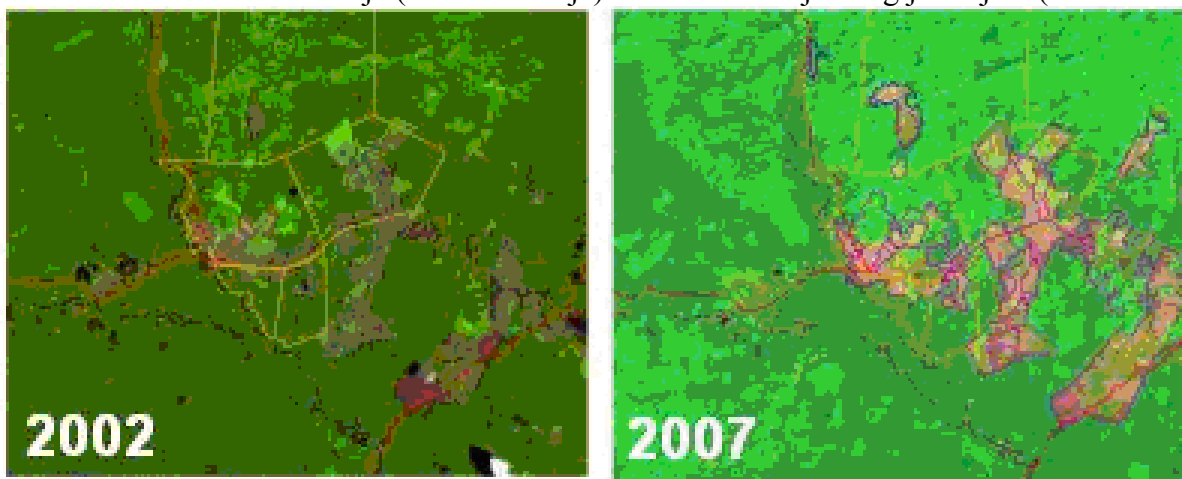
Rabennova (1998, 140) meni, da je zaradi sistematičnega plenjenja in uničevanja svetovnih tropskih gozdov upravičena zaskrbljenost za preživetje tamkajšnjih indijanskih skupin. Od začetka industrijske revolucije do danes je upadla pokritost svetovnega površja z gozdovi z 40 na 26 odstotkov. Pospešeno uničevanje gozdov je značilno po letu 1950, ko je bilo v tropskem pasu letno uničeno 15 milijonov hektarjev gozdov. Po Butlerju (2008) je bilo v Braziliji zaradi uresničevanja razvojnih projektov in sočasno potekajoče notranje kolonizacije po letu 1970 z deforestacijo uničenih čez 600.000 km² oziroma preko 15% amazonskega gozda, še večji delež gozda pa je degradiran zaradi fragmentacije. Vzrok za 60% deforestacije je bila živinoreja, okoli 30% čiščenja gozda je posledica majhnega samooskrbnega kmetijstva, preostali delež pa je posledica naseljevanja, komercialne sečnje, razvoja infrastrukture in gozdnih požarov. Uničevanje amazonskega gozda narašča tudi po Okoljski konferenci ZN v Riu, kjer so bile deklaracije o biotski raznovrstnosti, gozdnih in klimatskih spremembah. V brazilski Amazoniji je bilo od junija 2000 do junija leta 2008 z deforestacijo uničenih več kot 150.000 km² gozdnih površin. Stopnja deforestacije je po upadu po letu 2004 ponovno narasla konec leta 2007 in v letu 2008, zato so po mnenju strokovnjakov pričakovane nadaljnje izgube amazonskega deževnega gozda.

Deforestacija je najbolj nazoren primer degradacije amazonskega okolja in izgube biotske raznovrstnosti, ki ogroža tudi tradicionalno preživljanje Yanomamov s hortikolturo in lovsko-nabiralniškimi dejavnostmi. Vzrok za deforestacijo na ozemlju Yanomamov so zasebni, tržni

²³ Po ocenah Socio-okoljskega inštituta (Instituto Socioambiental 2009) živi v Amazoniji skoraj dve tretjini oz. okoli 180.000 brazilskih Indijancev, ki so razporejeni v 170 različnih indijanskih ljudstev, in okoli 46 izoliranih indijanskih skupin, brez stikov s »civilizacijo«. Izolirane skupnosti najverjetneje sestavljajo potomci indijanskih ljudstev, ki so se pred nasiljem Brazilcev zatekli globoko v amazonski gozd. Poleg indijanskega prebivalstva živi v regiji več tisoč tradicionalnih lokalnih skupnosti, ki vključujejo točilce kavčuka, nabiralniško populacijo, skupnosti na poplavnih ravninah in potomce nekdanjih pobeglih sužnjev - skupnosti *quilombola*.

in državni razvojni interesi, ki so z gradnjo cest v 1970-ih letih odprli pot za vdore ilegalnih rudarjev in drugih prišlekov. Poleg tega so v obdobju vojaške oblasti državni projekti za načrtno naseljevanje pospešili priseljevanje revnih ljudi na ozemlje Yanomamov v regijah Ajarani in Apiaú, kjer so s čiščenjem gozda za pridobitev obdelovalne zemlje povzročili deforestacijo večjih gozdnih območij in plenjenje naravnih virov (Albert 1999). Na območje Arajani vse od gradnje ceste *Perimetral Norte* vdirajo živinorejci, ki tudi po razmejitvi rezervata Yanomamov zahtevajo zemljiške pravice nad indijanskim ozemljem. Kljub razsodbi sodišča, da območje Arajani pripada yanomamski skupnosti Yawaripë, živinorejci z vdori povzročajo nadaljnjo deforestacijo (glej Karto 5.1), okoljsko degradacijo in spore za naravne vire (Rainforest Foundation 2007).

Karta 5.1: Širitev deforestacije (rdeča območja) zaradi živinoreje v regiji Arajani (2002-2007)

Vir: CCPY in Hutukara, v Rainforest Foundation (2007).

Novi val priseljevanja ne-indijanskega prebivalstva je ozemlje Yanomamov zajel v začetku leta 1998, po uničenju meja rezervata zaradi velikih gozdnih požarov v Roraimi (Albert 1999). Po mnenju nekaterih strokovnjakov so bili gozdni požari posledica povečane sušnosti zaradi pojava *El Niño*, Marcio Santili (v Rainforest Foundation 2007), bivši predsednik FUNAI, pa kot glavni vzrok za požare izpostavlja proces divje kolonizacije. Po mnenju Santilija spodbujajo neodgovorni brazilski politiki v Roraimo priseljevanje množic obubožanih ljudi iz države Maranhão, kjer se hitro širijo veleposesti za pridelavo soje. Čeprav večina uničevanja amazonskega gozda poteka na ozemlju Yanomamov v Roraimi, se deforestacija in vdori brazilskih *garimpeiros* v zadnjih letih širijo na venezuelsko ozemlje Yanomamov, kar lahko vodi v internacionalizacijo konflikta.

Glavno odgovornost za zaščito pravic in ozemlja Yanomamov ima, po ustavi iz leta 1988, brazilska država. S sprejetjem ustave leta 1988 so indijanske skupine dobile neodtujljivo pravico do zemlje in izključno pravico do rabe bogastev prsti, rek in jezer znotraj njihovih rezervatov, ki so po 231. členu ustave opredeljeni kot »ozemlja tradicionalne poselitve indijanskega prebivalstva, ki jih le-ti izkoriščajo za proizvodnjo; ključna za ohranjanje naravnih virov in preživetje Indijancev; potrebna za fizično in kulturno reprodukcijo Indijancev glede na njihovo rabo, običaje in tradicije« (Azevedo in Ricardo 2002, 186, v Vukašinović 2007). V preteklosti se je pogosto izkazalo, da indijanski rezervati ne izpolnjujejo svoje funkcije, in da ukrepi brazilske vlade za zaščito indijanske zemlje niso bili zadostni, kar dokazujejo številni vdori, nadaljevanje nasilja in uničevanja okolja na območjih indijanskih rezervatov.

V zadnjih treh desetletjih težkih pogajanj z brazilsko vlado in ponekod v nasilnih sporih s predstavniki različnih regionalnih ekonomskih interesov so indijanska ljudstva v Amazoniji pridobila ustavno pravico do velike površine zemlje. Do danes je bilo v Amazoniji razmejenih več kot 400 indijanskih rezervatov, ki skupaj zavzemajo 26,4% površine regije. Indijanska ozemlja so bila zaradi velikega obsega pogosto deležna kritik s strani ekonomskih akterjev. Na drugi strani zagovorniki indijanskih pravic izpostavljajo, da indijanska ljudstva že stoletja živijo na svojih ozemljih, ki jim omogočajo tradicionalno preživljanje, s katerim ohranjajo okoljsko ravnovesje (Minority Rights Group International 2008).

Indijanskim rezervatom daje že sama velika površina pomembno izhodišče v okoljskih politikah in pri uveljavljanju sonaravnega razvoja. Novejše študije so pokazale pomembno vlogo indijanskih rezervatov za zadrževanje napredovanja deforestacije. Raziskovalni center Woods Hole in Inštitut za okoljske raziskave v Amazoniji (IPAM) sta na osnovi kvantitativnih analiz satelitskih posnetkov (1997-2000) analizirala učinkovitost varstvenih območij proti čiščenju gozda. Rezultati njune študije so pokazali, da je bila stopnja deforestacije 1,7 do 20-krat večja na zunanjih območjih v primerjavi z območji znotraj indijanskih rezervatov. Indijanska ozemlja so prispevala k upočasnitvi čiščenja gozda predvsem na obrobni območjih Amazonije, kjer je deforestacija največja (Woods Hole Research Centre 2006, v Vukašinović 2007). V okoljskem pogledu se nahaja znotraj indijanskih rezervatov 23,79 % površine ohranjenih strnjenih in prehodnih gozdov v regiji oziroma skoraj dvakrat večja površina tropskih gozdov kot je ohranjena znotraj zveznih in državnih varstvenih območij (13,46%) (Albert 2001, v Vukašinović 2007).

Visoka stopnja povezanosti med indijanskimi ozemlji in ohranjanjem biotske raznovrstnosti je bila potrjena tudi leta 1999 na Posvetovalnem seminarju o prioritetnih območjih zaščite in sonaravne rabe biotske raznovrstnosti v Amazoniji. Rezultati seminarja so pokazali, da se nahaja 76% izjemno in zelo pomembnih območij za zaščito biotske raznovrstnosti znotraj indijanskih rezervatov. Vzorčen primer okoljske zaščite in velike koncentracije biodiverzitete predstavlja ozemlje Yanomamov, ki obsega 9964.974 ha površine. Na območju indijanskega ozemlja v Roraimi (5721.323 ha) je ohranjenih 5587.737 ha višinskih deževnih gozdov, 15.606 ha nižinskih deževnih gozdov, 114.808 ha prehodnih gozdov in 3172 ha večjih savanskih območij znotraj gozdov (*campinarana*) (Azevedo in Ricardo 2002, v Vukašinović 2007).

Po navedbah ekologinje Daily (v Rabben 1998: 129) “so naravni viri in okoljske storitve, ki jih človeštvo čedalje bolj izkorišča izven meja obnovljivosti, vredni trilijone US\$. Glavni cilj ekonomskega izračuna Daileyeve je bilo vplivanje na odločevalce in politike, da se zavedo neprecenljivega pomena okolja za vse družbe”. Od konca 1980-ih let so v središču zanimanja strokovnjakov in pogosto na politični agendi podnebne spremembe, h katerim pomembno prispeva tudi deforestacija z emisijami toplogrednih plinov. Indijanska ljudstva se med prvimi soočajo z neposrednimi posledicami podnebnih sprememb, zaradi njihove tesne povezanosti in odvisnosti od okolja. Podnebne spremembe pospešujejo težave, ki pestijo indijanske ljudstva, vključno z boleznimi, politično in ekonomsko marginalizacijo, izgubo zemlje in naravnih virov. Kot rečeno mednarodni pravni dokumenti in študije že priznavajo vlogo indijanskih ljudstev pri ohranjanju amazonskega okolja, njihovo tradicionalno znanje in trajnostne tehnike rabe naravnih virov pa lahko v prihodnosti prispevajo tudi k rešitvam za soočanje s podnebnimi spremembami (UNPFII 2007).

6 POLEMIKA O ANTROPOLOŠKEM RAZISKOVANJU MED YANOMAMI

V preteklosti so bili Yanomami v medijih in strokovni javnosti pogosto obravnavani zaradi zlorab in kršitev človekovih pravic. Preko raziskovanja in del antropologa Napoleona Chagnona so postali Yanomami na Zahodu simbol za način življenja izven »civilizacije«. Chagnon je napisal etnografijo *Yanomamö: The Fierce people* (1968) v kritičnem času razvoja antropologije. V tem obdobju je prišlo v ameriški antropologiji do preusmeritve poudarka z zbiranja podatkov na terenske raziskave. Do sredine 20. stoletja je bila ameriška antropologija osredotočena na staroselsko prebivalstvo Severne Amerike, v sledečih dveh desetletjih pa se je obrnila k preostalim svetovnim območjem. Dela Chagnona in drugih ameriških antropologov so poudarjala širitev predmeta antropologije, ne le kompleksnosti človekovega življenja, ampak tudi drugačnih načinov življenja v različnih svetovnih prostorih (Borofsky 2005, 4).

Yanomami so od leta 2000 predmet sporov med antropologi in kritiki antropološkega raziskovanja. V središču polemike glede terenskega dela med Yanomami se pojavljajo tri imena: James Neel, Napoleon Chagnon in Patrick Tierney. Svobodni raziskovalni novinar Tierney je sprva raziskoval razdiralen vpliv izkoriščanja zlata v Amazoniji, nato pa se je njegova pozornost preusmerila na strokovnjake in novinarje, ki so delovali med Yanomami. Tierney je leta 2000 v knjigi *Darkness in El Dorado* obtožil strokovnjake neetičnega ravnanja pri terenskem delu med Yanomami, ki je občasno mejilo na kriminalno ravnanje.

6.1 SPORNOSTI GLEDE RAZISKOVANJA MED YANOMAMI

Po mnenju Weissa in Chanca (2001) delo *Darkness in El Dorado* opisuje opustošenje in smrti tisočih Yanomamov, dve karieri strokovnjakov in pretveze znanstvene stvarnosti. Najbolj kritična je bila obtožba Chagnona in Neela, da sta z namerno uporabo neustreznega cepiva v veliki meri odgovorna za izbruh epidemije ošpic med Yanomami. Kljub resnosti, je ta obtožba med manj pomembnimi v smislu škode in krivic, ki so jih antropologi storili Yanomamom.

6.1.1 Tierneyeve obtožbe proti Jamesu Neelu

Neel je postavil genetsko osnovo za več sodobnih bolezni, kot so slabokrvnost, hipertoniya in sladkorna bolezen, zato so ga številni poimenovali za očeta sodobne genetike. Po Neelu je občutljivost indijanskega prebivalstva za našete bolezni posledica evolucijskih prilagajanj okolju, v katerem je omejena dostopnost do soli in kalorij. Neel se je v raziskavah zanimal za amazonske Indijance zaradi proučevanja vpliva genetike na temelje naravne selekcije – ali imajo določene genetske strukture evolucijsko-adaptacijske prednosti (Borofsky 2005).

Leta 1968 je sočasno z Neelovim prihodom na ozemlju Yanomamov izbruhnila epidemija ošpic. Po besedah Neela gre za naključno sovpadanje obeh dogodkov, saj je nameraval misijonarjem v regiji razdeliti cepivo proti ošpicam, ki ga je po izbruhu epidemije uporabil za cepljenje Yanomamov. Tierney je izpostavil vprašanje resničnosti njegovega opisa in Neela obtožil, da je z delovanjem med Yanomami poslabšal smrtonosno epidemijo ošpic. Poleg tega so drugi strokovnjaki Neela obtožili, da Yanomamom ni ustrezno predstavil medicinske raziskave ali za raziskovanje pridobil njihove privolitve (Hill 2001).

V okviru Neelove raziskave in za ugotavljanje socialne organizacije Yanomamov je Chagnon na neetični način zbiral genealoške podatke. V svojih etnografijah Chagnon javno razpravlja o strogi prepovedi uporabe imen umrlih pri Yanomamih in težavah, ki jih je imel pri izogibanju tabuju. Za pridobitev potrebnih genealogij o umrlih sorodnikih je Yanomame nagovarjal k izmišljevanju imen, podatke je pridobival od otrok, preko izigravanja ene vasi proti drugi ter izkoriščanja lokalnih sporov in sovraštva pri izboru informantov. Pri opisovanju Chagnon ne omenja stališča Yanomamov glede odvzetih krvnih vzorcev. Z objavo Tierneyeve knjige so se Yanomami zavedli, da so njihovi krvni vzorci še vedno shranjeni v ameriških laboratorijih. Po verskem prepričanju Yanomami umrle sežgejo in po smrti ne obdržijo njihovih ostankov, zato so nekateri shranjevanje krvi umrlih pojmovali za svetoskrunstvo (Borofsky 2005, 25).

6.1.2 Tierneyeve obtožbe proti Napoleonu Chagnonu

Chagnon je raziskovanje med Yanomami začel v obdobju, ko indijanska skupina še ni bila podvržena stikom z zunanjim svetom. Od začetka terenskega dela leta 1964 se je med Yanomame vrnil več kot 25-krat, obiskal 60 vasi in z njimi živel 63 mesecev (Chagnon 1997). Za razliko od večine antropologov, je Chagnon zelo neposreden pri opisovanju podrobnosti

terenskega dela in opisuje težave, s katerimi se soočajo številni antropologi. Tako na primer piše o manipulativnih tehnikah zbiranja podatkov in javno prizna, da so mu Yanomami večkrat grozili s smrtjo. Čeprav je Chagnon pri raziskovanju uporabljal peripatetične metode, je zelo podrobno analiziral Yanomame (Borofsky 2005, 9).

Po mnenju Borofskyega (2005) je Chagnonovo raziskovanje sporno z več vidikov. Chagnon pri pisanju sledi osnovni adaptacijski tematiki o kulturnih prilagoditvah Yanomamov na fizično, družbeno in politično okolje. Njegov adaptacijsko-evolucijski pristop je v nasprotju s prevladujočim trendom v kulturni antropologiji, ki se osredotoča na vprašanje, kako kulturni kontekst oblikuje človekovo vedenje. Chagnona bolj zanimajo biološki vplivi na človekovo ravnanje in kulturo. Medtem ko večina antropologov pristransko opisuje plemenska ljudstva kot nesrečna, brez upanja in nemočna, je Chagnon upodobil Yanomame kot nasilno ljudstvo. Pri tem Chagnon (1997, 7) opisuje, da ga je pri raziskovanju najbolj presenetil pomen nasilja v kulturi Yanomamov: »imel sem priložnost videti številne incidente, ki so bili na eni strani izraz maščevalnosti posameznikov in na drugi kolektivne bojevitosti. Obsegali so vse od pretepanja žena, dvobojev in organiziranih zased, ki so bile namenjene poboju moških iz sovražne vasi. Yanomami živijo v kroničnem stanju vojskovanja, kar se odraža v njihovi mitologiji, obredih, poselitvenem vzorcu, političnem obnašanju in zakonskih praksah«.

V Chagnonovih delih je najbolj sporna povezava položaja Yanomamov s kroničnim vojskovanjem. Leta 1988 je v članku za revijo *Science* zapisal, da imajo moški ubijalci med Yanomami več žensk in boljše možnosti biološke reprodukcije. Chagnon naj bi v članku priredil podatke za 12 preučevanih vasi, ki so se glede motivov, datumov, dejanskega števila žrtev in imen ubijalcev pomembno razlikovali od navedb Helene Valero²⁴. Oznaki Yanomamov za nasilno ljudstvo so nasprotovali strokovnjaki kot so Albert, Good in Lizot, ki so opravili raziskave v njihovih skupnostih. Francoski antropolog Jacques Lizot je celotno delo *Tales of the Yanomami* namenil pregledu in popravku pretiranega poudarjanja nasilja Yanomamov. Po navedbah Lizota se Yanomami vojskujejo le občasno, nasilje pa nikoli dolgotrajno ne prevladuje v njihovem družbenem življenju. V primerjavi z družbami v severnoameriški ravnini ali Chacu v Južni Ameriki, kultura Yanomamov ni organizirana okoli vojskovanja kot le-to predstavi Chagnon (Borofsky 2005, 10).

²⁴ Heleno Valero so leta 1932 ugrabili Yanomami in je med njimi živela 50 let. Valerova je obiskala vse vasi Yanomamov, za katere je Chagnon trdil, da je z njimi kot prvi zunanji človek vzpostavil stike.

V Braziliji so politiki in vojska v obdobju razprav o ustanovitvi velikega yanomamskega rezervata izkoristili Chagnonovo oznako Yanomamov za nasilne pri zmanjšanju njihovega ozemlja. Za zmanjšanje nasilja in konfliktov je bilo ozemlje prvotne poselitve Yanomamov v času predsedstva Sarneya razdeljeno na več manjših in ločenih rezervatov, kar je bila pretveza za širitev kopanja zlata v regiji. Brazilska antropologinja Carniero da Cunha je obtožila Chagnona, da je s teorijami nasilja škodoval Yanomamom (Borofsky 2005, 11).

Po navedbah Fergusona²⁵ (v Borofsky 2005, 11) je bil Chagnon tudi sam udeležen v vojskovanju Yanomamov, predvsem v bojih za menjavo dobrin. V treh mesecih po njegovem prvem prihodu so med Yanomami izbruhnili trije večji spopadi. Vsi spopadi so potekali med skupnostmi, ki so že daljši čas živele v miru in so si skušale prilastiti Chagnonovo orodje. Najbolj uničujoče vojskovanje je potekalo med vasjo povezano z združenjem SUYAO in vasm, ki so bile vključene v projekt FUNDAFACI. Nadalje je vojskovanje izbruhnilo na začetku poletja leta 1990, sočasno s Chagnonovo vrnitvijo na ozemlje Yanomamov.

Okoli projekta FUNDAFACI je izbruhnila afera, saj je Chagnon kršil venezuelsko zakonodajo. V projektu je skupaj s podjetnikom Charlesom Brewer-Cariasom, znanim po izkoriščanju rud na odmaknjenih območjih v Venezueli, in Cecilio Matos, ljubico takratnega predsednika Pereza, načrtoval ustanovitev zasebnega rezervata Yanomamov. Sočasno so izvajali medijsko kampanjo proti salezijanskim misijonarjem²⁶, ki so nasprotovali njihovemu

²⁵ Ferguson je v knjigi *Yanomami Warfare: A political History* razvil splošno teorijo o vojskovanju, ki je bila osredotočena na študijo primera Yanomamov. V zgodovinskem okviru Ferguson spremembe vojskovanja pri Yanomamih razlaga kot posledico stikov z Zahodom, ki so že stoletja pomembni za Yanomame. Yanomami so nasilje uporabljali za povečanje dostopa do zahodnih dobrin. Ferguson je spore med Yanomami v 1960-ih letih povezal tudi s prihodom Chagnona. Slednji se je odzval na Fergusonovo knjigo v luči dogodkov v sodobni antropologiji, ki po mnenju Chagnona podpira politično ustrezne pripovedke in s tem otežuje antropologom terensko delo širom sveta, tudi na ozemlju Yanomamov (Borofsky 2005, 38).

²⁶ Chagnon je krivil salezijanske misijonarje za svojo izključitev iz orinoške regije. Salezijance je obsojal, da so skušali privabiti odmaknjene indijanske skupine v misijone, kjer je bila stopnja smrtnosti zaradi bolezni 4-krat večja kot v odmaknjenih vaseh. Do leta 1991 naj bi Salezijanci v celoti opustili prakse oboroževanja Yanomamov in poskuse pokristjanjevanja, vendar je po navedbah Chagnona v začetku 1990-ih let med Yanomami narasla stopnja umorov s strelnim orožjem, pri čimer so Indijanci iz misijonov napadali oddaljene vasi, kjer so pobijali moške in ugrabljali ženske. Po mnenju Chagnona so salezijanski misijonarji resno škodovali Yanomamom in skušali ohraniti monopolno politično oblast v venezuelski Amazoniji, kjer so že od začetka 20. stoletja odgovorni za izobraževanje indijanskega prebivalstva (Borofsky 2005, 36).

načrtu. Leta 1990 so venezuelski akademiki, vlada in Yanomami nasprotovali Chagnonovim raziskavam. Obiski Yanomamov so bili ilegalni, saj ne obstajajo dokazi, da bi Chagnon zanje dobil predhodno odobritev od indijanske agencije DAI (Borofsky 2005, 32).

Kritike Chagnona se nanašajo tudi na uspeh njegovih dokumentarnih filmov (*The Feast* je prejel številne nagrade) in upravičenost do več kot 1 milijon US\$ zaslužka od prodaje etnografij. Terensko delo med Yanomami je predstavljalo osnovo za njegovo profesionalno kariero in sloves. Dokumentarni filmi bolj kot predstavitvi resnične podobe življenja Yanomamov sledijo Chagnonovim opisom v knjigi. V četrti izdaji svoje knjige se je Chagnon označil za predanega zagovornika kulturnega preživetja Yanomamov in pravic staroselcev po svetu. Številne aktiviste v Amazoniji je razburila Chagnonova kritika Davija Kopenawe. Po mnenju Chagnona Kopenawa ne more predstavljati tudi interese venezuelskih Yanomamov in lahko pod močnimi pritiski postane predstavnik ne-indijanskih »svetovalcev«. V ospredju je bilo vprašanje o primernosti javnih kritik antropologov glede delovanja indijanskih aktivistov, ki skušajo zaščititi svoje ljudstvo (Borofsky 2005, 13, 27).

Del dileme je nazadnje postala medijska propaganda okoli Tierneyeve knjige. ABCnews je poročal o še enem znanstvenem škandalu, časopis Time o obtožbah antropologov za sodelovanje v genocidu, kriminalnih in znanstvenih zlorabah Yanomamov ipd. Na drugi strani so zagovorniki Chagnona in Neela (npr. ameriška Nacionalna akademija znanosti) obsodili Tierneya zlorabe znanstvenih virov in napačne razlage podatkov. Različno je bilo tudi poročanje o odgovorih antropologov na medijske objave. Množični odziv strokovne in širše javnosti je nenazadnje prisilil v ukrepanje ameriško antropologijo.

6.2 DILEMA O YANOMAMIH ZNOTRAJ AMERIŠKE ANTROPOLOGIJE

Na problematiko antropološkega dela med Yanomami so poudarjali že leta pred izdajo *Darkness in El Dorado*, vendar ji večina antropologov ni posvečala pozornosti. Leta 1988 je na škodljivo ravnanje opozorila Maria M. Carneiro da Cunha, bivša predsednica Združenja brazilskih antropologov, v pismu Komisiji za etiko AAA, ki se je nanašalo na Chagnona. Carneiro da Cunjova je v pismu izpostavila resne posledice Chagnonovih objav o nasilju med Yanomami za preživetje brazilskih Yanomamov. Pri tem je poudarila, da se morajo severnoameriški antropologi zavedati političnih posledic akademskih podob o ljudstvih, ki jih

preučujejo. V primeru brazilskih Yanomamov ameriški strokovnjaki s pristranskimi opisi opravičujejo surov proces izkoriščanja njihove zemlje. Komisija za etiko AAA se ni nikoli odzvala na zaskrbljenost Cunhove, na katero sta v neuradnem antropološkem poročilu ostro odgovorila Chagnon in njegov podpornik Machalek (Borofsky 2005, 35-36).

Poleg izmenjave mnenj med Carneiro da Cunjovo in Chagnonom je bila polemika o Yanomamih obravnavana leta 1994 na letnem srečanju AAA ter na več kot 500 sestankih in delavnicah. Leta 1995 je bila tematika raziskovanja med Yanomami vključena v okoli 50 antropoloških knjig. Posledično je težko razložiti razloge, zakaj večina antropologov ni bila seznanjena s kritikami Chagnonovega terenskega dela, ki je trajalo več kot 30 let. Do danes so bile Chagnonove etnografije o Yanomamih prodane v več kot treh milijonih izvodov. Zanimanje za dela o Yanomamih so pospešili dokumentarni filmi in Chagnonov slog pisanja, ki vključuje anekdote, nevarne in herojske zgodbe, kulturni šok, tragedijo in humor, spolnost in nasilje. Pri njegovem pisanju obstaja le ena težava, in sicer je njegovo opisovanje ponekod v nasprotju s sprejetimi etičnimi praksami v antropologiji (Borofsky 2005, 39).

Haviland (2002, 26, v Borofsky 2005, 39) v delu *Cultural Anthropology* predstavi obvezo antropologov do preučevanih ljudstev sledeče: »ker terensko delo zahteva odnos zaupanja med raziskovalci in informanti, so antropologova prva odgovornost informanti in njihovi ljudje. Storjeno mora biti vse za zaščito njihove fizične, družbene in psihološke blaginje, spoštovati je potrebno njihovo dostojanstvo in zasebnost«. Borofsky (2005, 39) dodaja, da morajo antropologi vedno predstaviti možne vplive raziskav tistim, ki so predmet preučevanja. Strokovnjaki morajo pri terenskem delu slediti trem glavnim etičnim načelom: pridobitvi informirane privolitve preučevanega ljudstva, njihovi zaščiti pred nevarnostmi ter spoštovanju njihove zasebnosti in dostojanstva. Našteta načela so vključena v Etična pravila AAA (sprejeta leta 1971, dopolnjena 1986) in Etični kodeks AAA, ki je bil sprejet leta 1998.

Vdiranje v človekovo zasebnost in kršenje tabujev je bilo značilno za zgodnje terensko delo ameriških antropologov. Po današnjih ameriških in britanskih standardih iz uvodnih tekstov temeljnih antropoloških del in Etičnega kodeksa AAA ima Chagnonov način terenskega dela podobne značilnosti: izzivalen zgodnji odnos z informanti, zbiranje genealoških podatkov z ukanami in proti volji Yanomamov (Borofsky 2005, 40). James Clifford (v Borofsky 2005, 41) izpostavi, »da obstajajo poleg angloameriškega modela tudi alternativni načini terenskega dela, ki temeljijo na tesnih odnosih, vzajemnem spoštovanju in posledično na produktivnem

ravnotežju moči«. V tem kontekstu je koristno primerjati ravnanje Chagnona z raziskovanjem britanskega antropologa Evans-Pritcharda med nilotskim ljudstvom Nuer.

Evans-Pritchard je preučeval ljudstvo Nuer na prošnjo anglo-egiptovskega Sudana v nekaj kratkih obiskih leta 1930. Južnosudanski Nueri so šteli okoli 200.000 ljudi, raztresenih na območju 30.000 kvadratnih milj. V času Evans-Pritchardovih obiskov si še niso dobro opomogli od brutalnega programa »pacifikacije«, tako da niso bili več naklonjeni belim obiskovalcem (Kuper 2000, 101-104). Med začetki terenskega dela med Nueri se je soočal s podobnimi težavami kot Chagnon: ljudstvo je zavračalo stike in sodelovanje pri raziskovanju ter ni odobraval njegove prisotnosti. Evans-Pritchard (1993, 21, 28) pri zbiranju podatkov opisuje:

Nueri so na začetku le redko prikrivali gnus zaradi moje navzočnosti, niso hoteli odzdravljati in so se celo obračali stran, ko sem jih nagovoril. Ščasoma so me bili ljudje pripravljeni obiskati v šotoru, kaditi moj tobak in se celo šaliti in klepetati, niso pa me hoteli sprejeti v svojih zaklonih in razpravljati o resnih rečeh, tudi o običajih niso želeli govoriti. Ko je raziskava napredovala ter sem se bolj spoprijateljil z Nueri in se naučil njihovega jezika, so me obiskovali od jutra do pozne noči. Ker je bil moj šotor vedno sredi domačij ali zaklonov in moja poizvedovanja nujno javna, se mi ni nikoli posrečilo usposobiti informatorjev, ki bi znali narekovati, dati podroben opis ali komentar.

Ne glede na opisane težave pri raziskovanju med Nueri se ni zatekel k izzivalnemu načinu obravnavanja informantov. Evans-Pritchard (1993, 28) navaja, da »ni mogel uporabiti lažje in krajše metode s pomočjo rednih informatorjev, zato se je osredotočil na izbrana lokalna območja ter usmeril na neposredno opazovanje in udeležbo v vsakdanjem življenju ljudstva. Med Nueri je bil prisiljen biti član in so ga zato imeli za enakega«. Za razliko od Evans-Pritcharda je Chagnon obiskal številne vasi, pri tem pa se je soočal s težavami pri potovanju in delu z informanti v različnih okoljih. V prvi vrsti se je Chagnon osredotočil na zbiranje podatkov za Neelovo in svoje raziskave, čeprav je potreboval mesece za vzpostavitev odnosov s posamezniki v novi skupini in prepoznavanje dobrih informantov. Chagnon v svojih delih priznava neustrezen način terenskega dela in konflikte z informanti. Pri tem opisuje, da se je razdiralen odnos z informanti med prvim obiskom vasi postopoma preko kasnejših obiskov razvil v veliko toplejši in bolj tesen odnos (Borofsky 2005).

Čeprav so nekateri Chagnona opisovali kot junaka, je bil bolj pustolovec, ki je premagal fizične in družbene ovire preučevanega okolja in se domov vrnil z »dobrinami«. Ukrotil je eksotične in nevarne ljudi v imenu zahodne znanosti. Bolj kot nevarnosti pri terenskem delu je Chagnon izpostavil prijetne izkušnje življenja med Yanomami in veliko novih informacij, ki prispevajo k večjemu razumevanju prebivalstvene dinamike, političnega procesa in vloge vojskovanja v zgodovini naše vrste. Sčasoma je lahko Yanomame premagal v njihovi igri - postal jim je podoben in v odnosu z njimi prebrisan in napadalen (Borofsky 2005).

Chagnonova dela je dobro sprejela širša ameriška javnost, ki je navajena nasilja s televizije in časopisov. Chagnon je o Yanomamih pisal tudi v luči orientalizma – razlike je predstavil na način, s katerim je postavil moč in status Zahoda nad kulturo Yanomamov. Njegovo opisovanje je okrepilo podobo amazonskih Indijancev kot primitivnih in divjaških ljudstev v primerjavi z Zahodom. Številni profesorji antropologije in študenti so ob navdušenju nad Chagnonovimi deli in filmi pozabili na (ne)ustreznost njegovega terenskega dela in pisanja. Čeprav je Tierneyeva knjiga razjarila množico antropologov, jih je hkrati prisilila k ukrepanju glede problemov v disciplini, ki so jih ignorirali (Borofsky 2005, 41-43).

6.2.1 Odgovor Združenja ameriških antropologov na *Darkness in El Dorado*

Kot rečeno je AAA vedelo za sporno raziskovanje med Yanomami, vendar se pred izdajo Tierneyeve knjige na problematiko ni odzvalo. Medijski škandal okoli Tierneyevih obtožb je zahteval od AAA konkretne ukrepe, saj je na preizkušnjo postavil celotno disciplino.

AAA se je na obtožbe resnih kršitev človekovih pravic Yanomamov in Etičnega kodeksa odzvalo z Izjavo o navedbah v knjigi *Darkness in El Dorado* in razpravo na letnem srečanju zveze leta 2000, kjer so večino udeležencev predstavljali nasprotniki Tierneya. V obeh primerih so se antropologi osredotočili na (uspešno) spodbijanje Tierneyevih obtožb proti Neelu. AAA je skušalo v prvi vrsti zaščititi javno podobo discipline, zato na srečanju niso obravnavali neposrednih obtožb Tierneya proti Chagnonu. Leta 2001 je AAA ustanovilo Posebno skupino za preiskovanje uporabe etično spornih postopkov pri antropoloških raziskavah med Yanomami. V pripravljalnem poročilu je Posebna skupina oprostila Neela vseh obtožb, Chagnona pa kritizirala zaradi manjših napak pri terenskem delu. Na objavo pripravljalnega poročila na spletni strani AAA so se odzvali številni študenti in profesorji

antropologije, o njihovih komentarjih pa so poročali svetovni antropologi in novinarji. Kritično stališče javnosti je prispevalo k resnejši nadaljnji preiskavi (Borofsky 2005, 46-52).

Posebna skupina AAA je končno poročilo o problematiki raziskovanja med Yanomami predstavila kot priložnost za vse antropologe, da razmislijo o etičnih praksah v antropologiji. V uvodu končnega poročila je Posebna skupina izpostavila, da pri preiskovanju niso ugotovili nobene krivde posameznih antropologov, v nadaljevanju pa je potrdila nekatere napačne presoje Chagnona pri terenskem delu. Posebna skupina je poudarila kritično zdravstveno stanje in življenjske razmere Yanomamov²⁷ ter sledeče ključne ugotovitve o antropološkem delu med Yanomami (AAA 2002):

- Stopnjo slabe presoje presega le delovanje Chagnona med Yanomami leta 1990, po tem, ko so mu venezuelske oblasti prepovedale dostop na njihovo ozemlje. Namesto, da bi se Chagnon pritožil upravniku za indijanske zadeve, se je povezal s skupino ljudi, ki so bili vpleteni v ilegalne dejavnosti v okviru afere FUNDAFACI. Chagnon je brez dovoljenja večkrat obiskal ozemlje Yanomamov, pri čimer ni dokazov o njegovi pomoči ali drugih oblikah zaščite indijanskega prebivalstva. Njegovo ravnanje je nesprejemljivo tako z etičnega kot s profesionalnega vidika in predstavlja kršitev Etičnega kodeksa AAA. Po etičnih pravilih AAA morajo antropologi postaviti v ospredje interese preučevanih ljudi pred svojimi raziskavami, česar Chagnon ni storil.
- Glede reševanja problematike shranjenih krvnih vzorcev Yanomamov v ameriških laboratorijih je Posebna skupina pozvala biološke antropologe k začetku pogajanj z Yanomami v Braziliji in Venezueli. Medtem ko venezuelski Yanomami še niso prevzeli skupnega stališča glede rabe krvnih vzorcev, brazilski Yanomami ostro nasprotujejo njihovi rabi v kakršnekoli raziskovalne namene.
- Obtožbe Neela glede cepljenja Yanomamov v času epidemije ošpic leta 1968 so v celoti zavrnjene, saj je nesporno rešil številna življenja in deloval v prid Yanomamov.
- Chagnonovo opisovanje Yanomamov za »nasilno ljudstvo« je ustvarilo napačno podobo, katero je brazilska vlada izrabila za opravičevanje škodljivih politik za

²⁷ Po navedbah Posebne skupine je najpomembnejša ugotovitev končnega poročila zdravstvena kriza med Yanomami. Hitra širitev malarije ogroža preživetje celotne indijanske skupine, stopnja smrtnosti dojenčkov pa je leta 1995 znašala 60%. V Braziliji so zdravstveno oskrbo Yanomamov ocenili kot zadovoljivo, medtem ko okoli 86% venezuelskih Yanomamov nima dostopa do osnovne zdravstvene oskrbe in zdravnikov.

Yanomame. Chagnon ni javno podprl človekovih pravic Yanomamov, ampak je v svojih izjavah napadal nasprotnike iz akademske skupnosti.

- Antropologi imajo v svojih delih težavno nalogo pri predstavljanju celotne kompleksnosti in raznolikosti človeških življenj, predvsem ko preučujejo zelo ranljiva ljudstva. Poleg tega imajo antropologi odgovornost, da ne pustijo drugim, vključno z založniki in novinarji, poenostavljanja in stereotipiziranja svojega dela.

Poročilo Posebne skupine za El Dorado je kmalu po predložitvi razveljavil Izvršni odbor AAA, ki je označil poročilo za pomanjkljivo, krivično do vključenih antropologov in neskladno s ključnimi vrednotami združenja. Preiskavo in poročilo Posebne skupine je AAA označilo za kršitev pravila, ki združenju prepoveduje razsojanje glede neetičnega ravnanja.

Spornost raziskovanja med Yanomami se ne osredotoča samo na ravnanje Chagnona, Neela in Tierneya, ampak tudi na nesposobnost reševanja strukturnih problemov, o katerih se javno redko razpravlja in predstavljajo dvome o sprejetih temeljih v antropologiji. Etični standardi v disciplini ne pomenijo le kaj je dovoljeno in kaj ne, ampak se nanašajo na celotno antropološko raziskovanje. Antropologi so Yanomame pogosto obravnavali kot predmet za dosego poklicnih uspehov, pri tem pa so malo storili za izboljšanje položaja indijanskega prebivalstva. Slednje so neprestano poudarjale nevladne organizacije, antropologi, ki delujejo med Yanomami, in sami Yanomami. Posledica zapostavljanja interesov preučevanih ljudstev je ohranjanje preteklega kolonializma v antropologiji vse do danes (Borofsky 2005, 102).

6.3 RAVNOTEŽJE MOČI V ANTROPOLOŠKEM RAZISKOVANJU

Antropologi ponavadi opredelijo kulturno antropologijo na podobne načine. Kroeber v svojem klasičnem delu *Anthropology* iz leta 1948 ugotavlja, da se kulturna antropologija včasih preveč osredotoča na starodavna, primitivna, eksotična in izumrla ljudstva. Slednje je posledica težnje po boljšem razumevanju vseh civilizacij. Po opredelitvi Keesinga se kulturna antropologija ukvarja s preučevanjem človekovih navad, antropologi pa obravnavajo v primerjalnih študijah kultur in družb predvsem t.i. primitivna ljudstva. Po Kottaku pa kulturni antropologi preučujejo družbo in kulturo, opisujejo, analizirajo in razlagajo družbene podobnosti in razlike (v Borofsky 2005, 53).

Naštete opredelitve kulturne antropologije se v veliki meri prekrivajo, vendar ne vključujejo nekaterih pomembnih dejstev. Vse od začetka discipline je bila kulturna antropologija usmerjena v preučevanje šibkejših skupin s strani strokovnjakov iz ekonomsko razvitejših in vojaško močnejših držav. Z drugimi besedami je Prvi svet preučeval Tretji svet, »mi« smo preučevali »njih« ali bogati so preučevali revne, pri čimer so skoraj vedno obstajale razlike v ravnotežju moči. Tisti, ki so imeli več moči so ponavadi preučevali ljudstva z manj moči.

6.3.1 Antropologija, kolonializem in asimetrija moči

Kolonializem je po najbolj splošni opredelitvi določena vrsta odnosov med človeškimi skupnostmi, ti odnosi pa temeljijo na popolni neenakopravnosti, so hierarhizirani tako, da ena človeška skupnost uveljavi nadzor ali neposredno oblast nad drugo skupnostjo ali večjim številom skupnosti. Kolonializem je prešel številna obdobja, ki jih je težko natančno ločiti in opredeliti. Govorimo lahko o klasičnem kolonializmu, ki je bil značilen za starodavno Grčijo, toda v sodobnem pomenu besede kolonializem označuje predvsem evropski kolonializem, torej dominacijo Evrope in širjenje vpliva evropskih kolonialističnih držav (Južnič 1980).

Kolonializem je dosegel vrhunec v 19. stoletju, ko so evropske države z vojsko zasedle afriške in azijske dežele. Po Saidu (1978, 40, v Gardner in Lewis 1999, 5) »sta bila v poznem kolonialnem obdobju (1850-1950) v središču razprav napredek in razsvetljenstvo, pri čimer so bili prvotni prebivalci obravnavani kot zaostali ali otročji, kolonizatorji pa kot racionalni prinašalci napredka«. Čeprav so bile ekonomske koristi glavna motivacija za kolonialna osvajanja, je kolonialna oblast v 19. in 20. stoletju vključevala tudi poskuse spreminjanja lokalne družbe preko uvajanja evropskega načina izobraževanja, krščanstva, novih političnih in birokratskih sistemov. Kolonizator je bil mnenja, da je kot beli in civilizirani človek dolžan »prinašati civilizacijo manjvrednim ljudstvom« (Proti diskriminaciji si 2007).

Kolonialni administratorji so oblikovali strukture in institucije, ki so močno vplivale na družbe, politike in kulture prvotnih prebivalcev v osvojenih deželah. Številni antropologi so pred 1. svetovno vojno dobili priložnost za terensko delo, sočasno pa je naraščal interes, da bi antropologija postala uporabna znanost v kolonialni administraciji. Iz tega izhaja pojem »aplikativne antropologije«, v katerem bi lahko antropološke spretnosti razvili in uporabili za dosego ciljev v konfliktih med skupnostmi in državo. Vprašanje praktične vloge antropologije je razvnelo spore med antropologi, aktivisti in uradniki. Nekateri kolonialni administratorji so

menili, da lahko antropologi malo prispevajo k razumevanju konteksta vrednot, znotraj katerega deluje celotna administracija. Na drugi strani so antropologi z liberalnimi ali anti-kolonialnimi nazori obravnavali lokalne kulture kot nekaj, kar se mora za vsako ceno ohraniti pred pustošenjem kolonializma. Kljub oviram so obstajali antropologi, ki so odločili, da je imela antropologija uporabno vlogo v kolonialnem okolju. Eden najbolj znanih predstavnikov aplikativne antropologije je bil Radcliffe-Brown, ki je v 1920-ih letih v okviru britanske kolonialne administracije preučeval »kulturno spremembo in stik« (Gardner in Lewis 1999).

Od takrat naprej so se ponudile možnosti in finančna sredstva za številne antropologe, da opravijo terensko delo znotraj britanskega kolonialnega sistema, kjer so preučevali tematike kot so pravica do prenosa lokalnih posesti in nasledstva v posameznih plemenih, selitve delavcev in domačinsko običajno pravo. Podobno velja za francoske antropologe na njihovih kolonialnih ozemljih. Nekateri antropologi so bili pooblaščen za posebne raziskave na predpisanih območjih vladnih interesov, drugi pa so zagotavljali splošne informacije in predloge iz različnih razlogov, vse od kritične podpore kolonialnih administratorjev do poskusa rušenja sistema od znotraj. Za razliko od britanskih in francoskih antropologov so imeli ameriški manj možnosti za terensko delo na tujih ozemljih, zato so se usmerili na preučevanje uničenih kultur ameriških staroselcev (Gardner in Lewis 1999, 30).

Terensko delo antropologov v kolonialnih upravah je bilo kasneje predmet številnih kritik. Najbolj znana je kritika Talala Asada, ki je napadel cilje in zanimanje antropologov zaradi kolonialističnega stališča do primitivnih ljudstev. Po Asadu je šlo za nesorazmerno soočanje med Evropo in Tretjim svetom, ki je dalo Zahodu priložnost za dostop do kulturnih informacij, od katerih je odvisna antropologija. Del te dominacije je postala tudi sama antropologija, a Asad prizna, da je disciplina sočasno zagotavljala ideje, ki niso odražale ideologije kolonialne administracije. Poleg kritikov vloge antropologije v kolonialnem obdobju in tistih, ki so opravičevali njeno vpletenost na osnovi sposobnosti, da igra disciplina vlogo v izboljšanju razmer za lokalno prebivalstvo, je tretji pogled opredelil odnos med antropologijo in kolonialnimi oblastmi za pretiran (Gardner in Lewis 1999, 33). Številni kolonialni administratorji so bili skeptični do antropologov, katere so obravnavali za nepomembne v vsakdanjih zadevah kolonialne uprave. Na primer Evans-Pritchard je v članku iz leta 1946 obžaloval dejstvo, da ga v preteklih 15-ih letih dela in raziskovanja v Sudanu tamkajšnje oblasti niso nikoli vprašale za mnenje o ničemer (Kuper 2000, 120).

V 1940-ih in 1950-ih letih je britanski akademski *establišment* finančna sredstva za raziskovanje raje namenil za štipendije kot aplikativne ali praktične raziskave, kar je povečalo prepad med antropologi in kolonialnimi administratorji. Potrebe po aplikativni antropologiji so bile majhne, antropologi pa so storili malo pri ugovarjanju tistim, ki so nanje gledali kot na »romantične reakcionarje« (Gardner in Lewis 1999, 33). Kuper (2000: 131) izpostavi, da na splošno antropologi niso uspeli razviti koherentnega pogleda na strukturo kolonialnih družb in so se v funkcionalistični orientaciji dobro skladali s stereotipnim modelom.

Čeprav danes ni mogoče govoriti o enakem kolonializmu, kot mu je bilo človeštvo priča še v 20. stoletju, je mogoče opaziti dramatične posledice. Ideološka opravičila kolonializma so upravičevala evropsko dominacijo in poudarjala prednosti, ki naj bi jih bila iz razmerja odvisnosti deležna neevropska ljudstva. Tako so nastali dihotomični pogledi na človeštvo, ki je s te perspektive razdeljeno med civilizirane in divjake, na kulturne in nekulturne (Južnič 1980). Antropološke raziskave še vedno označujejo za »nadaljevanje kolonializma«, kritik pa so deležni tudi asimetrični odnosi moči na mikro ravni, pri čimer so antropologi obtoženi govorjenja o prvotnih prebivalcih, a le redke komunikacije z njimi (Gardner in Lewis 1999).

Razlike v ravnotežju moči niso neopažene in se jih zavedajo sodelujoči v antropoloških raziskavah. Ta dinamika je izpostavljena v delih in kritikah indijanskih aktivistov glede izjav zahodnih strokovnjakov o drugih kulturah, v katerih je jasno viden odnos neenake moči med kolonizatorji in kolonisti. Problem asimetrije moči priznavajo v svojih delih tudi nekateri antropologi. Po mnenju Levi-Straussa je zgodovinsko dejstvo, da se je antropologija začela in razvijala v senci kolonializma. Asad navaja, da je socialna antropologija postala ločena disciplina na začetku kolonialnega obdobja in proti njegovemu koncu postala uspešen akademski poklic. V kolonialnem obdobju so se antropologi (predvsem iz Evrope) ukvarjali z opisovanjem in analizami neevropskih družb, ki so bile pod evropsko oblastjo. Antropologija je ukoreninjena v neravnotežju moči, ki daje Zahodu dostop do kulturnih in zgodovinskih informacij o družbah, ki jim je postopoma dominiral (Borofsky 2005, 53-54).

Kolonialna dominacija označuje večino preteklih antropoloških prispevkov, vendar se njen vpliv med antropologi razlikuje. Antropologi so ob spoznanju razlik v ravnotežju moči nanje različno odgovorili. Številni so ponudili informantom različne oblike pomoči – darila, denar in/ali pomoč, dober delež antropologov pa je nadaljeval stike z informanti po tem, ko so zapustili njihovo ozemlje. Antropologi razlike v moči obravnavajo tudi na širši ravni

(srečanjih, publikacijah in intervjujih), s čimer se ohranja struktura moči. Leta 1998 je AAA v Izjavi o etiki določila, da morajo antropologi storiti vse, da z raziskovanjem ne škodujejo varnosti, dostojanstvu ali zasebnosti preučevanih ljudi. Problem nastane glede pomoči informantom, ki so bili že pred prihodom tujih strokovnjakov podvrženi pritiskom zaradi razpada političnega in ekonomskega sistema. Antropologi se v času terenskega dela na razlike v moči redko odzovejo, kar ohranja trpljenje in slab položaj informantov (Borofsky 2005, 55).

6.3.2 Vprašanje ravnotežja v moči pri raziskovanju med Yanomami

Kot rečeno ima antropologija podobo kolonializma. Antropologi iz držav Prvega sveta pogosto sodelujejo z informanti iz držav Tretjega sveta oziroma močnejši so usmerjeni k preučevanju tistih z manj moči. Ta politična predpostavka postavlja antropologijo pred ključno dilemo: kako je lahko disciplina resnično odprta za razlike in ceni drugačne poglede, če je v ozadju raziskovanja dinamika moči, ki poudarja nadvlado Zahoda. V primeru polemike o raziskovanju med Yanomami je vprašanje ravnotežja moči zastavljeno malo drugače: kako vzpostaviti pravične odnose s tistimi, ki pomagajo antropologom pri raziskavah, še posebej, ko so informanti manjšinsko prebivalstvo znotraj nacionalnih držav, kjer politično moč nadzorujejo drugi. Informanti, s katerimi delajo antropologi, so pogosto na dnu hierarhične lestvice moči ter živijo v slabih zdravstvenih razmerah in socialni nepravilnosti. Znotraj polemike o Yanomamih se na problematiko razlik v moči navezujejo vprašanja pridobitve informirane privolitve, upoštevanja etike »neškodovanja«, ponudbe pravičnega nadomestila informantom in raziskovanja v tujih državah (Borofsky 2005, 75).

6.3.2.1 Pridobitev informirane privolitve

Informirana privolitev se nanaša na zahteve, da raziskovalci ustrezno informirajo subjekte raziskovanja o namenih raziskav in možnih negativnih učinkih na eni strani ter na razumevanje potencialnih negativnih posledic in prostovoljno privolitev v raziskovanje s strani preučevanih subjektov na drugi. Etični kodeks AAA posebej poudarja pomen informirane privolitve v antropoloških raziskavah (Borofsky 2005, 75).

Z zgodovinskega vidika je načelo svobodne in zavestne privolitve povezano z razvojem medicinskih raziskav nacističnih znanstvenikov med 2. svetovno vojno ter potrebe po regulaciji tega področja. Ljudje so bili prisiljeni sodelovati v raziskavah nacističnih

znanstvenikov, v katerih so bili podvrženi nevarnim in bolečim postopkom, tudi smrti. Kot posledica zlorab med 2. svetovno vojno je sledil Nürnberški proces in sprejetje Nürnberškega kodeksa, ki je postavil formalne standarde za medicinske raziskave. Iz Nürnberškega kodeksa izhaja absolutna nujnost svobodne, zavestne ter informirane privolitve oseb za kakršnekoli raziskave. Informirana-zavestna privolitev je postala tudi ena izmed temeljnih prvin vseh kasneje sprejetih oziroma dopolnjenih kodeksov (npr. Helsinške deklaracije). V ZDA je bilo načelo informirane privolitve vključeno v Belmontovo poročilo iz leta 1979, ki zagotavlja zaščito človeka v biomedicinskih in vedenjskih raziskavah (Borofsky 2005, 76).

Uresničevanje koncepta informirane privolitve je v praksi zapleteno, predvsem v raziskavah izven medicine in Zahodnega sveta. Danes morajo informirano privolitev pridobiti skoraj vse agencije, ki s sredstvi podpirajo medicinske in družbene raziskave. Pri tem je pomembno, na kakšen način antropologi pojasnijo raziskave in pridobijo za svoje delo privolitev od preučevanih ljudstev. Poleg tega je pomembno tudi trajanje privolitve oziroma ali gre za enkratno raziskavo in kako ravnati pri nadaljnjem raziskovanju (Peters 1998).

Po navedbah Alberta (v Hill 2001) raziskovalci med Yanomami niso upoštevali smernic informirane privolitve. Ameriški raziskovalci so v 1950-ih in 1960-ih letih pogosto tudi zanemarjali norme, ki so bile sprejete z Nürnberškim kodeksom (predvsem glede etničnih manjšin in ranljivih oseb). Kršitev načela informirane privolitve nazorno kaže primer zbiranja vzorcev krvi Yanomamov v Neelovi biomedicinski raziskavi. Po mnenju strokovnjakov Neel ni upošteval formalnega protokola o informirani privolitvi, medtem ko je Chagnon skušal Yanomame na poenostavljen način seznaniti z raziskavo. V primeru, ko raziskovanje ni oblikovano za neposredno pomoč indijanskemu prebivalstvu, morajo biti Indijancem predstavljane splošne namere raziskave in omogočeno pogajanje o pogojih raziskovanja.

6.3.2.2 Upoštevanje načela »neškodovanja«

Načelo neškodovanja izvira iz medicine (Hipokratovega dela *Epidemics*) in ima osrednjo vlogo v ameriški antropologiji. Glede interpretacije načela v praksi obstajajo številne nejasnosti. Antropologi pogosto ne obravnavajo težav informantov, ki jih niso povzročili. Upoštevanje načela otežuje tudi dejstvo, da informanti v odnosu do antropologov sledijo drugačnim standardom, saj jim aktivno pomagajo pri zbiranju podatkov, na katerih nato antropologi gradijo svoje poklicne kariere (Borofsky 2005, 80).

Brazilski politiki so izkoristili medijsko poročanje o prispevku Chagnona v reviji *Science* za poskus zmanjšanja in delitve ozemlja Yanomamov. Chagnon je odgovoril na ravnanje brazilskih politikov le v angleškem in ne portugalskem tisku. Problematičen je tudi Chagnonov intervju iz leta 1995 v brazilski reviji *Veja*, v katerem je kritiziral skupine za zaščito indijanskih pravic, ki naj bi idealizirale Indijance in prikrivale njihovo nasilje. Brazilski aktivisti so članek obravnavali kot napad na napore za zaščito Yanomamov, medtem ko ga je Chagnon opisal kot resnična dejstva (Borofsky 2005, 81).

Vprašanje o škodljivem ravnanju vključuje tudi Chagnonove kritike brazilskega voditelja Yanomamov Kopenawe, nevladnih organizacij, drugih antropologov in misijonarjev. Pri pisanju etnografij lahko antropologi izzovejo stališča skupine, ki jih predstavljajo različni indijanski aktivisti. Strokovnjaki zagovarjajo stališče, da bi morali antropologi podpirati indijanske aktiviste in nevladne organizacije, ki jim pomagajo. Po mnenju Kopenawe je Chagnon z oznako Yanomamov za nasilno ljudstvo povečal njihovo politično ranljivost in jim odvzel možnost za samoopredelitev. Pomembno je izpostaviti, da v opravljenih intervjujih Yanomami gledajo na antropologe kot na zaveznike v boju za njihovo zaščito in preživetje. Takšen odnos se razlikuje od številnih območij v Severni Ameriki in pacifiški regiji, kjer indijanski aktivisti pogosto opisujejo antropologe v sovražnem smislu (Borofsky 2005, 83).

Problematika načela neškodovanja se nanaša tudi na zbiranje podatkov, ki jih številne družbe želijo ohraniti tajne. Za razliko od Chagnona so številni raziskovalci zbirali genealogije v sodelovanju z ljudmi, med katerimi so daljše obdobje živeli. Po mnenju strokovnjakov se Chagnonu z rabo pogosteje uporabljenih metod ne bi bilo potrebno zateči k podkupovanju in ukanam pri zbiranju imen. Še vedno je odprto vprašanje o krvnih vzorcih Yanomamov, ki so shranjeni v ZDA. Yanomami nimajo skupnega predstavniškega telesa, zato bi se moralo AAA ločeno posvetovati o interesih posameznih podskupin in je obravnavo problema začasno odložilo. Na tem mestu se izpostavi vprašanje ali je neškodovanje enako kot neukrepanje ali pa je potrebno aktivneje delovati za zmanjšanje že povzročene škode (Borofsky 2005, 86).

6.3.2.3 Ponudba pravičnega nadomestila

AAA v Etičnem kodeksu ne obravnava posebej pravičnega nadomestila, kar bi bilo razumno glede na dejstvo, da informanti pomagajo antropologom pri gradnji poklicnih uspehov. Pravično nadomestilo je veliko bolj kompleksno in zahteva višje stroške kot načelo

neškodovanja, po katerem se morajo antropologi izogniti le povzročanju težav. V okviru pravičnega nadomestila morajo antropologi pomagati pri izboljšanju težkih življenjskih razmer informantov, neposredno pa tudi nasloviti moč politike v antropoloških prizadevanjih.

V dilemi o raziskovanju med Yanomami se problematika pravičnega nadomestila nanaša na delitev dobička Chagnona od prodaje etnografij, ki ni dosegel Yanomamov. Glede delitve dobička se izpostavljajo vprašanja o deležu, ki naj bi pripadal Yanomamom in komu naj bi bil denar dodeljen, saj Yanomami nimajo skupnega predstavniškega telesa. Številni antropologi se pri terenskem delu poslužujejo podobnih nadomestil kot Chagnon in informantom od kasnejšega ekonomskega dobička ne dodelijo deleža (Borofsky 2005, 87-88).

V antropološkem raziskovanju so za zagotovitev pravičnega nadomestila ključnega pomena pogajanja glede koristi med vključenimi strankami ter jasna opredelitev darov in menjav. V pogajanjih so zaradi politične in ekonomske asimetrije (v odnosih moči) antropologi pogosto v prednosti, saj se boljše zavedajo vrednosti informacij v odnosu z nagradami za informante. Ker prihajata obe strani iz različnega okolja in imata različne vrednote, morata najti točke skupnega interesa, ki so izhodišče za vzpostavitev pravičnega odnosa. Pri tem je poglobljeno sodelovanje antropologov z informanti in prednostno upoštevanje njihovih kolektivnih potreb. Glavni cilj je takšna pomoč antropologov, da jo ljudje neposredno občutijo in cenijo (Borofsky 2005, 89).

6.3.2.4 Raziskovanje v tujih državah

Antropologi večinoma potrebujejo dovoljenje tuje vlade za opravljanje terenskega dela na ozemlju tujih držav. Nekatere težave informantov izvirajo iz birokratskih omejitev držav, vendar je vladna neučinkovitost redko omenjena v etnografijah, saj bi lahko raziskovalcem preprečila vstop v tujo državo. Venezuelska in brazilska vlada sta Chagnonu dvakrat prepovedali terensko delo med Yanomami zaradi nestrinjanja z njegovimi nazori, predvsem s spornimi teorijami kot je sociobiologija. Poleg tega so nasprotniki proti Chagnonu in zagovornikom sociobiologije vodili večletno negativno propagando (Hill 2001).

V Venezueli so leta 1988 na srečanju v misijonu Platanal Salezijanci in dva antropologa obravnavali načine, ki bi lahko zadržali Chagnona od raziskovanja v regiji Zgornji Orinoco. Na srečanju so skušali prepričati predstavnike Yanomamov v nasprotovanje Chagnonovemu

terenskemu delu, s čimer so kršili poklicno etiko. Na drugi strani je bila prepoved Chagnonu za delovanje med Yanomami v Braziliji bolj politično motivirana. Chagnonovi prisotnosti med Yanomami so nasprotovali indijanski voditelji, brazilski antropologi in lokalni vladni uradniki zaradi njegovih stališč glede indijanskih pravic in zaščitnikov (Borofsky 2005, 91).

Druga spornost glede terenskega dela v tuji državi se nanaša na vlogo raziskovalcev pri pomoči ljudem, ki jim vlada ne uspe pomagati. V primeru epidemije ošpic med Yanomami leta 1968, strokovnjaki Neelu očitajo premalo aktivno vlogo pri zdravstveni oskrbi indijanskega prebivalstva. Pri tem se izpostavi vprašanje o bremenu Neela pri reševanju zdravstvene problematike nasproti venezuelski vladi in misijonarjem, ki so imeli večjo odgovornost za zdravljenje Indijancev. Problematika delitve sredstev in zdravstvene pomoči antropologov je v ospredju tudi danes, ko Yanomame še vedno pestijo resni zdravstveni problemi (tuberkuloza, malarija itd.) (Borofsky 2005, 91).

6.3.2.5 Profesionalna integriteta

Med Etičnim kodeksom AAA in prvotnim odgovorom Združenja na spornost terenskega dela med Yanomami obstaja velika vrzel. Kodeks AAA vključuje obsežna etična pravila o terenskem raziskovanju, vendar so mehanizmi, po katerih so antropologi odgovorni za svoje delo, nejasno opredeljeni. Zaradi pomanjkanja sankcij za antropologe, je pri kršitvi kodeksa breme reševanja problemov največkrat prepuščeno preučevanim ljudem (Borofsky 2005, 92).

Vrzel med zapisom in praktičnim uresničevanjem pravil iz Etičnega kodeksa AAA izvira iz današnjega stanja ameriške antropologije. Disciplina je deljena, člani sledijo lastnim interesom in jih ne združuje skupno prepričanje²⁸. Antropologi imajo tudi različna stališča glede etičnega kodeksa; nekateri so Chagnonovo ravnanje opredelili za resno kršitev, drugi za

²⁸ V preteklosti je osnovo za povezovanje ameriške antropologije predstavljala delitev discipline na 4 področja, ki so vključevala integrirane raziskave na področjih kulturne antropologije, arheologije, fizične antropologije in lingvistike. V današnjem času delitev ameriške antropologije na štiri področja ne odraža realnega stanja, saj so se znotraj discipline vzporedno z glavnimi področji oblikovali različni oddelki, kulturna antropologija pa je prevzela vodilni položaj. Podobno velja tudi za deljene interese antropologov, ki so postali manj osredotočeni na skupne koristi. Posledično se skuša AAA izogibati sporom in polemikam, ki bi lahko nadalje delili člane.

manjše napake pri delu. V primeru Yanomamov so se morali antropologi povezati zaradi kritične medijske pozornosti in splošne antropološke problematike, ki je zahtevala kolektivno razpravo. Skupno delovanje je bilo šibko, saj so v dilemi dominirali pogledi nekaterih antropologov, številni strokovnjaki pa so le pasivno spremljali spor (Borofsky 2005, 72-73).

Antropologi bi lahko presegli problematiko delitve in pomanjkanja skladnosti v disciplini s skupnim zanimanjem za etiko in ustrezno opredelitvijo discipline do kulturnih razlik. Z vidika antropologije morajo biti razlike med ljudstvi in njihove posebnosti cenjene ter obravnavane znotraj okolja, kjer živijo. Predvsem se morajo antropologi izogibati poskusu preoblikovanja in ocenjevanja ljudstev po merilih lastne družbe. Preučevanim ljudstvom morajo pomagati pri ohranitvi prvotne kulture in prilagajanju na spremenjene okoliščine.

Spoštovanje medkulturnih razlik svetovnih ljudstev presega načelo neškodovanja in zahteva pomoč preučevanim ljudstvom ter upoštevanje njihovih svobodno izraženih potreb. Poleg tega je potrebno izobraževati širšo družbo za razumevanje in spoštovanje različnih življenjskih načinov. Številni akademiki so napačno prevzeli Chagnonovo razlago nasilja med Yanomami in z oznako Indijancev za »eksotične« kršili uradna etična pravila. Antropologi ne smejo predstavljati zahodnemu občinstvu staroselska ljudstva kot eksotična, ampak morajo ustrezno ovrednotiti njihove različne življenjske vzorce.

Po mnenju Borofskyega (2005, 95) je potrebna post-kolonialna vizija antropologije v post-kolonialnem obdobju. Kot je pokazala dilema o preučevanju Yanomamov, antropologija ne more pridobiti zaupanja za nadaljnje raziskovanje na tujih območjih, če se izogiba etičnim sporom, ki vključujejo antropologe. Antropologi se ne smejo osredotočiti na lastne interese in prepustiti skrb za širšo dobrobit drugim. Za ponovno okrepitev discipline je potrebno obnoviti odgovornosti do preučevanih ljudi in okolice, ki omogoča antropološko delo.

7 SKLEP IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ

Po svetu živijo raznolika staroselska ljudstva, ki že stoletja ali tisočletja poseljujejo svoja ozemlja in se preživljajo s tradicionalnimi praksami, danes pa je njihovo preživetje čedalje bolj ogroženo zaradi stikov s sodobno družbo. Skozi zgodovino so bila indijanska ljudstva podvržena močnim pritiskom kolonizatorjev, ki so skušali spreminjati njihove družbe. Napredek dominantne civilizacije je prinesel med indijanska ljudstva nasilje, zaslužnjevanje in množične smrti zaradi širitve novih bolezni. Medtem ko je prišlo na območjih nasilnega razseljevanja in odvzema zemlje do upada števila ali izumrtja indijanskih skupnosti, je spremembe v življenja indijanskih ljudstev na območjih miroljubnejših stikov s kolonizatorji prinesla uvedba železnih orodij, novih ekonomskih sistemov in vse bolj intenzivni stiki s prišleki. Po upadu kolonialnih moči je zajela indijanska območja širitev vpliva nacionalnih vlad in razvojnih dejavnosti, ki so jih vodile težnje po prisvajanju indijanske zemlje in tamkajšnjih naravnih bogastev. Problematika Yanomamov ponazarja večplastne grožnje in pritiske, s katerimi se soočajo številna preostala staroselska ljudstva, ki se znotraj nacionalnih družb borijo za ohranitev starodavnih kultur in velikokrat za golo preživetje.

V Amazonski kotlini so se zaradi težke dostopnosti in življenjskih razmer v regiji ohranila številna indijanska ljudstva, vključno z Yanomami na brazilsko-venezuelski meji. Yanomami živijo razpršeno v majhnih vaseh v amazonskem gozdu, kjer so svoje življenje uspešno prilagodili lokalnim ekosistemom, ki jim zagotavljajo zanesljive vire hrane in omogočajo preproste oblike kmetijstva. Okoli fizičnega okolja so razvili svoje družbene strukture, pravila in interpretacijo duhovnega sveta. Njihova družbena organizacija temelji na sorodstvenih vezeh in potomstvu, poročnih menjavah ter odnosih med skupnostmi, katere določa sklepanje zavezništov preko porok in trgovanja, ob praznovanjih in v času vojskovanja s sovražnimi vasmí. Pogosto vojskovanje v yanomamski družbi je pritegnilo zanimanje antropologov, ki so delovali med ljudstvom od sredine 20. stoletja. Na eni strani so antropologi, kot je Chagnon, opredelili Yanomame za bojovito ljudstvo, medtem ko drugi avtorji povezujejo povečano nasilje med yanomamskimi skupnostmi s posledicami stikov s prišleki in bojevanjem za tuje dobrine. Podobno kot nestrinjanje glede bojevitosti in vojskovanja Yanomamov obstajajo med antropologi in drugimi strokovnjaki tudi deljena mnenja o kulturnih spremembah, ki so zajele ljudstvo v obdobju vse pogostejših stikov z zunanjim svetom.

Antropologi tradicionalno opisujejo akulturacijo kot proces sprememb, ki se je zgodil ob poskusu vpliva ene kulturne skupine na drugo. Do sredine 20. stoletja so Yanomami živeli v veliki meri izolirano v notranjosti Amazonije, kjer jim je težko prehoden tropski deževni gozd nudil zaščito pred množičnimi stiki s kolonizatorji in drugimi prišleki. Pritiski za akulturacijo so zajeli yanomamske skupnosti po vzpostavitvi stalnih stikov z misijonarji, antropologi, venezuelsko in brazilsko državo ter predvsem ekonomskem razvoju po letu 1970, ki je dosegel tudi indijanska območja v brazilski Amazoniji. Na tem mestu lahko potrdimo prvo hipotezo, da so prinesli pritiski zunanega sveta velike in uničujoče posledice za Yanomame, kar je pomembno načelo tradicionalne načine preživljanja indijanskega ljudstva, saj se od začetka delovanja misijonarjev in drugih zunanjih akterjev spremembe na ozemlju Yanomamov odvijajo zelo hitro. Raznolike grožnje prišlekov in kršitve človekovih pravic so prizadele yanomamske skupnosti na več ravneh, vključno s poslabšanjem zdravstvenih razmer, ogrožanjem tradicionalnega preživetja in njihove pravice do zemlje.

V Venezueli so procesi akulturacije najbolj intenzivni v yanomamskih vaseh, ki ležijo v bližini misijonarskih postojank. Večino 20. stoletja so bili katoliški in evangeličanski misijoni zadolženi za nadzor indijanskih ljudstev, v okviru katerega so skušali spreminjati kulturne vzorce yanomamskih skupnosti preko poskusov pokristjanjevanja, koncentracije indijanskega prebivalstva v bližino ali v misijonske postojanke ter preko poučevanja indijanskih otrok ločeno od njihovih družin in skupnosti. Od začetka 1990-ih let je zaradi spora venezuelskih oblasti s katoliško Cerkvijo delovanje misijonarjev na indijanskih ozemljih ločeno od države in posledično oteženo, kar dokazuje nasprotovanje nacionalističnih politikov dejavnostim ameriškega Misijona nova plemena na yanomamskem ozemlju. Položaj Yanomamov je zadnja leta dodatno otežilo povečano zanimanje venezuelskih oblasti za tržno rabo naravnih virov na jugu države, ki naznanja nove posege na indijansko ozemlje. Kljub dolgotrajnim zunanjim pritiskom, so nekatere yanomamske skupnosti v Venezueli ohranile tradicionalne skupnostne strukture in načine preživljanja ter predstavljajo ene redkih neakulturiranih staroselskih skupin na svetu.

V primerjavi z venezuelskimi Yanomami so v zadnjih 40-ih letih večplastni pritiski zunanega sveta prinesli še pogubnejše posledice za življenje brazilskih Yanomamov. V Braziliji je začetek velikih posegov v življenje yanomamskih skupnosti prineslo izvajanje razvojnih načrtov vojaških oblasti, predvsem gradnja cest, ki je odprla amazonski gozd za ekonomsko izkoriščanje. V 1970-ih letih so po odkritju velikih zalog zlata na ozemlje Yanomamov začeli

množično vdirati *garimpeiri*, ki so s spiranjem zlata degradirali njihovo življenjsko okolje in med indijansko prebivalstvo razširili nasilje in bolezni kot so malarija, tuberkuloza in ošpice. Naštete bolezni so v času zlate mrzlice zdesetkale celotne yanomamske vasi in indijanskim skupnostim onemogočile zadostno pridelavo in ulov hrane. Sočasno so slabo zdravstveno stanje, lakota in pomanjkanje zaščite poselitvenega območja Yanomamov otežili boj ljudstva proti nasilju in vdiralcem na njihovo ozemlje. V odgovor na zaskrbljujoč položaj Yanomamov je brazilska vlada sprejela skromne ukrepe za zaščito ljudstva, kot so odloki za izključitev rudarjev, ki niso zaustavili zunanjih posegov na indijansko ozemlje. Poleg tega so bili Yanomami zaradi razpršene mejne poselitve tarča političnih bojov med brazilsko vojsko in njenimi civilnimi nasprotniki. Vojska in nacionalistični politiki so izpostavljali potrebo po suverenosti brazilske Amazonije, kar je vodilo v militarizacijo indijanskih zadev in splošno pomanjkanje politične in družbene podpore za zaščito indijanskih pravic in zemlje. V tem obdobju so bili za brazilsko državo značilni poskusi sprejetja začasnih pravic in emancipacije indijanskega prebivalstva, katerih pravice so bile podrejene razvojnim in varnostnim ciljem.

V Braziliji je prišlo do pomembnih premikov na področju indijanskih pravic v 1980-ih letih, ko sta narasla aktivizem indijanskih gibanj in zvez ter mednarodna okoljska zaskrbljenost za Amazonijo. Mednarodni pritiski na brazilsko državo in porast ozaveščenosti brazilske družbe glede indijanske problematike so omogočili, da so postali boji proti ekonomskim posegom na indijanska ozemlja in drugim oblikam nasilja nad indijanskim prebivalstvom čedalje bolj organizirani in politično ozaveščeni. V kampanji za zaščito tradicionalnega poselitvenega ozemlja je brazilskim Yanomamom, pod predstavištvom Davija Kopenawe, uspelo pridobiti veliko podporo brazilskih in mednarodnih NGO, s pomočjo katerih so skupno nastopili proti agresiji rudarjev, interesom vojske, lokalnih oblasti in države ter po večletnem boju leta 1992 dosegli razmejitev njihovega ozemlja. Čeprav so dejavnosti mreže za pravice Yanomamov izzvale mednarodne pritiske, ki so spodbudili ukrepanje brazilskih oblasti, je bilo storjeno malo učinkovitih ukrepov v prid indijanskega ljudstva. Po razmejitvi je ozemlje Yanomamov še vedno neustrezno zaščiteno, kar potrujeta poboj venezuelskih Yanomamov pri Haximu in poročanje o nasilju rudarjev v sledečih letih. Glavne odločitve glede kršitev človekovih pravic Yanomamov sprejema brazilska država, ki ima ustavno odgovornost za zaščito indijanskih pravic in zemlje, a daje prednost ekonomskim interesom pred indijanskimi pravicami. Slednje dokazuje nekaznovanost rudarjev za nasilje nad Yanomami in razvojni trendi v Amazoniji, ki vključujejo načrte za gradnjo cest in koncesije za rudarjenje na indijanski zemlji.

Zaščita indijanskih pravic ni izključno omejena na brazilsko vlado, saj obstaja več pravnih precedensov, ki urejajo področje pravic staroselskih ljudstev. Po 2. svetovni vojni so globalni interesi za človekove pravice, samoodločbo in dekolonizacijo utrli staroselskim ljudstvom pot v mednarodno skupnost. Najpomembnejša mednarodna dokumenta na področju staroselskih pravic sta ILO Konvenciji št. 107 in 169 ter Deklaracija ZN o pravicah staroselskih ljudstev, ki še podrobneje opredeljuje odgovornosti držav do zaščite indijanske zemlje, kulturnih in drugih pravic indijanskega prebivalstva. Dolgotrajna pogajanja v okviru ZN okoli Osnutka deklaracije o pravicah staroselskih ljudstev dokazujejo, kakšen pomen dajejo nacionalne vlade mednarodnemu priznavanju indijanskih pravic. Brazilija in Venezuela sta se z ratifikacijo omenjenih dokumentov in sprejetjem nacionalne zakonodaje obvezali k zaščiti indijanskih pravic, vendar se ne glede na sprejeto zakonodajo nadaljujejo pritiski ekonomskih akterjev na ozemlju Yanomamov. Posledično morajo Yanomami vzpostaviti ustrezne vire in strukture za delovanje svojih predstavnikov, pridobitev zunanjih zaveznikov in podpore drugih indijanskih ljudstev v boju za svoje pravice. Glede na načrtovane razvojne projekte ostaja vprašanje ali se bo Yanomamom uspelo organizirati za prihodnje boje proti ekonomskim interesom, ki z rabo naravnih virov in uničevanjem amazonskega gozda ogrožajo njihovo preživetje.

Drugo hipotezo, v kateri trdimo, da sta razvoj mednarodnega prava na področju zaščite pravic indijanskih ljudstev in povezava teh z varstvom okolja prinesla pozivne spremembe pri zagotavljanju pravic Yanomamom, lahko delno potrdimo. Yanomami zaradi pogostih vdorov rudarjev in drugih prišlekov na njihovo geografsko odmaknjeno ozemlje ter posledično otežene komunikacije v večini primerov niso imeli na razpolago časa za naslovitev svojih težav na mednarodno skupnost in pravna sredstva. Nadalje omogočata posege v življenje yanomamskih skupnosti majhna podpora, predvsem Zahodnih držav, mednarodni zakonodaji na področju pravic staroselskih ljudstev. V mednarodnem okviru so imele pomembno vlogo v boju za zaščito Yanomamov IACHR, Survival International in AAA, ki so s poročanjem o zaskrbljujočem položaju Yanomamov seznanim širšo javnost in mednarodne medvladne organizacije z yanomamsko problematiko ter s tem izzvale mednarodne pritiske za zaščito indijanskega ljudstva. V istem obdobju so se zaradi vse večjega zavedanja pogubnih družbenih in okoljskih posledic prevladujočega Zahodnega razvojnega modela začeli aktivisti za človekove pravice, okoljevarstveniki in indijanske skupnosti zavzemati za nove razvojne vizije, ki vključujejo indijanske kulture in tradicije.

Indijanska ljudstva so z družbenimi, političnimi in razvojnimi spremembami v svetu iskala nove načine za soočanje z grožnjami njihovem preživetju. S podporo zagovornikov indijanskih pravic so ljudstva razvila spretnosti vplivanja na medije ter izvajanja pritiskov v okviru nacionalnih držav in mednarodne skupnosti, s čimer so pridobila spoštovanje glede političnega udejstvovanja. Vzporedno z rastjo ozaveščenosti o posledicah uničevanja okolja so indijanska ljudstva začela povezovati svojo problematiko z varstvom okolja, vendar so bili okoljevarstveniki sprva usmerjeni v zaščito okolja in biodiverzitete, trajnostno rabo naravnih virov s strani indijanskih skupnosti pa so zapostavljali. Vse od poznih 1980-ih let se aktivisti s Severa zavedajo indijanskih in staroselskih gibanj z Juga, ki skušajo zaščititi svojo zemljo pred uničujočimi učinki tržne ekonomije in s tem ohraniti življenje v tesni povezavi z naravnim okoljem. Mreži za zaščito Yanomamov je uspelo pridobiti ključno mednarodno pozornost v obdobju pred Okoljsko konferenco v Riu leta 1992, ko je predsednik Collor za izboljšanje mednarodne podobe Brazilijskega konfederacije dokončno ratificiral yanomamsko ozemlje. Pod dolgotrajnimi pritiski NGO, ki se zavzemajo za okoljsko in kulturno integriteto na indijanskih ozemljih, političnih oblasti in mednarodnih institucij so bili sprejeti tudi mednarodni dokumenti in politike, ki povezujejo zaščito okolja in staroselskih ljudstev.

Na Okoljski konferenci ZN v Riu in vrhu o trajnostnem razvoju v Johannesburgu je bila izpostavljena pomembna vloga staroselskih ljudstev in njihovih skupnosti pri upravljanju okolja. Pri tem je mednarodna skupnost poudarila pomen spoštovanja in razvoja pravic indijanskih ljudstev, vključno s trajno pravico do tradicionalnih območij poselitve in suverenostjo nad tamkajšnjimi naravnimi viri ter pravico do sodelovanja pri načrtovanju razvoja znotraj indijanskih teritorijev. V okviru povezav med indijanskimi pravicami in varstvom okolja je v dokumentih iz Okoljske konference v Riu (Deklaracija o okolju in razvoju, Konvencija o biotski raznovrstnosti, Agenda 21) izpostavljen pomen tradicionalnega znanja in praks indijanskih ljudstev pri ohranjanju okolja ter njihova vloga pri uresničevanju trajnostnega - uravnoveženega okoljskega, družbenega in ekonomskega – razvoja. Vzporedno z obema konferencama so potekala mednarodna srečanja staroselskih ljudstev, katera so ob enakih poudarkih kritizirala prevladujoče razvojne vzorce, ki s plenjenjem naravnih virov in uničevanjem okolja odvzemajo staroselskim ljudstvom možnosti tradicionalnega preživljanja.

Uničujoči posegi v življenje Yanomamov jasno predstavljajo konfliktnost ekonomskega razvoja s človekovimi pravicami staroselcev in varstvom okolja, predvsem z vidika, kako uničevanje okolja vpliva na indijanske skupnosti in ogroža njihove pravice do lastništva

tradicionalne zemlje in zdravega okolja. Deforestacija je najbolj nazoren primer degradacije amazonskega okolja in izgube biotske raznovrstnosti, ki sočasno povzroča zmanjševanje ali izgubo kulturne raznolikosti. Preživljanje Yanomamov že stoletja temelji na trajnostnih načinih rabe amazonskega gozda, ki vključujejo obdelovanje vrtov, selilno poljedelstvo, nabiralništvo, lov in ribolov. Po izsledkih študij so se znotraj ozemlja Yanomamov in drugih indijanskih ljudstev v Braziliji zaradi njihovega tradicionalnega znanja in načinov upravljanja okolja ohranila obsežna ozemlja prvotnega naravnega okolja, zato so potrebni napor za zaustavitev širitve razvojnih dejavnosti in uničevanja amazonskega gozda na indijanski zemlji. V zadnjih letih, ko je narasla ozaveščenost glede negativnih posledic deforestacije in globalnih podnebnih sprememb, Davi Kopenawa v kampanjah za zaščito Yanomamov poudarja vplive uničevanja okolja za indijanske skupnosti. Indijanska ljudstva med prvimi prizadene okoljska degradacija, zato so v osrčju boja za zaščito tropskih gozdov in okolja.

Problematika glede zaščite človekovih pravic Yanomamov je dobila novo razsežnost ob izdaji knjige *Darkness in El Dorado* leta 2000, ko se je razvnela dilema o spornem antropološkem delu med ljudstvom. V navedenem delu je avtor Patrick Tierney obsodil antropologe, da so vse začetka delovanja med Yanomami v 1960-ih letih škodovali indijanskemu prebivalstvu in v nekaterih primerih povzročili njihove smrti. Tierney je z navedbo številnih primerov kršitev pravic Yanomamov povzročil medijsko razburjenje, ki je prisililo AAA v obravnavo etične problematike, s katero bi se moralo ukvarjati že veliko pred objavo knjige. Posebna skupina AAA je podrobneje raziskala le glavne obtožbe proti Jamesu Neelu in Napoleonu Chagnonu. Pod pritiskom javnosti je AAA najbolj resne obtožbe proti antropologom razglasila za neresnične, sporno delovanje Chagnona, ki ga potrjujejo javni dokazi, pa označila za slabo presojo pri delu. Čeprav so nekatere Tierneyeve obtožbe neutemeljene, je njegovo delo izpostavilo sporno ravnanje antropologov pri delovanju med staroselskimi ljudstvi.

Sporno terensko delo med Yanomami ni osamljen primer kršitve pravic preučevanih ljudstev v antropološkem raziskovanju, vendar je polemika o Yanomamih zaradi velike medijske pozornosti in množičnih odzivov javno naslovila ključna vprašanja glede poklicnih meril in načel antropološke etike. Antropologi za raziskave niso dobili informirane privolitve, pri raziskovanju pa so dajali prednost lastnim koristim pred zahtevami indijanskega prebivalstva. Nenazadnje je primer Yanomamov izpostavil tudi neravnotežje moči med antropologi in preučevanim ljudstvom ter posledično antropologijo predstavil v luči kolonializma.

V okviru opisanega lahko potrdimo tretjo hipotezo, da je dilema glede raziskovanja med Yanomami pritegnila pozornost širše javnosti in spodbudila ukrepe antropologov, vendar ni v ospredje postavila potreb Yanomamov. Kot rečeno je bilo do danes le malo storjeno za izboljšanje življenjskih razmer Yanomamov, ki so še vedno podvrženi trpljenju zaradi zunanjih posegov na njihovo ozemlje, boleznim in slabi zdravstveni oskrbi. Poleg tega so antropologi namenili le majhen del sredstev od raziskovanja in objave svojih del za podporo projektov in nevladnih organizacij, ki skušajo izboljšati zdravstvene, ekonomske, izobrazbene in okoljske razmere ljudstva Yanomamov. V prihodnosti se morajo antropologi osredotočiti na potrebe informantov in v odnosu do preučevanih ljudstev ravnati etično odgovorno, s čimer bo antropologija izgubila podobo kolonializma in pridobila na ugledu.

V antropološkem raziskovanju in na političnem področju se je pomen pravic indijanskih ljudstev povečal, ko so nacionalne države začele vse hitreje širiti svoja ozemlja in področja vpliva. Na takšen razvoj so se odzvala indijanska ljudstva po svetu, ki so se preko globalnih mrež organizirala in povezala za zaščito svojih pravic do tradicionalne zemlje in kulturnih tradicij. Boji Yanomamov in drugih ljudstev so prispevali k prebuditvi mednarodne skupnosti glede resnosti problematike ogrožanja preživetja svetovnih staroselskih skupnosti. Podobno kot se spreminjajo vse družbe, so se tudi Yanomami skozi zgodovino prilagajali na različne življenjske okoliščine, vendar je pod velikimi pritiski v zadnjih desetletjih uspelo redkim skupnostim ohraniti tradicionalno življenje, neodvisno od zunanjega sveta. V obdobju čedalje večjega povpraševanja po naravnih bogastvih se nadaljuje boj med indijanskimi in ekonomskimi interesi, pri čimer otežuje položaj Yanomamov neustrezna zaščita njihovega ozemlja in uničevanje amazonskega gozda. V primerjavi s sodobnimi družbami je Yanomamom uspelo na osnovi tradicionalnega znanja in praks ohraniti življenje znotraj meja okoljskih omejitev, zato je potrebna večja podpora mednarodnim pravnim pravicam staroselcev in dokumentom, ki povezujejo pravice indijanskih ljudstev in varstvo okolja. Sočasno je potrebna nadaljnja zaščita indijanskih kultur s strani nacionalnih držav, kjer na lokalni ravni potekajo konflikti in nasilje nad indijanskim prebivalstvom. Yanomami se podobno kot številna staroselska ljudstva soočajo z raznolikimi težavami kot so slaba zdravstvena oskrba, plenjenje naravnih virov, okoljska degradacija in posledično pomanjkanje priložnosti za dostojanstveno preživetje. Sodobni družbi je spodletelo učinkovito spopadanje z naštetimi realnostmi in pogosto še vedno obravnava staroselce kot "druge" ali manjvredne, zato je za prihodnost upravičena zaskrbljenost glede ohranitve raznolikih kultur indijanskih ljudstev.

8 LITERATURA

8.1 Knjige

1. Borofsky, Robert. 2005. *Yanomami: the fierce controversy and what we can learn from it*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
2. Carneiro da Cunha, Maria Manuela in Robin M. Wright. 1999. Destruction, Resistance, and Transformation – Southern, Coastal and Northern Brazil (1580-1890). V *The Cambridge History of the Native Peoples of the Americas. Volume III, South America, part 2*, ur. Frank Salamon in Stuart B. Schwartz, 287-381. New York: Cambridge University Press.
3. Centeno, Julio Cesar in Christopher Elliot. 1993. Forest Home: The Place Where One Belongs. Yanomami of Venezuela. V *Indigenous peoples and protected areas: the law of Mother Earth*, ur. Elizabeth Kemf in Edmund Hillary, 95-103. London: Earthscan.
4. Chagnon, Napoleon A. 1983. *Yanomamö. The fierce people*, 3. izd. Forth Worth [etc.]: Holt, Rinehart and Winston.
5. --- 1992. *Yanomamö. The fierce people*, 4. izd. Forth Worth [etc.]: Holt, Rinehart and Winston.
6. --- 1997. *Yanomamö*. 5. izd. South Melbourne, Victoria, Australia [etc.]: Wadsworth/Thomas Learning.
7. Coates, Kenneth. 2004. *A Global History of indigenous peoples: struggle and survival*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
8. Early, John D. in John F. Peters. 2000. *The Xilixana Yanomami of the Amazon: History, Social Structure, and Population Dynamics*. Florida: University Press of Florida.
9. Eriksen, Thomas Hylland. 2001. *Small Places, Large Issues: an introduction to social and cultural anthropology*, 2. izd. London, Chicago: Pluto press.
10. Evans-Pritchard, Edward E. 1993. *Ljudstvo Nuer : Opis načinov preživljanja in političnih institucij enega izmed nilotskih ljudstev*. Ljubljana: ŠKUC, Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut.
11. Eversole, Robyn in John-Andrew McNeish. 2005. Introduction: indigenous peoples and poverty. V *Indigenous peoples and poverty: an international perspective*, ur.

- Robyn Eversole, John-Andrew McNeish, Alberto D. Cimaromero, 1-21. London, New York: Zed.
12. Gardner, Katy in David Lewis. 1999. *Anthropology, development and post-modern challenge*. London, Sterling (Virginia): Pluto Press.
 13. Hames, Raymond. 1990. Sharing among the Yanomamo: Part I, The effects of Risk. V *Risk and Uncertainty in Tribal and Peasant Economies*, ur. Elizabeth Cashdan, 89-105. Boulder, San Francisco & London: Westview Press.
 14. Južnič, Stane. 1980. *Kolonializem in dekolonizacija*. Maribor: Založba Obzorja.
 15. Kuper, Adam. 1999. *Culture, the Anthropologists' Account*. London, Harvard: University Press.
 16. --- 2000. *Antropologija in antropologi : moderna britanska šola*. Šentilj: Aristej.
 17. MacMillan, Gordon. 1995. *At the End of the Rainbow? Gold, Land and People in the Brazilian Amazon*. New York: Columbia University Press.
 18. Maney, Gregory M. 2001. Rival transnational networks and indigenous rights: the San Blas Kuna in Panama and the Yanomami in Brazil. V *Political opportunities, social movements and democratization, Volume 23 (Research in Social Movements, Conflicts and Change)*, ur. Patrick G. Coy, 103-144. Amsterdam, New York: JAI.
 19. Maybury-Lewis, David. 1999. Lowland Peoples of the Twentieth Century. V *The Cambridge History of the Native Peoples of the Americas. Volume III, South America, part 2*, ur. Frank Salomon in Stuart B. Schwartz, 872-948. New York: Cambridge University Press.
 20. --- 2006. Indigenous Peoples. V *The indigenous experience: global perspectives*, ur. Chris Andersen in Roger C.A. Maaka, 17-29. Toronto: Canadian Scholars' Press.
 21. Meirelles Filho, João. 2004. *O Livro de Ouro da Amazônia*. Sao Paulo: Ediouro.
 22. Moore, Jerry D. 1997. *Visions of Culture: An Introduction to Anthropological Theories and Theorists*. Walnut Creek, CA and London: AltaMira Press.
 23. Peters, John F. 1998. *Life Among the Yanomami: The Story of Change Among the Xilixana on the Mucajai River in Brazil*. New York: Broadview Press.
 24. Rabben, Linda. 1998. *Unnatural selection the Yanomami, the Kayapo and the Onslaught of Civilisation*. Seattle: University of Washington Press.
 25. Vukašinović, Janja. 2007. *Sonaravno življenje Indijancev v Amazoniji*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

8.2 Članki v znanstvenih in strokovnih revijah

26. Chance, Paul in Brian Weiss. 2001. Darkness in El Dorado (Book Review). *Psychology Today*, Marec/April. Dostopno prek: <http://www.psychologytoday.com/articles/PTO-20010301-000048.html> (1. februar 2008).
27. Janko Spreizer, Alenka. 2006. Avtohtonost v slovenskem narod(nost)nem vprašanju in koncept staroselstva : nastavki za analizo ideologij primata. *Razprave in gradivo* 50/51: 236-271.
28. Kvaternik Jenko, Ines. 1999. Primer vojskovanja staroselskih populacij: kmetov iz Chiapasa in Yanomamov. *Teorija in praksa* 36 (5): 776-787.
29. Tokar, Brian. 2003. Third World Ecologists Challenge Development, »Progress«. *Institute for Social Ecology*, 2. avgust. Dostopno prek: <http://www.social-ecology.org/article.php?story=20031202110911900> (17. december 2008).

8.3 Internetni viri

30. Albert, Bruce. 1999. *Yanomami*. Dostopno prek: <http://www.socioambiental.org/pib/e/pienglish/yanomami/yanomami.shtm> (1. februar 2008).
31. American Anthropological Association. 2002. *Media Advisory – El Dorado Task Force Releases its Final Report*. Dostopno prek: http://www.aaanet.org/press/pr_edtf.htm (7. februar 2008).
32. Amnesty International. 2005. *Brazil: »Foreigners in our own country«: Indigenous Peoples in Brazil*. Dostopno prek: <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AMR19/002/2005/en/dom-AMR190022005en.html> (30. november 2008).
33. --- 2003. Indigenous Rights are Human Rights: Four Cases of Rights Violations in the Americas. *Australian Indigenous Law Reporter*. Dostopno prek: <http://www.austlii.edu.au/au/journals/AILR/2003/30.html> (5. december 2008)
34. Amnesty International Slovenije. 2007. *Sprejeta deklaracija ZN o pravicah staroselskih ljudstev*. Dostopno prek: <http://trgovina.amnesty.si/clanek.php?id=783&l=akcije> (5. december 2008).
35. Amnesty International USA. 1992. *We are the land - Indigenous peoples' struggle for human rights*. Dostopno prek: <http://www.amnestyusa.org/document.php?lang=e&id=59DC20A39E856D38802569A600602EF1> (10. avgust 2008).

36. --- 1997. *Amnesty International Report 1997: Brazil*. Dostopno prek: <http://www.amnestyusa.org/document.php?id=5BB7908E4F619F1480256A0F005BEB79&lang=e> (10. avgust 2008).
37. Araujo, Ana Valeria. 1995. *The Judiciary*. Dostopno prek: <http://www.socioambiental.org/pib/english/rights/judic.shtm> (7. avgust 2008).
38. Bell, Beverly in Juan Houghton. 2004. Latin America Movements in the Context of Globalization. *Global Policy Forum*. Dostopno prek: <http://globalpolicy.igc.org/globaliz/special/2004/1011indigenous.htm#2#2> (10. julij 2008).
39. Bobiwash, Rodney A. 2001. The Fourth World: site of the struggle and resistance in the fight against global capital. *Center for world indigenous studies*. Dostopno prek: <http://www.cwis.org/260fge/swsf.html> (15. december 2008).
40. Butler, Rhett B. 2008. *Deforestation in the Amazon*. Dostopno prek: <http://www.mongabay.com/brazil.html> (5. januar 2009).
41. Catholic Agency for Overseas Development. 2008. *Preserving the rainforest together*. Dostopno prek: <http://www.cafod.org.uk/news/rainforest-2008-11-28> (5. januar 2009).
42. Comissão Pró-Yanomami. 1999. *Yanomami online*. Dostopno prek: <http://www.proyanomami.org.br/frame1/Ingles/geral.htm> (17. junij 2008).
43. *Convention No. 169 concerning Indigenous and Tribal Peoples in Independent Countries*. 2001. Dostopno prek: <http://www.unhchr.ch/html/menu3/b/62.htm> (17. avgust 2008).
44. Crystalinks.com. 2007. *Yanomami Indians of Venezuela and Brazil*. Dostopno prek: <http://www.crystalinks.com/yanomami.html> (17. junij 2008).
45. Dickson, Katie. 2007. *Competition, Contributions and Contracts: Chavez's Checkbook Mission in the Caribbean Basin*. Dostopno prek: <http://www.coha.org/2007/08/competition-contributions-and-contracts-chavez%E2%80%99s-checkbook-mission-in-the-caribbean-basin/> (10. oktober 2008).
46. Conselho Indigenista Missionário. 1993. *Chronology of the Yanomami genocide*. Dostopno prek: <http://nativenet.uthscsa.edu/archive/nl/9308/0275.html> (10. avgust 2008).
47. --- 2006. *Federal court is competent to judge the Haximu genocide*. Dostopno prek: <http://www.cimi.org.br/?system=news&action=read&id=2049&eid=275> (15. januar 2008).

48. *Ecological approaches in anthropology*. Dostopno prek: <http://www.abdn.ac.uk/anthropology/notes05/Level3/AT3018/Lecture%20%20Ecology%20Web.doc> (12. julij 2008).
49. Encyclopedia Britannica. *South America's Indigenous Peoples*. Dostopno prek: <http://www.britannica.com/eb/article-9342302> (17. junij 2008).
50. Food and Agriculture Organization of the United Nations. 1999. *Use and potential of wild plants in farm households*. Dostopno prek: [http://www.fao.org/DOCREP/003/W8801E/w8801e04 .htm](http://www.fao.org/DOCREP/003/W8801E/w8801e04.htm) (17. junij 2008).
51. Fundacion Cisneros. 1999. Yanomami. Dostopno prek: <http://www.orinoco.org/apg/peopleindiv.asp?lang=en&people=yanomami> (1. junij 2009)
52. Hames, Raymond. 1995. Yanomamö, Varying Adaptations of Foraging Horticulturalists. *Just in Time Anthropology series*. Dostopno prek: <http://www.unl.edu/rhames/212/YANREADG.htm> (17. junij 2008).
53. Hill, Kim. 2001. Final Thoughts on the Ethical Implications of »Darkness in El Dorado«. *Public Anthropology: Engaging Ideas*. Dostopno prek: http://www.nku.edu/~humed1/darkness_in_el_dorado/documents/0486.htm (3. februar 2008).
54. Icelandic Human Rights Centre. *Yanomami Community vs. Brazil, Case 7615, resolution 12/85, Annual Report 1984-1985*. Dostopno prek: <http://www.humanrights.is/the-human-rights-rproject/humanrightscasesandmaterials/cases/regionalcases/interamericancommission/nr/789> (10. december 2008).
55. Indigenous Peoples of the World. 2005. *The Yanomami*. Dostopno prek: <http://www.gymmuennenstein.ch/stalder/klassen/hie/indigenous/yan.htm> (10. avgust 2008).
56. Instituto Socioambiental. 2008. *Amazon: The environmental stability of the planet*. Dostopno prek: <http://www.socioambiental.org/amazon/?q=environment> (5. januar 2009).
57. Instituto Socioambiental. *Indigenous people in the Brazilian Amazon*. Dostopno prek: <http://www.socioambiental.org/amazon/?q=people/indigenous> (5. januar 2009).
58. Inter-American Commission on Human Rights. 1985. *Resolution No. 12/85, Case No. 7615*, 5. marec. Dostopno prek: http://www.wcl.american.edu/pub/humright/digest/InterAmerican/english/annual/1984_85/res1285.html (5. december 2008).
59. International Work Group for Indigenous Affairs. 2006. *The Indigenous World 2006*. Dostopno prek: <http://www.iwgia.org/graphics/Synkron-Library/Documents/publications/Downloadpublications/IndigenousWorld/IW%202006/IW2006%28573pages%29.pdf> (17. avgust 2008).

60. --- *Who are the indigenous peoples? A working definition*, by Jose Martinez Cobo. Dostopno prek: <http://www.iwgia.org/sw310.asp> (10. avgust 2008).
61. Jonas, William. 2003. *Sustainable development and Indigenous Rights*. Dostopno prek: http://www.hreoc.gov.au/about/media/speeches/social_justice/sustainable_development.html (17. december 2008).
62. Lynch, Owen J. 1997. *Human Rights, Environment, and Economic Development: Existing and Emerging Standards in International Law and Global Society*. Dostopno prek: <http://www.ciel.org/Publications/olp3i.html> (17. december 2008).
63. Minority Rights Group International. 2008. *State of the World's Minorities 2008 - Brazil*. Dostopno prek: <http://www.unhcr.org/refworld/topic,463af2212,488edff52,48a7eadb46,0.html> (10. januar 2009).
64. *Our Common Future*. 1987. Dostopno prek: <http://www.worldinbalance.net/agreements/1987-brundtland.php> (17. december 2008).
65. Plavšić, Marlena. 2002. *Akulturacija*. Dostopno prek: <http://www.see-ran.org/expanded/?id=00122> (10. julij 2008).
66. Proti diskriminaciji.si. 2007. *Kolonializem*. Dostopno prek: http://www.protidiskriminaciji.si/index.php?option=com_content&task=view&id=124&Itemid=109 (15. februar 2008).
67. Rainforest Foundation. 2007. *Yanomami Leader Receives Death Threats*. Dostopno prek: <http://www.rainforestfoundation.org/?q=en/node/125> (20. avgust 2008).
68. Schwimmer, Brian. 2003. *The Yanomamo*. Dostopno prek: http://www.umanitoba.ca/faculties/arts/anthropology/tutor/case_studies/yanomamo/index.html (10. julij 2008).
69. Shah, Anup. 2007. Rights of Indigenous People. *Global Issues*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/693/rights-of-indigenous-people#DeclarationAdoptedByUNGGeneralAssemblySeptember2007> (17. avgust 2008).
70. Survival International. 2006. *Supreme Court upholds genocide ruling*. Dostopno prek: <http://www.survival-international.org/news/1786> (15. januar 2008).
71. --- 2007a. *Yanomami leader - Britain must sign international law*. Dostopno prek: <http://www.survival-international.org/news/2513> (5. december 2008).
72. --- 2007b. *Yanomami Schamane im Bundeskanzleramt empfangen*. Dostopno prek: <http://www.survival-international.de/nachrichten/2964> (5. december 2008).
73. --- *The Yanomami: background information*. Dostopno prek: http://www.survival-international.org/lib/downloads/source/progresscankill/yanomami_background.pdf (10. junij 2008a).

74. --- *Davi Kopenawa Yanomami – Amazonian Indian Leader and Shaman: Biography*. Dostopno prek: http://www.survival-international.org/lib/downloads/source/progresscankill/davi_yanomami_bio.pdf (10. december 2008b).
75. United Nation Permanent Forum of Indigenous Issues. 2007. *Climate change and indigenous peoples*. Dostopno prek: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/climate_change.html (15. januar 2009).
76. --- *Indigenous People, Indigenous Voices. Factsheet*. Dostopno prek: http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/5session_factsheet1.pdf (17. avgust 2008).
77. United Nations High Commissioner for Human Rights. *Leaflet No. 10: Indigenous Peoples and the Environment*. Dostopno prek: www.unhchr.ch/html/racism/indileaflet10.doc (17. december 2008).
78. Venezuela Information Office. 2007. *Indigenous Peoples and the Bolivarian Vision in Venezuela*. Dostopno prek: <http://www.rethinkvenezuela.com/downloads/Indigenous.htm> (5. december 2008).
79. Wausau School District. *Yanomami Village*. Dostopno prek: <http://www.wausau.k12.wi.us/east/Student%20Files/Anthropology/Template%202/social.html> (12. julij 2008).
80. World Culture Encyclopedia. 2007. *South America: Yanomamö*. Dostopno prek: <http://www.everyculture.com/South-America/Yanomam.html> (12. julij 2008).
81. Wordpress.com. 2008. *OAS Holds Special Session on Draft American Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. Dostopno prek: <http://turtletalk.wordpress.com/2008/12/10/oas-holds-special-session-on-draft-american-declaration-on-the-rights-of-indigenous-peoples/> (10. december 2008).

9 PRILOGE

9.1 Priloga A: Kronologija pobojev Yanomamov

V kronološkem pregledu je podan opis znanih primerov pobojev Yanomamov v nasilnih spopadih z *garimpeiri*, o katerih so poročale tudi mednarodne organizacije za človekove pravice kot so Amnesty International, Human Rights Watch in IACHR. Iz opisov posameznih incidentov je razvidno, da je za smrti Yanomamov delno odgovorna tudi brazilska vlada, ki ni zagotovila ustreznih ukrepov za zaščito indijanske skupine. Podatki o večini primerov so povzeti po poročilu CIMI (1993):

→ 1974: začetek gradnje avtoceste *Perimetral Norte*, ki je razpolovila indijansko ozemlje. V sledečih treh letih je na ozemlje Yanomamov vdrlo več sto gradbenih delavcev, ki so med Yanomame razširili nove bolezni, zaradi katerih je umrlo več kot 80 Indijancev. Istega leta so bili objavljeni tudi rezultati Projekta RADAM, v okviru katerega je potekalo raziskovanje rudnega potenciala v Amazoniji. Raziskava je pokazala, da na yanomamskem ozemlju ležijo bogata nahajališča urana, zlata, diamantov in kositra.

→ 1975: okoli 500 rudarjev je v iskanju kositrove rude vdrlo na območje gorovja Sururucu, ki leži znotraj ozemlja Yanomamov. Guverner države Roraima, Ramos Pereira, je podprl vdore rudarjev in Indijance označil kot oviro za razvoj.

→ 1978: FUNAI je podpisala sporazum z rudarskim podjetjem Vale do Rio Doce za izkoriščanje kositrove rude na ozemlju Yanomamov, ki je bil kasneje ukinjen.

→ 1979: novo imenovani guverner Roraime de Souza Pinto je ob prevzemu vodenja države kot prioritetni cilj izpostavil obnovo izkoriščanja kositrove rude na indijanskem ozemlju.

→ 1980: minister za rudarstvo in energetiko Ce'sar Cals je dvema rudarskima podjetjema izdal dovoljenja za raziskovanje zalog titanove rude na ozemlju Yanomamov. Poleg tega so odkrili skupino rudarjev, ki je delovala znotraj njihove ozemlja.

→ 1981: okoli 2000 rudarjev je ponovno vdrlo na ozemlje Yanomamov, vendar so tokrat iskali zlato. Konec istega leta je zaradi ošpic umrlo 18 Yanomamov.

→ 1982: rudarji so umorili pet Yanomamov v bližini rek Catrimani in Apiau. Med Indijanci je bilo zabeleženo vse večje število bolezni in epidemij.

→ 1983: FUNAI je podpisala z državnim podjetjem Codesaima sporazum o raziskovanju in izkoriščanju rud na ozemlju Yanomamov.

→ 1984: pri reki Catrimani so rudarji ustrelili Yanomama.

→ 1985: 44 rudarjev je vdrlo na območje Sururucu, kjer so z orožjem ustrahovali štiri vojake in narednika, ki so stražili območje. Napad rudarjev sta zaustavili vojska in policija. Kmalu po aretaciji rudarjev je prišlo do ponovnega vdora rudarjev na severovzhodu regije. Politik Mozarildo Cavalcanti je predstavil Ljudski skuščini v Roraimi listino, ki je dovoljevala s pooblastilom izvršne oblasti izkoriščanje kositrove rude na ozemlju Yanomamov.

→ avgust 1987: brazilska vlada je začela kampanjo proti razmejitvi ozemlja Yanomamov, ki bi naj bila pretveza za kasnejšo ustanovitev njihove avtonomne države. Vladna propaganda je služila v prvi vrsti za opravičevanje sprejetja Projekta *Calha Norte*. Po mnenju vojske je imela prisotnost rudarjev na indijanskem ozemlju strateško vlogo za zasedbo državnega ozemlja. Na območju Paapiu so bili istega leta ustreljeni štirje Yanomami. Konflikt se je zanetil, ko se je skupina Yanomamov odpravila na območje kopanja zlata, da bi razorožila skupino rudarjev.

→ maj 1988: rudarji so umorili devet Yanomamov. Bivši predsednik FUNAI Romero Juca je postal guverner Roraima in ob prevzemu funkcije izjavil, da se bo zavzemal za varnost 20000 rudarjev, ki so vdrli na ozemlje Yanomamov. Istega leta je brazilska vlada razdelila ozemlje Yanomamov na 19 ločenih območij in dva nacionalna parka, 76% prvotnega indijanskega ozemlja pa je pustila za razmejitev. V tem letu so prišleki ubili štiri Indijance.

→ november 1988: pri vasi Paapiu je *garimpeiro* ustrelil 13 letnega yanomamskega fanta (Amnesty International USA 1992).

→ junij 1989: v bližini rek Orinoko in Mucajai v brazilski državi Roraima so oboroženi garimepiri umorili Yanomama. Umoru so bili priča drugi člani indijanske skupine, ki so o incidentu obvestili policijo v Boa Visti (Amnesty International USA 1992).

→ avgust 1989: *garimpeiri* so na območju zaprte letalske steze ubili yanomamski ženski in otroka, ki so nasprotovali prisotnosti rudarjev (Amnesty International USA 1992).

→ september 1990: rudarji ubijejo yanomamskega voditelja Lourenca Yekuana in njegovega sina. Kljub javni objavi, da je med leti 1987 in 1989 zaradi rudarjenja in bolezni umrlo okoli 15% vseh Yanomamov, predsednik Jose Sarney na ozemlju Yanomamov ustanovi dva rudarska rezervata, Araricoera in Catrimani-Couto Magalhaes.

→1991: ponovni vdor okoli 1000 rudarjev na območje rezervata Yanomamov.

→ februar 1992: vdor okoli 2000 rudarjev na ozemlje Yanomamov. Vsaj 150 Yanomamov je umrlo zaradi bolezni, en Indijanec pa je bil umorjen v neposrednem spopadu z *garimpeiri*.

→ julij 1993: avgusta FUNAI razglasi poboj 73-ih Yanomamov. Po kasnejših poročilih so brazilski rudarji pri vasi Haximu v Venezueli umorili »le« 16 Yanomamov.

→ november 1997: rudarji so v brazilski državi Roraima ubili tri Yanomame. Decembra istega leta je bilo pet rudarjev obsojeno na 20-letno zaporno kazen za umor vsaj 12-ih Yanomamov v poboj pri Haximu (Amnesty International USA 1997).

→ sredi 1990-ih let je brazilška vlada sprejela nov odlok za izključitev rudarjev iz ozemlja Yanomamov, kar ni zaustavilo vdorov *garimpeirov*. Zadnja leta se yanomamske skupnosti na ozemlju Baixo Catrimani pritožujejo nad onesnaževanjem rek zaradi rudarjenja. Čeprav so Yanomami problematiko rudarjenja na njihovi zemlji pogosto naslovili na zvezno vlado in medije, še vedno ne obstajajo konkretni načrti za izključitev rudarjev. Brazilska država in lokalni politiki se še naprej zavzemajo za zmanjšanje ozemlja Yanomamov zaradi dostopa do bogatih rudnih zalog, kar potrjujejo razprave v brazilskem parlamentu o zakonu, ki bi dovoljeval rudarske koncesije na indijanski zemlji (Survival International 2007a).

→ 2007: za skoraj 60% rezervata Yanomamov so bile vložene zahteve za izkoriščanje rud brazilskih in tujih rudarskih podjetij. Istega leta je na ozemlje Yanomamov ponovno vdrlo več kot 1000 *garimpeirov*. Zaradi prisotnosti rudarjev in neučinkovite zdravstvene oskrbe, za katero je zadolžena vladna agencija FUNASA, se je v zadnjih letih med Yanomami povečala stopnja obolelosti in smrti za malarijo (Survival International 2007a).

9.2 Priloga B: Organizacije, agencije in drugi akterji, ki so bili vključeni v problematiko glede zagotovitve zemljiških pravic za brazilske Yanomame

Mednarodne NGO

APS	Družba za zaščito Aboriginov (Velika Britanija)
ARC	Antropološki raziskovalni center (ZDA)
CAPTE	Koalicija za amazonska ljudstva in njihovo okolje (ZDA)
CS	<i>Cultural Survival</i> (ZDA)
DICIAAR	Dokumentacijski in informacijski center za staroselske zadeve v amazonski regiji (Švica)
EDF	Sklad za zaščito okolja (ZDA)
IFRSDC	Francoski znanstveno-raziskovalni inštitut za kooperativni razvoj (Francija)
ILRC	Center za indijanske pravne vire (ZDA)
IWGIA	Mednarodna delovna skupina za staroselske zadeve (Danska)
MDM	Svetovni zdravniki (Francija)
OXFAM-UK	<i>Oxfam</i> (Velika Britanija)
SI	<i>Survival International</i> (Velika Britanija)

Brazilske NGO

AAB	Brazilsko antropološko združenje
ANAI	Nacionalna zveza indijanskih podpornikov
CCPY	Komisija za oblikovanje yanomamskega parka
CEDI	Ekumenski center za dokumentacijo in informacije
CIR	Indijanski svet Roraime
CIMI	Indijanski misijonarski svet (katoliška Cerkev)
CPI	Pro-indijanski odbor
MEVA	Evangeličanska misijonska družba v Amazoniji

Indijanske NGO

APIR	Združenje indijanskih ljudstev Roraime
COAIB	Koordinacija staroselskih organizacij v brazilski Amazoniji
UNI	Zveza indijanskih narodov

Mednarodne vladne organizacije

EU	Evropska unija
OAS	Organizacija ameriških držav
UNCHR	Komisija ZN za človekove pravice
UNEP	Okoljski program ZN
UNWGIP	Delovna skupina ZN za staroselska ljudstva

Tuje državne agencije

IDB	Medameriška razvojna banka
ODB	Prekomorska razvojna agencija
USAID	Agencija ZN za mednarodni razvoj
USGS	Geološko raziskovanje ZDA

Brazilske državne agencije

CDN	Nacionalni obrambni svet (prejšnji CNS)
CMA	Visoko poveljstvo vojaškega območja Amazonije
COMARA	Letalska komisija za amazonsko regijo
CONAMA	Nacionalni okoljski svet
CPRM	Podjetje za raziskovanje rudnih virov
CSN	Nacionalni varnostni svet
DNPM	Nacionalni oddelek za proizvodnjo rud
ESG	<i>High War College</i>
FNS	Nacionalni zdravstveni sklad
FUNAI	Nacionalni indijanski sklad
IBAMA	Brazilski inštitut za okoljske zadeve (prejšnji IBDF)
IBDF	Brazilski inštitut za razvoj gozdarstva
INCRA	Nacionalni inštitut za naseljevanje in agrarno reformo
ITAMARTY	Ministrstvo za zunanje zadeve
MEAF	Ministrstvo za zemljiške zadeve (prejšnja INCRA)
MEC	Ministrstvo za izobraževanje in kulturo
MINTER	Ministrstvo za domače zadeve
MIRAD	Ministrstvo za agrarno reformo in razvoj (prejšnji MEAF)
MJ	Ministrstvo za pravosodje

MSP	Ministrstvo za javno zdravstvo
<i>Nuclebrás</i>	Državno podjetje za pospeševanje jedrskega raziskovanja
PF	Zvezna policija
PGR	Urad zveznega tožilca
SADEN	Sekretariat za nacionalno obrambo (prejšnji Generalni sekretariat CSN)
SAE	Sekretariat za strateške zadeve (prejšnji SADEN)
SEPLAN	Sekretariat za načrtovanje predsedstva republike
SMA	Sekretariat za okolje
SOEs	Državna rudarska podjetja (<i>Companhia Vale do Rio Doce, Mineração Rio do Norte</i>)
SUDAM	Sekretariat za amazonski razvoj in načrtovanje
TF	Zvezna sodišča

Guvernerji brazilskih držav, člani Zveznega kongresa in politične stranke

Tuji kapital

MNCs	Multinacionalne korporacije z investicijami znotraj ali v bližini yanomamskega ozemlja
------	--

Lokalni kapital

Lokalna zasebna rudarska podjetja (Paranapanema), agro-podjetja, vključno z živinorejski ranči in tržnimi nasadi, lesna podjetja z investicijami znotraj ali v bližini yanomamskega ozemlja.

Majhni kmetovalci in *garimpeiri*

USAGAL	Zveza iskalcev rud Legal Amazonije
--------	------------------------------------